İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İŞGAL ALTINDAKİ İSTANBUL'DA KENTSEL VE MİMARİ ORTAM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimar Bilge AR
502031101

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 8 Mayıs 2006
Tezin Savunulduğu Tarih : 14 Temmuz 2006

Tez Danışmanı : Doç.Dr. Turgut SANER
Diğer Jüri Üyeleri Prof.Dr. Günkut AKIN (İ.T.Ü.)
Doç.Dr. Nur Bilge CRISS (Bilkent.Ü.)

AĞUSTOS 2006

Önsöz

İşgal altında İstanbul şehrindeki mimari ortam üzerine yazılmış olan bu tez, dönem içindeki yapı faaliyetlerinden çok bir kentin muhtemel yeni kullanıcılarına uyum sağlama sürecindeki işlevsel dönüşümünü incelemektedir. Bu dönemi konu edinen, ağırlıklı olarak sosyolojik ve siyasi içerikli araştırmalar olmakla birlikte özel olarak dönemin mimari ortamını ve yaşanan bu işlev değişikliğini inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Araştırmada hedeflenen, bu döneme ait belirli bir mimari üslubun tanımlanması değil örnekler üzerinden bir kentin işlevsel dönüşümünün ortaya çıkarılmasıdır. Belirlenen başlıklar altında verilen örnekler, ilgili yapı tiplerinin tam bir dökümü değildir. Şehrin muhtemel yeni kullanıcıları görünümündeki işgal kuvvetleri mensupları ve onların beraberlerinde şehre giren yabancı nüfus ile bağlantılı yapılar ve işlevler daha çok İngilizce kaynaklar üzerinden incelenmiştir. Hem İstanbul'un işgal süreci ile ilgili yeterince işlenmemiş bir konuyu sunması, hem de kapsam açısından aynı konu ile ilgili dönemin başka aktörlerinin tezde yer almayan bakış açılarını barındırması nedeniyle bu tez ile sunulan araştırmaları, konu ile ilgili daha geniş bir araştırma sürecinin başlangıcı olarak görmekteyim.

Tezin hazırlanma sürecinde öncelikle beni bu konuyu araştırmaya teşvik eden ve araştırma boyunca beni yönlendiren, kaybolduğum durumlarda bana yol gösteren tez danışmanım Doç. Dr. Turgut Saner'e teşekkürlerim sonsuz. Çalışma sırasında hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen ve süreç boyunca bana gerekli anlayışı gösteren Anabilim Dalı'mızın tüm üyelerine burada teşekkür etmek isterim. Anabilim Dalı'mızda aynı odayı paylaştığım araştırma görevlisi arkadaşlarımın, yakın arkadaşım Zelal Rahmanalı'nın ve manevi desteklerini hep hissettiren birçok arkadaşımın da çalışmam boyunca bana verdikleri destek büyüktür.

Son olarak benden desteklerini esirgemeyen babam Şadi Ar, annem Nurcan Ar ve kardeşlerim Özge Ar ve Defne Ar'a da çok şey borçluyum. Onların bu çalışmanın tamamlanmasındaki rolleri büyüktür.

Mayıs 2006 Bilge Ar

İÇİNDEKİLER

KISALTMA LİSTESİ v
TABLO LİSTESİ vi
ŞEKİL LİSTESİ vii
ÖZET ix
SUMMARY xi

1. GİRİŞ 1
1.1. Yöntem 2
1.2. Kaynaklar ve Kapsam 3

2. İŞGAL SÜRECİ VE ŞEHRİN GENEL DURUMU 6
2.1. İşgalin Önemli Tarihleri ve Siyasal Gelişmeler 6
2.2. İşgalin Toplumsal Etkileri ve Yerel Direniş Hareketleri 7
2.3. İstanbul'un Etnik Yapısı ve Göçler ile Gelenler 9

3. ŞEHİRDE SAVAŞ VE İŞGALİN NEDEN OLDUĞU SORUNLAR VE ÇÖZÜMLERİ 10
3.1. Sağlık 10
3.1.1. Hastaneler 10
3.1.2. Sağlık Okulları 11
3.2. Savaş Yetimlerinin Barındırılması 13
3.3. Mülteciler 18
3.3.1. Barınma İhtiyaçlarının Karşılanması 19
3.3.2. Okullar 24
3.3.3. Mülteciler İçin Kurulan Geçici Hastaneler ve Sağlık Yapıları 25
3.3.4. Rusların Şehrin Sosyal Hayatına Etkisi – Açtıkları Lokanta ve Barlarla Gelen Yeni Eğlence Anlayışı 27
3.4. Yangınlar 29
3.4.1. Yangın Sorununa Yönelik Değerlendirmeler 29
3.4.1.1. Dönemin Yangınları ve Hasarlar 29
3.4.1.2. Rapor Bilgileri ve Genel Saptamalar 32
3.4.1.3. Yapılarla İlgili Çıkarılan Kanunlar ve Yangın Sigortası 34
3.4.2. Konut Sorunu ve İnşaat Faaliyetleri 35
3.4.2.1. Yangınzedelerin Mevcut Yapılarda Barındırılması 35
3.4.2.2. Geçici ve Hafif Strüktürler 36

3.4.2.3. İlk Toplu Konutlar – Betonarme Apartmanlar 37
3.5. Yardım Kuruluşlarının Sorunların Giderilmesindeki Payı 39

4. İŞGAL KUVVETLERİNİN TEŞKİLATLANMASI VE KULLANILAN MEKÂNLAR 50
4.1. El Koymalar 51
4.2. Karargâhlar 54
4.3. Karakollar 57
4.4. Hapishaneler – İşkence Merkezleri 59
4.5. Limanlar 63
4.6. Askerlerin Barınması 68

5. ŞEHİRDE İŞLEVSEL DÖNÜŞÜM 71
5.1. Eğlence ve Sosyal Faaliyet Mekânları 71
5.2. Spor Alanları 78
5.3. Okullar 85
5.4. Dükkânlar 91
5.5. Emlak İşleri ve Oteller 92
5.6. Muayenehaneler 96
5.7. Kazılar ve Onarımlar 97

6. SONUÇ 99

KAYNAKLAR 102

ÖZGEÇMİŞ 112

KISALTMALAR

ACRNE	: American Relief Committee in the Near East
YMCA	: Young Men's Christian Association
YWCA	: Young Women's Christian Association
NER	: Near East Relief
DNTO	: Divisional Naval Transportation Office
JOINT	: Savaştan Zarar Gören Yahudilere Amerikan Yardım Fonu Ortak Dağıtım Komitesi

TABLO LİSTESİ

No		Sayfa
Tablo 4.1	Müttefik polisinin örgütlendiği bölgelere göre dağılımı……...	58
Tablo 5.1	Sinema salonları listesi ……	76

ŞEKİL LİSTESİ

			Sayfa No
Şekil 2.1	**:**	Şehirdeki farklı uyruktaki unsurların yoğunluk bölgeleri…..	9
Şekil 3.1	**:**	Bingham Hall……...	12
Şekil 3.2	**:**	Bingham Hall, arazideki konumu……	12
Şekil 3.3	**:**	Hıdiva Sarayı……...	15
Şekil 3.4	**:**	Yetimhanelerin şehirdeki dağılımı……..	16
Şekil 3.5	**:**	Büyükada Rum Yetimhanesi……...	17
Şekil 3.6	**:**	Narmanlı Han……..	19
Şekil 3.7	**:**	Gümüşsuyu Kışlası……..	21
Şekil 3.8	**:**	Bulgar Hastanesi……..	22
Şekil 3.9	**:**	Andrea Hanı…….	22
Şekil 3.10	**:**	Tarlabaşı YWCA…….	23
Şekil 3.11	**:**	Robert Kolej çiftliği…….	25
Şekil 3.12	**:**	1918 Şehremaneti haritası, Beyazıt-Fatih-Aksaray…….	30
Şekil 3.13	**:**	Tayyare Apartmanları……..	38
Şekil 3.14	**:**	Tayyare Apartmanları, konum…….	39
Şekil 3.15	**:**	Rus yardım kurumu…….	41
Şekil 3.16	**:**	Ermeni yardım kurumu……	42
Şekil 3.17	**:**	Fransız yardım kurumu……	42
Şekil 3.18	**:**	Yakındoğu Yardım Örgütü……..	43
Şekil 3.19	**:**	Amerikan Yardım Kurumu, konsolosluk, YMCA……..	46
Şekil 3.20	**:**	Amerikan-Ermeni kilisesi……	49
Şekil 3.21	**:**	Amerikan Okulu, Gedikpaşa……...	49
Şekil 4.1	**:**	İşgal kuvvetlerinin dağılımı…….	50
Şekil 4.2	**:**	Enver Paşa'nın konutu…….	52
Şekil 4.3	**:**	Franchet d'Esperey'in konutu…….	53
Şekil 4.4	**:**	Pembe Köşk…….	54
Şekil 4.5	**:**	Dördüncü Vakıf Han……...	55
Şekil 4.6	**:**	Müttefik Orduları Genel Karargâhı…….	55
Şekil 4.7	**:**	Dördüncü Vakıf Han, Viktor Ordugahı……...	56
Şekil 4.8	**:**	Müttefik polisi faaliyet alanları……...	58
Şekil 4.9	**:**	Fransız Hapishanesi…….	59
Şekil 4.10	**:**	Fransız Hapishanesi…….	60
Şekil 4.11	**:**	Düyun-u Umumiye Binası ……..	60
Şekil 4.12	**:**	Sansaryan Han ve Muradiye Han……	61
Şekil 4.13	**:**	İstanbul'da işgal donanması……	63
Şekil 4.14	**:**	Malaya zırhlısı ve M1 denizaltısı……	64
Şekil 4.15	**:**	Askeri iç liman……	64
Şekil 4.16	**:**	Merkez Rıhtım Han ve Çinili Rıhtım Han……..	66
Şekil 4.17	**:**	Ticari ilanlar……	67
Şekil 4.18	**:**	Harbiye Kışlası'nda İngiliz askerleri……...	68
Şekil 4.19	**:**	1918 Şehremaneti haritası, Kadıköy-Haydarpaşa-Harem…..	69

Şekil 5.1 : Apollon Sineması…… 77
Şekil 5.2 : Hüseyin Avni Paşa Köşkü……... 80
Şekil 5.3 : Taksim Topçu Kışlası…….. 81
Şekli 5.4 : Taksim Topçu Kışlası…….. 83
Şekil 5.5 : Taksim Topçu Kışlası…….. 84
Şekil 5.6 : Taksim Topçu Kışlası…….. 84
Şekil 5.7 : Konstantinopl Kız Koleji sınıfları……... 88
Şekil 5.8 : Barton Hall…….. 89
Şekil 5.9 : Hasan Rami Paşa Köşkü…….. 90
Şekil 5.10 : Novotny Oteli…….. 94
Şekil 5.11 : Muayenehane ilanları…….. 97
Şekil 5.12 : Yedikule, fotoğraf ve plan……... 98

İŞGAL ALTINDAKİ İSTANBUL'DA KENTSEL VE MİMARİ ORTAM

ÖZET

İstanbul'un işgal dönemindeki mimari ortam üzerine yazılmış bu tezde, şehrin yeni kullanıcılar tarafından yeni bir çehreye büründürülme sürecini izlediğimiz çok özel bir örnek tartışılmaktadır.

Savaş geçirmiş ve yenik düşüp işgal edilmiş olan İstanbul büyük bir imparatorluğun başkentidir. Savaş sonunda büyük miktarda iç göçe sahne olmuştur. Bunun dışında dünyadaki siyasi gelişmeler, 1917'de meydana gelen Rus devrimi, kalabalık bir Rus mülteci nüfusunun da şehre eklenmesine neden olmuştur. İstanbul'un yapı stoğunun çoğunlukla sık ve ahşap dokudan oluşmasından ötürü şehirde yangınlar her dönem büyük sorun olmuştur. Ancak işgal döneminde hem bozulan ekonomik durum nedeniyle kaybolan stok yerine konamamış hem de aşırı nüfus artışı nedeniyle yangınların sonuçları tahmin edilenlerden çok daha büyük boyutlarda olmuştur. Mültecilerin ve yangınzedelerin şehirdeki ihtiyaçlarını karşılamak için barınma, sağlık, eğitim konularını ele alan birçok yardım kuruluşu oluşturulmuştur. Bunlar birçok geçici hastane ve okul kurmuşlardır. Mevcut binaların birçoğu da bu işlevleri karşılamak için ayrılmıştır. Asal ihtiyaçların karşılanması yolunda seferber edilen yapı tipleri ve işlevsel dönüşümleri ilginçtir.

Rus mülteciler bu gereksinimler dışında şehre ayrıca farklı bir eğlence anlayışı ve bununla bağlantılı birçok yeni işlev de getirmişlerdir.

İşgal kuvvetleri, işgalin geçici olduğu duyurulmasına rağmen ayrıntılı bir teşkilatlanmaya girmişlerdir. Bu teşkilatlanmanın ortaya çıkardığı işlev tipleri de çoğunlukla el koyma ve yeniden işlevlendirme yöntemiyle sağlanmıştır.

İşgal kuvvetlerinin ve yanlarında getirdikleri sivil nüfusun şehrin muhtemel yeni kullanıcıları olarak kendilerini gösterdiklerine dair en çarpıcı örnekler şehrin gündelik hayat kurgusu içinde yaşanan değişimlerde görülmektedir. Bu teşkilatlanma içinde yabancıların burada kalıcı olduklarını akla getirecek ipuçları bulunmaktadır. Ancak beş seneyi bulan işgal sürecinde kalabalık asker gruplarını İstanbul'da tutmak için böyle kapsamlı bir teşkilatlanmaya da gidilmesi şarttır. Meydanların ve boş alanların kullanım amaçları değişmiştir. Şehirdeki yabancı eğitim kurumları desteklenmiş ve sayıları artmıştır. Avrupai yaşam tarzının gereklerini sağlamak üzere ithal edilmiş malların satıldığı Avrupa tarzı dükkânlar açılmıştır. İngiliz ve Amerikan tarzı lokantalara, eğlence merkezlerine, otellere rastlanmaya başlamıştır. Amerikan Denizcileri, Londra Otomobil Kulübü İstanbul Şubesi gibi sosyal kurumlar oluşturulmuştur. Spor konusunda İstanbul'da daha önceden yaygın olmayan bir çok dal için sahalar yapılmaya, tesisler kurulmaya başlanmıştır. Sadece işgal kuvvetleri askerlerine ya da o tabiyetteki kişilere kiralanan, satılan arsa ve evlerin ilanları gazetelerde yer almaya başlamıştır. Şehir her anlamda yabancıların mevcudiyetini, işlevsel görünümü içindeki değişikliklerle hissettirmektedir.

İstanbul işgalden kurtulduktan sonra bu sürecin mimari açıdan biçimsel bir sürekliliği olmasa da mekânların işlevlendirilmesindeki etkileri daha uzun yıllar devam etmiş bazı etkileri bugüne kadar gelmiştir. Çünkü işlevsel dönüşümü yaratan etkiler toplumun sosyal yapısı içindeki dönüşümlere dayanmaktadır.

URBAN AND ARCHITECTURAL ENVIRONMENT IN ISTANBUL UNDER ALLIED FORCES

SUMMARY

In this thesis which is, about the architectural environment in İstanbul under allied forces; a very special example of the big differentiation that the city encounters during the functional change it faces in relation with presumable new inhabitants, is discussed.

The city, Istanbul, who just went through a war without victory and has gone under allied forces is the capital of a grand empire. A high amount of immigrants have moved into the city both from inside the Empire and from abroad, in relation with the political currents happening in the World. Bolshevik Revolution in Russia in 1917 has caused an enormous amount of refugees to rush into the city. Fires have always been one of the main problems of the city in accordance with the dense, wooden structure of Istanbul's texture. In the specific period, when Istanbul was under allied forces, lost housing reserves could not be replaced as a result of the bad financial position of the city. The aftermath of the fires have become much more than ever imagined, depending on the enormous population rise. The number of homeless people after fires, composed of fire refugees and immigrants happened to be much higher than it was assumed. To fulfill the needs of shelter, health, education of these immigrants and fire refugees and issues of the type, various relief organizations have founded a high number of institutions in the city. These institutions have built many hospitals, health centers and schools, most of their shelters being temporary. Many buildings with various functions have also been emptied to hause these functions of relief. The function changes in such buildings under the service of fulfilling basic needs have striking examples.

Besides the load they cause in terms of basic human needs, Russian immigrants have also brought a different sense of entertainment and many different new functions.

Although it was announced at every opportunity that the occupation of the city was temporary, the allied forces have undergone a well established institutionalization about administrative issues in the city. A few examples to these functions brought by this activity can be named as passport control, port control, a well developed police organization and other means of control. The needs of space to perform these functions were almost always obtained by occupying and changing the function of existing buildings.

The most striking examples to prove that the allied forces and the civilians they brought along were not temporary as declared was found in the changes in the city's general life style. This could mostly be sensed in the changes of usage of the open public spaces, in the rise of the foreign schools in town, in the shops providing these groups with details of a European life style such as for clothing and nutrition, in the English or American style restaurants and bars that have started to be ran across

often in the city, in the foreign social clubs founded such as American Sailors' Club or London Otomobile Club Istanbul Branch and in many more examples of the sort. The developments about sports activities were also striking. Many playing fields and sports clubs have been founded for many sports branches that have not been popular in Istanbul before the armistice. About real estate business, many notices have been printed in the newspapers announcing houses to be let or sold to allied soldiers or to people of their nationality. The presence of the presumable new users of the city was strongly felt through the functional change the city has been encountering.

When Istanbul was released of the occupation, this period have not left any formal traces in the architectural sense, with continuity. However new functions introduced to the city have shown continuity after the occupation, and the traces are even felt today. The reason for the continuity of those functions is that the stimulator of the changes in function lies in the changes of the social structure of the community.

1. Giriş

İstanbul'un işgal dönemindeki mimari ortam üzerine yazılmış bu tez, bir şehrin yabancılar tarafından yeni bir çehreye büründürülmesi sürecini izlediğimiz çok özel bir örneği tartışmaktadır. İstanbul'un işgal dönemi ile ilgili birçok politik ve sosyolojik içerikli araştırma yapılmış olmakla beraber bu süreç mimari açıdan incelenmemiştir. Bunun muhtemel bir nedeni, savaş sonrası işgal altında bulunan İstanbul'da yoğun bir yapı faaliyetinin olmamasıdır. Osmanlı devletinin ne mali durumu ne de belirsiz politik konumu dönemi ilginç kılacak bir yapı faaliyetini desteklemeye elverişli değildir. İşgal kuvvetlerinin durumu ise daha ilginçtir. Şehir işgal devletlerinin yüksek komiserliklerince kontrol edilen üç bölgeye ayrılmıştır ama farklı işgalci devletler her bölgede söz sahibidirler. Yabancıların İstanbul'da bulundukları neredeyse beş seneye varan süre içinde hiçbir bölgede tek bir işgal gücünün hakimiyeti olmamıştır. Belki İstanbul örneğinde, tüm bu süreç boyunca sömürgeleştirmeyi andıran tam bir dönüştürmeye ve yeni yapıların inşasına girilmemiş olmasının nedeni budur. Ancak işgal ile birlikte kalabalık bir yabancı nüfusu İstanbul'a gelmiş ve işgal yılları boyunca onları burada tutmak için kapsamlı bir teşkilatlanmaya girişilmiştir. Bunlar içinde müttefiklerin burada kurdukları resmi merciler, çeşitli kurumlar, destekledikleri ve yeni kurdukları okullar, kendi hayat tarzlarını bu coğrafyada yeniden kurmaya yönelik oluşturdukları eğlence yerleri, günlük hayatın alışılmış ihtiyaçlarını İngiliz ya da Fransız usulü karşılamak için açtıkları dükkânlar ve benzeri kurumlar, ordu ve ordu mensuplarının ailelerini işgal kuvvetlerinin İstanbul'da geçirdikleri uzun süre boyunca burada tutmak için gerekli teşkilatlanmayı oluşturmaktadır.

İstanbul'un işgal döneminde, şehrin dönüştüğü işlevsel çehrenin kendine özgü yönleri vardır. Öncelikle işgalci devletlerin dönemin önde gelen sömürgeci devletleri arasında olmaları burada da bir sömürge politikasının uygulanıyor olabileceğini akla getirmektedir. Ancak İstanbul örneğinde üç işgalci devlet birden olduğu için böyle bir durum kendini açıkça göstermemektedir. İkinci olarak mütareke imzalandıktan sonra kanunsuz olan bu işgalin işgal devletlerince belirtildiği üzere geçici olması durumu üzerinde durulabilir. Olağan dışı bi halde kısa ve geçici bir işgal durumunda, işgalcilerin şehre politik bir mevcudiyeti ve belirli bir kontrolü getirirken mevcut hayat kurgusu üzerinde etkisi olmaması beklenir. Ancak İstanbul örneğinde böyle sadece siyasi kalan bir işgal durumu da söz konusu değildir. İşgalciler şehir hayatını büyük ölçüde etkilemişlerdir. Bolşevik

devrimi sonucu şehre yoğun mülteci akışı da İstanbul'daki işgali farklı kılmaktadır. Savaş sonrasının gerektirdiği hastane, yetimhane gibi yapıların temini, mültecilerin barındırılması gibi asal ihtiyaçların belirli bir düzeyde tutulması için gerekli mekânların oluşumu; mülteciler içinde Beyaz Rusların getirdiği yeni yaşam biçimi ve özellikle yeni eğlence anlayışıyla gelen mekânlar, işgal kuvvetlerinin burada kendi günlük hayat kurgularına yönelik kurdukları sistemler ve tüm bunların üstüne oturduğu İstanbul'un mevcut kozmopolit yapısı, bu şehrin benzer bir örneği bulunmayan, karmaşık bir işlevsel değişim sürecine maruz kalmasının nedenleridir. Mimari açıdan daha önce incelenmemiş olan bu süreç, onu özel kılan bu durumlar nedeniyle, İstanbul'da mekânsal işlevlerin savaşın şehre sürüklediği mülteciler ve işgalci muhtemel yeni kullanıcılar tarafından yeni bir şekle büründürülmesi şeklinde bu tezde incelenmek üzere belirlenmiştir.

1.1. Yöntem

Savaşın ardından işgal edilmiş İstanbul'un savaş, işgal ve dünyadaki siyasal hareketler sonucu aldığı göçler gibi birçok girdi altında geçirdiği işlevsel gelişimi inceleyen bu tezde öncelikle genel bir çerçeve çizebilmek için işgal döneminin başlangıcında şehrin durumu ve işgalin aşamalarının kronolojisi önem kazanmaktadır.

Şehrin eş zamanlı olarak geçirdiği işlevsel dönüşümler üç bölümde incelenmiştir. Öncelikle ele alınan, savaş sonrası yenik düşmüş bir ülkenin başkenti olarak İstanbul'un ihtiyaç duyduğu yapılardır. Savaşın yıpratıcılığı ve iç göçler, dünyadaki siyasal gelişmelerden Bolşevik devriminin şehre getirdiği büyük Rus mülteci yükü, nüfus artışı nedeniyle beklenenin çok üstünde sorunlara yol açan yangınlar ve bozulan ekonomi nedeniyle karşılanamayan barınak ihtiyacının neden olduğu barınma sorunu bu bölümün konusudur. İncelenen yapı ve işlev tipleri ise; öncelikle savaşın ve göçlerin hasta ve yaralıları için geçici -bazen de kalıcı- olarak kurulan hastaneler, savaşta ailelerini kaybeden çocuklar için yetimhaneler, mülteciler için barınma yerleri, eğitim yapıları, yangınzedeler için barınaklar, yangınlarla ilgili çıkarılan kanunlar, diğer çalışmalar ve bu gereksinimlerden farklı olarak, Rus mültecilerin getirdiği yeni hayat imajının ve yeni eğlence anlayışının gerektirdiği mekânlardır.

Bir sonraki bölüm, işgal kuvvetlerinin şehirdeki teşkilatlanmalarıyla ilgili yapıları içermekte, işgal kuvvetlerinin idare ve kontrol amaçlı kurdukları karargâhları, karakolları, hapishaneleri ve işkence merkezlerini ele almaktadır. Teşkilatlanma ile ilgili yapıların dışında müttefiklerin limanlardaki hâkimiyeti, işgal askerlerinin

barındırıldıkları bölgelerle Osmanlı ve savaştan sonra burada kalan Alman askerlerin barınmaları ve el koyma hareketleri de bu bölümde incelenmektedir.

Bu bölümde işgalcilerin şehrin muhtemel yeni kullanıcıları olarak kendi ülkelerindeki alışılmış hayat tarzlarını bu coğrafyada gerçekleştirmelerine yönelik oluşturdukları yapılar ve işlevler incelenmektedir. Bunlar içinde İngiliz ve Amerikan tarzı eğlence merkezlerinden, işgal kuvvetlerinin kendi milli bayramlarını kutladıkları meydan ve alanlardan, Amerikan Denizcileri, Londra Otomobil Kulübü İstanbul Şubesi gibi oluşturulan sosyal gruplardan, kriket, Amerikan futbolu, polo ve avlanma gibi spor aktivitelerinin uygulanma alanlarından, yabancı okullarla ilgili gelişmelerden, Avrupalı tarzı yaşamın gerektirdiği yiyecek, içecek, giyim malzemelerini satan dükkânlardan, işgalcilere kiralanan veya satılan ev ve arazilerden bahsedilmekte ve son olarak işgal kuvvetlerinin buradayken yaptıkları araştırmalara, dönem içinde yapılan restorasyon ve tamirlere ve işgalcilerin yaptıkları kazılara değinilmektedir.

1.2. Kaynaklar ve Kapsam

İstanbul'un işgal dönemi üzerine siyasal, toplumsal araştırmalar çoktur. Sürecin mimari açıdan incelendiği örneklerle karşılaşılmamaktadır. Mevcut araştırmalar içinde mimari ile ilgili ancak ipuçları bulunabilmektedir. Tezin ana kaynaklarını işgal dönemi sırasında yayınlanan İngilizce gazeteler oluşturmaktadır.

Öncelikle çalışmaların içine oturacağı çerçeveyi çizecek, farklı alanlar üzerine hazırlanmış da olsa döneme yoğunlaşmış olan kaynaklara ağırlık verilmiş, işgalin önemli kişileri, olayların kronolojik sırası ve içinde bulunulan siyasal ve sosyal durumların ortaya konulması için çalışılmıştır.

Sonraki aşamada mimarinin ipuçlarını aramak üzere çalışılmıştır. Yerel ölçekte yeni yapılar için, Geç Osmanlı Dönemi'nin mimarlarının bu döneme rastlayan yapıları incelenmiştir. Ekonomik nedenlerle inşaat faaliyetleri büyük ölçüde azalsa da Osmanlı'da yapı faaliyetleri devam etmektedir. Bu bağlamda Kemalettin Bey, Mongier gibi Osmanlı'nın son dönemlerinde aktif olarak çalışan mimarların işgal dönemine de rastlayan yapıları vardır. İşgal dönemindeki bu gibi yapılar araştırma sürecinin bir parçası olmakla birlikte tez İngiliz gazetelerindeki bulgulara ve yabancıların şehirdeki mevcudiyetlerini somutlayan işlevsel dönüşüme dayandırıldığından bu yapıların bir çoğu tez kapsamına alınmamıştır. İpuçlarını kovalama sürecinde romanların yeri büyüktür. İşgal döneminde yaşamış yazarların bu süreci de içine alan romanlarında mülteci kampları, resmi daireler, el koymalar ve konutların kullanımı ile ilgili bulgular elde edilmiştir. Bu bulgular başka kaynaklarda da teyit edilmektedir. Romanlar ayrıca dönem içinde yerel halkın

tutumunu yansıtmakta olduğundan direniş hareketleri ile ilgili bilgi edinmede önemli yer tutmuşlardır. İşgal dönemi ile ilgili yayınlanmış anı yazıları da bu anlamda çok bilgilendirici olmuştur.

Bilinen birçok yapının geçirdiği süreçler içinde incelenen döneme isabet edenlerini bulma amaçlı bir çalışma da İstanbul Ansiklopedisi'nin taranması ile sağlanmış, gerek emlak hareketleri gerek işlev değişiklikleriyle ilgili kayda değer bilgiler elde edilmiştir.

İşgal döneminde çıkarılan İngilizce ve Fransızca şehir rehberleri de birçok yapının ve kurumun tespitinde belirleyici olmuş, diğer kaynaklarda da yer alan bir takım yapıların konumlarının ayrıntılı tarifi sayesinde şehirsel ölçekte incelemeler yapmayı mümkün kılmıştır.

Önemli kaynaklar içinde, bir Amerikan gazetesi olan "The Orient" ten söz etmek gerekir. 1910'larda İstanbul'da yayınlanmaya başlanan bu gazete İstanbul'da tarihi yarımadadaki "Bible House" adlı yayınevinde basılmıştır. Amerikan misyon okullarıyla yakından bağlantılıdır. İstanbul'dan ve genel olarak "Yakın Doğu"dan haberler içerir. Haberleri Yakın Doğu'daki misyon okullarının, Amerikan yardım kuruluşlarının ve belirli Amerikalı kişilerin yardımları, Amerikan kurumlarının bu coğrafyadaki çeşitli sosyal etkinlikleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Kişiler üzerine hazırlanan bölümde, bu bölgede yaşayan Amerikalılardan isimleriyle bahsettiğine bakılırsa genel olarak birbirini az çok tanıyan küçük bir topluluğa hitap ettiği söylenebilir. Haberlerinin, aşağıda bahsedilen İngiliz gazetesi "The Orient News" ile karşılaştırıldığında daha yerel olduğu görülmektedir.

Çalışmanın temel aldığı kaynak ise "The Orient News" adlı İngiliz gazetesidir. "The Orient News" Yakın Doğu için çıkarılan bağımsız bir İngiliz yayınıdır. İstanbul'da mütarekeyi takiben 17 Haziran 1919'da yayınlanmaya başlanmış ve 1922'de yayını sona ermiş bir işgal dönemi gazetesidir. İstanbul ile ilgili hazırlanmış bir İngiliz şehir rehberi gazetenin, İngilizlerin Yakındoğu'ya dönüşünün bir kanıtı olduğunu savunmaktadır(Brigg, Hessenstein, 1921, 94). Gazetenin kendi içinde de, şehirde işgal ile gerçekleşen mevcudiyetten ayrı olarak İngilizlerin tarihte Yakındoğu'daki varlıkları ile ilgili yazı dizileri yer almaktadır.

İstanbul'da çıkarılan ilk sayı, gazetenin "The Balkan News" gazetesinin mirasçısı olduğunu belirtmektedir. "The Balkan News" İngiliz ordusu Selanik'teyken 1 Kasım 1917'de çıkarılmaya başlanmış bir ordu gazetesidir. Savaş sonrasında İstanbul'un işgali ile birlikte gazete yeni ismiyle aynı yürütücülerle yeniden çıkarılmaya başlanmıştır. Gazetenin yürütücülüğünü ordu ile bağlantılı bir gazete çıkarabilmek üzere Londra'da eğitim görmüş yönetici H.C. Owen, editör J.D. Quirk yapmaktadır (Brigg, Hessenstein, 1921, 94)

İstanbul gibi Yakındoğu'ya hâkim bir merkeze geçtiğinde gazetenin içeriği değişmiştir. Artık İngiliz askerlerine ve İstanbul'da yaşayan İngilizlere yine dünyadan ve İngiltere'den haberler getirmenin yanı sıra İstanbul içinde var olan farklı gruplara da hitap etmek üzere hazırlanmaktadır. Gazetede, İngilizlerin bu coğrafyayı ne kadar sevdiğine ve burada kalıcı olmak istediklerine dair yoğun bir propaganda da yer almaktadır. Dünya politikası, yerel ve geniş ölçekte ticaretle ilgili bölümler ağırlıklıdır. Başta İngiliz şirketleri olmak üzere yabancı şirketlerin buradaki ticari mevcudiyetleri ve çeşitli iş anlaşmalarının geniş yer ayrılan reklâm bölümleri sayesinde sağlanabildiği de yine gazeteden öğrenilmektedir.

Tez genel olarak İstanbul'da işgal dönemindeki mimari hareketleri ve işlevsel dönüşümü incelemektedir. İşgalin tüm önemli kişileri ve onların harekete geçirdikleri yapı ve işlev tipleri tezin kapsamı içinde olmakla beraber ana kaynakları dönem içinde basılmış İngilizce yayınlar oluşturmaktadır. İşgal kuvvetlerinin teşkilatlanmasıyla ilgili başlıklarda mevcut kuvvetlerin hepsi ele alınmakla birlikte, müttefik kuvvetlerin İstanbul'daki mevcudiyetleri ağırlıklı olarak İngiliz (ve Amerikan) kurumları üzerinden ele alınmıştır. Bunun yanı sıra şehirde beş seneye varan uzun bir süre geçiren yabancıların burada kendi alışılmış hayat tarzlarına yönelik oluşturdukları eğlence merkezleri, yeme içme mekânları, eğitim kurumları, spor organizasyonları ve benzeri etkinlikler de incelenmektedir. İngilizce basınla bağlantılı yapılan bu kapsam sınırlamasına, yenik düşülen bir savaşın gerektirdiği yapı tipleri gibi başlıklar ve Rus mülteciler ile ilgili bölümler girmemektedir.

2. İşgal Süreci ve Şehrin Genel Durumu

2.1. İşgali Önemli Tarihleri ve Siyasal Gelişmeler

İstanbul'da mütareke dönemi 13 Kasım 1918'den 20 Mart 1920'ye, resmi işgal dönemi ise 20 Mart 1920'den 6 Ekim 1923'te Kuvay-ı Milliyecilerin İstanbul'a girerek işgali sonlandırmasına kadar sürmüştür.

İtilaf devletlerinin 55 parçadan oluşan donanmasının Haydarpaşa önünde demirlemesiyle işgal başlamış, 1919 yılında da işgal kuvvetlerinin şehirdeki mevcudiyeti yoğun şekilde hissedilir hale gelmiş, azınlıkların isyanları ve uygulanan İttihat ve Terakki yanlılarını yıldırma politikası şehir halkını oldukça zor bir duruma sokmuştur (Toprak, 1994b, 19-23). Mütareke yıllarında İstanbul'daki siyasal gelişmeler İttihat ve Terakki'nin kendini feshetmesiyle başlamıştır. Mondros Mütarekesi imzalandıktan bir süre sonra 4 Kasım 1918'de VI. Mehmed (Vahideddin), İttihatçıların çoğunlukta olduğu Mebusan Meclisi'ni feshetmiştir. Bunun üzerine Hürriyet ve İtilaf partisi tekrar kendini göstermeye başlamıştır. Aralarında önde gelen isimlerden Ziya Gökalp'te olan 69 İttihat ve Terakki üyesi tutuklanmış, partinin mallarına da el konmuştur. Ayrıca yoğun bir İttihat ve Terakki aleyhinde propaganda kampanyası başlatılmıştır. (Toprak, 1994b, 19-23)

İstanbul'da işgale karşı bir dizi direniş hareketi sürmekteyken resmi işgal ile ilgili ortam da İtilaf Devletleri tarafından hazırlanmıştır. 4 Mart 1920'de Londra Konferansı'nda İstanbul'un işgal edilmesi kararlaştırılmıştır. İngilizler bunun üzerine bütün güçlerini İstanbul üzerine çekmiş, 9 Mart'ta İstanbul Türk Ocağı'nı, 14 Mart'ta da Telgrafhane'yi işgal etmişlerdir. 15 Mart 1920 gecesi ise toplu işgal başlamıştır. Bakırköy'den Kadıköy'e kadar bütün İstanbul Limanı İtilaf devletleri donanmasınca abluka altına alınmıştır. 16 Mart 1920 günü 150 kişilik bir İngiliz birliği, Şehzadebaşı'ndaki 10. Kafkas Tümeni Karargâhı binasına gelerek uykudaki askerlerin üzerine yaylım ateşi açmış, 5 askerin ölmesine ve 10 tanesinin yaralanmasına neden olmuşlardır. Yapılan bu hareket sonucunda başlayan fiili işgal durumu resmi bir nitelik kazanmıştır. Eski Harbiye Nazırı Cemal Paşa tutuklanmıştır. Öğleye doğru şehrin hemen her köşesi tutulmuş ve kavşaklar denetim altına alınmıştır. Başta nezaret binaları olmak üzere çok sayıda resmi daire de işgal edilmiştir. (Toprak 1994b, 19-23) İşgale resmi bir nitelik kazandıran saldırının gerçekleştiği Şehzadebaşı'ndaki 10. Kafkas Tümeni Karargah binası,

Mızıka Karakolu olarak da bilinen Şehzadebaşı Karakolu'dur. Bugün de her sene karakolda bu baskında şehit olan askerlerin anısına düzenlenen törenler sürmektedir.

Mütarekenin imzalanmasının ardından 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgal edilmesi kanunsuz bir harekettir. Resmi işgalin ilanı yurtdışında Fransız ve İtalyan halklarından tepkiler almıştır. Tepkileri hafifletmek amacıyla yabancı basın ve Osmanlı basınında işgalin geçici nitelikte olduğu söylenmiş, bu yönde güvence verilmeye çalışılmıştır, ancak Müttefikler arası kontrol ve örgütlenme komisyonu, polis, jandarma, el koyma, sansür, pasaport kontrol uygulamaları, askeri işler ve maliye ile ilgili alt komisyonlar şeklindeki bürokratik örgütlenme Müttefiklerin kalmaya niyetli olduklarını göstermiştir. Bu dönemde İstanbul her açıdan belirsizlik içindedir. Osmanlı İmparatorluğu yaklaşık sekiz yıl kadar sürekli savaş halinde olduktan sonra mütareke, aslında başlangıçta farklı kesimlerden birçok kişiyi memnun etmiştir. Ancak ardından resmi işgalin gelmesi ve bunun sonuçları, beklenen barışı getirememiştir.

İşgal dönemi Müttefikler arasındaki sürtüşmeler ve anlaşmazlıklar, bu anlaşmazlıklar sonucu Fransız ve İtalyanların Milli Mücadele'ye gizlice yardım etmeleri, Türklerin örgütlenebilme açısından hafife alınmaları, İttihatçıların başlattığı yer altı örgütlerinin başarılı çalışmaları ve Milli Mücadele dışında var olan karşıt görüşlerin, rakip Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin çok zayıf olması sonucu 6 Ekim 1923'te Kuvay-ı Milliyecilerin İstanbul'a girişiyle sona ermiştir.

2.2. İşgalin Toplumsal Etkileri ve Yerel Direniş Hareketleri

İşgal, İstanbul için siyasal dönüşümlerin yanında toplumsal dönüşümler açısından da önem taşımaktadır. Beşeri dokunun yanı sıra toplumsal değerler de büyük bir dönüşüme maruz kalmıştır. Saray siyasal etkinliğini hızla yitirmektedir. İstanbul'da siyasal anlamda iki karşıt görüş vardır. Bunlardan birincisi Sevres Antlaşması'nı kabul ederek devleti Batı hakimiyetine sokmaktan başka çare bulamayan İstanbul Hükümeti, ikincisi ise Ankara'da Müdafaa-i Hukuk adıyla tanınan hareketin İstanbul uzantısıdır. I. Dünya Savaşı'nda yenik düşülmesine ve ardından imzalanan Sevres Antlaşması'yla Osmanlı devletinin parçalanmasına rağmen merkezini Ankara'da bulan Müdafaa-i Hukuk direnmekten yanadır. İstanbul'da işgal kuvvetleri, saray ve Ankara'daki kuva-yı milliyeciler arasında karmaşık karşılaşmalar yaşanmaktadır.

Hayat pahalılığı ve İstanbul'un sık, ahşap dokusundaki büyük yangınlar, Trakya'dan ve Anadolu'dan gelen Türk göçmenlerin getirdiği büyük nüfus yükü, Rusya'dan gelen çok sayıda göçmen, büyük geçim sıkıntısına yol açmıştır (Şükrü, 1920). Tüm bunların sonuçları arasında toplumsal yapıda da geçim sıkıntısı nedeniyle kadınların

iş hayatına atılmaları, Avrupa pozitivizminden gelen Genç Türklerin hazırladığı zemin üzerinde, gelen Rus göçmenlerin de örnek teşkil eden etkisiyle, kadın hakları ve kadın özgürleşmesi gibi değişiklikler olmuştur.

Bir çok kaynakta milli mücadelenin İzmir'in işgaliyle başladığı sanılır ancak Kasım 1918'den beri İstanbul'da bir subaylar grubu tarafından bilinçli bir direniş çoktan başlatılmıştır (Criss, 1993). İttihad ve Terakki, kendisini feshettikten sonra bazı siyasal örgütlerle varlığını sürdürmüştür (Toprak, 1994b, 19-23). Birçoğu, Mondros Mütarekesi ile sonlanan yenilginin ardından yurtdışına kaçmak zorunda kalmış olsalar da onların başlattığı örgütlenme, sonrasındaki toplu direniş için her açıdan faydalı olmuştur. Hem genel örgütlenme hem istihbarat servisleri hem de yeraltı grupları açısından İttihatçılardan kalan sistemler ardlarından gelen direnişçilerce kullanılmıştır (Criss, 1993). Saray Alman yanlısı İttihatçı politikayı dengelemek üzere İngilizlere yaklaşmıştır. İngiliz Muhipleri Cemiyeti adıyla açılan kuruluş Ankara'ya karşı İstanbul'un tavrını belirleyen bir işaret olmuştur. (Toprak, 1994b, 19-23)

Direnişi yürüten fiili siyasal güç; TBMM'nin açılışına kadar, Anadolu ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin temsilci organı olarak Heyet-i Temsiliye olmuştur. Başta Ankara ve İstanbul'un direniş için birlikte hareket etmelerine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Amasya görüşmeleri ile 1919'da bir genel seçim kararı alınmıştır. Bu karar üzerine Meclis-i Mebusan 12 Ocak 1920'de toplanmıştır. İstanbul Ansiklopedisi bu toplantıda Meclis-i Mebusan'ın çalışmaları arasında en önemli kararın Ahd-ı Milli'nin kabulü olduğunu belirtmektedir (28 Ocak 1920) ve bu programın daha sonra Misak-ı Milli adıyla duyulduğunu söylemektedir. (Toprak, 1994b, 19-23)

Direniş hareketleri ile ilgili, halkın bu hareketlere katılımının boyutlarını kavrayabilmek için çeşitli meydanlarda yapılan mitinglere de değinmek gerekir. İşgal dönemi boyunca İstanbul'da yerel direniş ile ilgili büyük mitingler yapılmıştır. Sultanahmet Mitingleri İzmir'in Yunanlılarca işgal edilmesi üzerine İstanbul'da yapılan protesto toplantılarıdır. İlki 23 Mayıs 1919'da, ikincisi 30 Mayıs'ta, üçüncüsü 10 Ekim'de, dördüncüsü ise 13 Ocak 1920'de yapılmıştır. Sultanahmet Mitinglerinden başka 19 Mayıs 1919'da Fatih Mitingi, 20 Mayıs'ta Üsküdar Mitingi, 22 Mayıs'ta da Kadıköy Mitingi düzenlenmiştir. (Sakaoğlu, 1994d, 66)

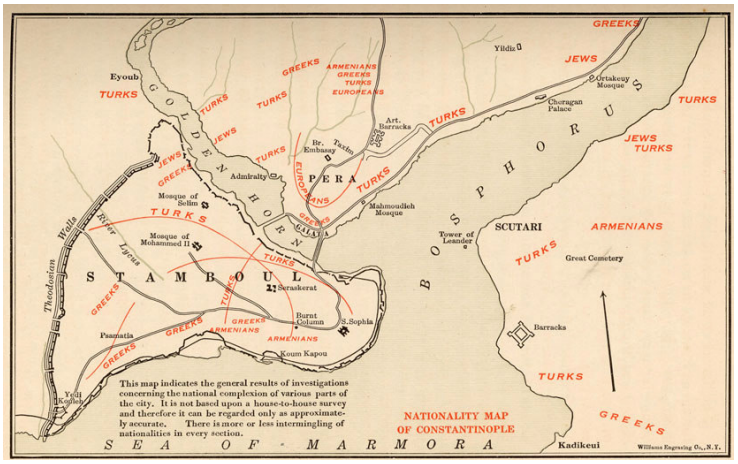
Halide Edip Adıvar, Türkün Ateşle İmtihanı adlı romanında bu mitinglerle ilgili ayrıntılı bilgi vermektedir.

Direnişe katılmak isteyenler daha çok Üsküdar üzerinden Anadolu'ya geçmektedirler. Dünden Bugüne Beşiktaş adlı yayın Beşiktaş halkının ulusal direniş hareketine özellikle denizciler olmak üzere insan kaynaklarını seferber ettiğinden ve

Maçka Silahhanesi, Yıldız Muharebe Deposu gibi silah depolarından örgütlü olarak silah kaçırılmasını sağladığından bahsetmektedir (Akbayar, 1998, 23). Kaçırılan silahlar ve Anadolu'ya geçirilicek insanlar için çok zaman Üsküdar, Sultantepe'deki Özbekler Tekkesi ve Merdivenköyü'ndeki Bektaşi Tekkesi gibi dini yapılar kullanılabilmektedir (Anonim, 2005b).

2.3. İstanbul'un Etnik Yapısı ve Göçler ile Gelenler

Savaş sonrası Balkanlar ve Anadolu'dan gelen iç göçlerin yoğunluğu, İşgal Kuvvetlerinin varlıklarını yoğun şekilde hissettirerek İstanbul'a gelişi ve buraya yerleşmeleri, 1917'deki Bolşevik devriminden sonra büyük dalgalar halinde yaşanan Beyaz Rus mültecilerin İstanbul'a sığınması, şehrin insan çehresini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu geçici kullanıcıların geldikleri alt yapı da oldukça karmaşık bir farklı uyruklar bütününden oluşmaktadır. Geçici kullanıcıların üzerine geldiği ortamı tanımlamak oldukça güçtür. Mütareke dönemine girerken yaklaşık bir milyon insanın yaşamakta olduğu İstanbul'da beyliği kuran Türkmen beyi'nin soyu hala yaşamaktadır. Çevresinde eşleri, Çerkez köleler, Sudan'dan gelen haremağaları, Hıristiyan uyruklardan devşirme yöneticiler vardır. Bunlar dışında İstanbul sokaklarında Arnavutlar, Boşnaklar, Kürtler, Lazlar, Kırım Tatarları, Ruslar tarafından Kafkasya'dan uzaklaştırılan Çerkezler, Kapçuklar, Ubihler, Kumikler, Osetler, Çeçenler, Kabartaylar ve Türkler bulunmaktadır. Müslüman olmayan uyruklar arasında Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, İspanya'dan Sefaratlar, Macaristan'dan Eşkenazlar, Rusya'dan karahitler, Bulgarlar, Sırplar, Romenler, Asuryenler, Nasturiler, Jakobitler, Levantenler, Fransız, İngiliz, Venedik ve Ceneviz kökenli aileler bulunmaktadır. (Yerasimos, 1997, 11-13)

Şekil 2.1 : Şehirdeki farklı uyruktaki unsurların yoğunlukla yaşadıkları bölgelerin gösterilmesi (Johnson, 1995, 28)

3. Şehirde Savaş ve İşgalin Neden Olduğu Sorunlar ve Çözümleri

Savaş sonrası yenik düşmüş bir ülkenin başkenti olarak İstanbul, savaşın yıpratıcılığı, iç göçler, Bolşevik devriminden kaçan Rusların göçleri, bu nüfus artışından etkilenerek beklenenin çok üstünde sorunlara yol açan yangınlar gibi nedenlerle barınak, hastane, yetimhane gibi yapı tiplerine büyük ihtiyaç duymuştur. Devlet bozulan ekonomisi nedeniyle bu yapı gereksinimini karşılayamamakta bir çok yabancı yardım kuruluşu da bu alanda çalışmalar yapmaktadır.

3.1. Sağlık

3.1.1. Hastaneler

İşgal döneminde, ekonomik yetersizlikler, iç ve dış mülteci akını sonucu meydana gelen nüfus artışı, savaş yetimleri, yangınlarla yok olan yapı stoğu yerine konamadığı için açıkta kalan aileler, şehirde sağlık konusunda ilgili kurumlara büyük sorumluluklar getirmiştir. Bu konu ile ilgili, açılan ve birçoğu geçici olan hastaneler, beslenme merkezleri, karantina gemileri tezin mülteciler için ayrılmış bölümünde incelenmiştir. Mülteci sağlığı konusunun dışında kalan hastaneler aşağıda incelenmektedir.

İşgal döneminde şehrin savaş sonrası kötü koşulları nedeniyle salgın hastalık riski yüksektir. Bu nedenle çeşitli vakalar görüldüğünde katı önlemler alınmaktadır. Bunlara bir örnek şehirde tifo vakaları görülmeye başlandığında hemen geniş kapsamlı bir aşı kampanyası başlatılmış olmasıdır. Bunun için şehirdeki farklı unsurların başvuracakları kurumlar gazetelerde duyurulmuştur. Amerikalılar, U.S.S. Galveston gemisindeki ve Tophane rıhtımındaki merkezlere, İngilizler Galata'daki Denizci Hastanesi'ne ve Kroecker Oteli'ndeki merkeze, Fransızlar Yüksek Kaldırım'daki Zografos'a, Rumlar Parmakkapı, Galata ve Fener'deki Yunan Kızıl Haçı eczanelerine, Osmanlılar Fatih, Pera, Üsküdar ve Kadıköy'deki kamu sağlığı valilik bürolarına ve Ruslar Rus Deniz Üssü'ne başvuracaktır. Duyuru müttefiklerin sağlık komisyonu tarafından yapılmıştır (The Orient News, 16.07.1920).

I. Dünya Savaşı sona erdiğinde imzalanan antlaşmalar Alman ve Avusturyalıların İstanbul'u terk etmesini gerektirmiştir. 2 Şubat 1919'da Alman Hastanesi'ni İngiliz doktor ve hemşireler idare etmektedir. İngilizler hastanede asker

barındırmaktadırlar. Daha sonra 1925-1928 yılları arasında hastaneyi Amerikalılar kullanmıştır (Yıldırım, 1994a, 211-212).

Bakırköy'deki Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi de bu dönemde büyük değişiklikler geçirmiştir. Hastanenin önceki yeri Toptaşı Bimarhanesi'nin yetersiz kalması nedeniyle hastalara iyi bakılamamakta, ölüm oranları yüksek olmaktadır. Mütareke döneminde Başhekim Mazhar Osman'ın (Usman) girişimiyle, Bakırköy'deki Reşadiye Kışlaları ve ona eklenen 1000 dönümlük arazinin 1924'te akıl ve sinir hastalıkları hastanesine ayrılmıştır (Yıldırım, 1994c, 1).

İşgal döneminde açılan Amerikan Bristol Hastanesi bugün hala Nişantaşı'nda Güzelbahçe Sokağı'nda faaliyet göstermektedir. 20 Ağustos 1920'de Amerikan Yüksek Komiserliği tarafından açılmıştır. Divanyolu üzerinde, Gedik Paşa'daki Amerikan Okulu'na yakın, Çarşıkapı'da konumlanmıştır. Kapalıçarşı, Çemberlitaş ve Beyazıt Meydanı arasında kiralanan bir konakta kurulmuştur. Diğer tüm yabancı hastanelerin Haliç'in kuzey yakasında olmasından dolayı suriçi tercih edilmiştir(The Orient, 25.08.1920). Hastane Gedikpaşa Amerikan okulu, YMCA ve YWCA'in bu bölgedeki merkezleri ve Bible House gibi Amerikan kurumlarından oluşan bir kompleksin parçası olarak görülebilir. Hastane işlevleri bu yapıya en iyi şekilde uygulanabilmiş olmakla birlikte, faaliyetinin ikinci senesinde hala büyük tamiratlar gerektirmiştir (The Orient, 4.10.1921).

3.1.2. Sağlık Okulları

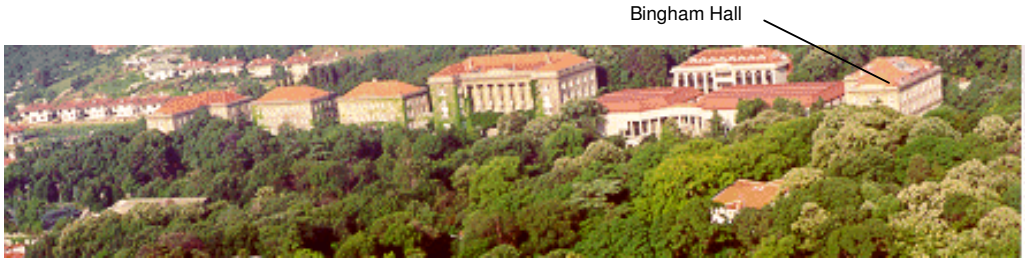
İstanbul'un işgal döneminde yeni açılan hastanelerin yanında sağlık eğitimi ile ilgili bazı kuruluşlar da açılmıştır. Bu alandaki hareketleri görmek için izleri günümüze kadar uzanan Amiral Bristol Hemşirelik Okulu, hastabakıcılık okulu ve Arnavutköy Kız Koleji'nde açılan tıp fakültesini incelemek gerekir.

İşgal döneminde açılan ve İstanbul işgalden kurtulduktan sonra da faaliyetlerine devam eden Amiral Bristol Hemşirelik Okulu (Amiral Bristol School of Nursing) Türkiye'de hemşirelik eğitimi veren ilk meslek okuludur. Amerikan Hastanesi ile birlikte açılmıştır. Hemşirelik okulunun ilk açılışı Çarşıkapı'da kiralanan bir konakta 20 Mayıs 1920 tarihindedir. İstanbul'a gelen itilaf devletleri askerlerinin tedavisi için kentte yeterli sağlık kuruluşunun ve elemanının bulunmaması nedeniyle bir hastane ve hemşire okulu açılması girişiminde öncülüğü Amerikan Yüksek Komiseri ve Donanma Komutanı Amiral Mark Bristol yapmış olduğundan kurulan okula onun adı verilmiştir. Okulu açılmaya hazırlayan komitenin çalışmaları iki ay sürmüş ve okul 20 Ağustos 1920'de hizmete girmiştir. (Erdoğan, 1994a, 246) 1920'de Özel Amerikan Bristol Hastanesi'nin yanında ayrıca bir de hastabakıcılık okulu açılmıştır (Erdoğan, 1994b, 404).

Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nin savaştan önce öğretmen okulu ve tıp okulu olmak üzere iki okul açmak istediği bilinmektedir. Savaş başladığında bu projeler durdurulmuştur. Mütareke başladıktan sonra 1919'da tıp okulu için tekrar girişimler başlamıştır. Dr. Alde R. Hoover okulu kurmakla görevlendirilmiştir. Yakın Doğu Yardım Örgütü ve Amerikan Kızılhaçı okulun kuruluşunda yardımcı olmuştur. Üç deniz subayı cerrah ve bir ABD Halk Sağlığı Servisi doktoru göreve getirilmiştir. 1920'de kolejde 19 öğrenciyle altı yıllık tıp eğitimine başlanmıştır. Tıp okulu binasının inşaatina 1922'de William Bingham'ın bağışladığı 100.000 dolarla başlanmıştır. (Toprak, 1994a, 316-317). 1923'te tamamlanan binaya William Bingham'ın annesi Mary Payne Bingham anısına Bingham hall adı verilmiştir. Tıp okulu olarak açılan bina 1925-1992 yılları arasında kolejin orta okul düzeyindeki sınıflarını barındırmıştır. Bugün ise erkekler yatakhanesi olarak kullanılmaktadır. Okulun yönetim ofisleri de bu binada yer almaktadır.

Şekil 3.1: Tıp okulu binası olarak yaptırılan Bingham Hall'un yeni yapıldığı yıllarda çekilmiş bir fotoğrafı

Şekil 3.2: Bingham Hall'un Arnavutköy Kız Koleji (Bugünkü Robert Kolej) kampusündeki konumu

Açılan tıp okulu ile ilgili ayrıntılı bilgi Kolej arşivlerindeki yazışmalardan edinilebilmektedir. 18 Haziran 1920 tarihli bir yazışmada 1919-1920 akademik yılının en önemli gelişmesinin bir Tıp Okulu'nun açılması kararı olduğu belirtilmektedir. Bu amaçla bir bina kiralanmış ve gerekli donanım sağlanmıştır. Bu okulun Amiral Bristol Hastanesi'nin de temeli olacağı düşünülmektedir. Tıp okulunun planı Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'ndeki öğrencilere yönelik bir tıp okulunu ve bunun bir alt kuruluşu olarak bir hemşirelik okulunu içermektedir. Eğitim her biri dokuz ay sürecek dört yıldan oluşmaktadır. İlk iki senenin müfredatının uygulanmasında Kolej'in kendi laboratuarları kullanılmaktadır. Üçüncü ve dördüncü seneler eğitim kliniklerde ve hastanelerde yapılmaktadır. Dersler Eylül 1920'de başlamıştır. Pratik derslerin uygulanması için ayrıca Kolej yakınlarında pavyon stilinde bir hastane yapılması düşünülmüştür. Bunun içinde ameliyat, tedavi, idare, laboratuar, göz, kulak, burun, boğaz ve jinekoloji pavyonlarıyla çocuklar için bir oyun bahçesi ve hemşire evi vardır. Ana hastanenin yanı sıra Galata, Suriçi ve Üsküdar gibi diğer semtlerde de kliniklerin açılması düşünülmüştür. Bu klinikler hastanenin besleyicileri olacaktır (Freely, 2000, 239).

Çarşıkapı'daki Amerikan Hastanesi ikinci senesine girdiğinde Kolejin arazisinde bir tıp okulu binasının inşası için William Bingham tarafından bağış yapılmıştır. Tıp okulu binası bu bağış ile inşa edilmiştir (Freely, 2000, 244).

3.2. Savaş Yetimlerinin Barındırılması

İstanbul'da mevcut olan farklı gruplara ait yetimhaneler savaş yetimlerinin katılmasıyla kalabalıklaşmış, ekonomik çöküş nedeniyle bunların işleyişleri büyük ölçüde aksamıştır. Ayrıca savaş yetimlerinin çokluğu nedeniyle birçok da yeni yetimhane açılmıştır.

Yetimhanelerin konumlandıkları binalar çok zaman konaklar ya da hastane ve kışla gibi kamu binalarıdır. Bu yapılar yetimhane işlevine uygun değildir ve yeterli para olsa bile birçoğunun bu işleve sağlıklı biçimde uyarlanması da mümkün değildir. Yine de yetimhanelerin çoğu temiz ve bakımlı tutulmaya çalışılmaktadır. En büyük soruna binalardaki ısıtma ve havalandırma koşullarında rastlanmaktadır. Isıtma çok zaman mangal ve sobalarla yapılmaktadır. Bunlar yetersiz olduğu gibi havalandırma yapıldığında yapı içindeki ısı kaybedilmekte, ısı tutulmak istendiğinde havalandırma koşulları sağlıksız olmaktadır (Brown, 1995, 216).

Yetimhaneler içinde Ermeni kurumları önemli yer tutmaktadır. İstanbul'da 25 Ermeni yetimhanesi vardır. Bunların küçük çocukları barındıran üç tanesinden biri Beşiktaş'ta yer almaktadır. Yakındoğu Yardım Örgütü destekli bir diğeri ise Kuruçeşme'de konumlanmıştır (Brown, 1995, 199). Üçüncü yetimhanenin yeri

saptanamamıştır. Ermeni kız çocukları için 12 yetimhane vardır. Bunlardan iki tanesi mülteci evidir. Mülteci evlerinden biri Arnavutköy Kız Koleji'nin Arnavutköy'e taşınmadan önce kullandığı Üsküdar'daki arazisinde yer almaktadır (Brown, 1995, 200). Üsküdar'daki bu ev, Adapazarı'ndan taşınan Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nin bu araziye yerleştirilmesi gerekçesiyle 1921 yılında boşaltılmıştır (Freely, 2000).

Bunların dışında Balat'ta, Bakırköy'de, Ortaköy'de, Kumkapı'da, Üsküdar'da ve Kadıköy'de Yakındoğu Yardım Örgütü'nün desteği ile Ermeni Merkezi Komitesi yönetiminde kız yetimhaneleri oluşturulmuştur. Bunların birçoğu eski konaklarda yer almaktadır. Bir başka grup yetimhane Katolik Ermeniler tarafından yürütülmektedir. Pera ve Samatya'da St. Anne Yetimhaneleri ile Galata'daki St. George yetimhanesi bunlara örnektir. Hasköy'deki Kalfaya Yetimhanesi gibi özel girişimle hizmet veren yetimhaneler de vardır (Brown, 1995, 200-202).

Erkek çocuklar için yedi Ermeni yetimhanesi vardır. Bunlardan birkaçı Şişli'de modern bir binada yer alan bakımlı bir bahçeye sahip olduğu belirtilen Karagözyan Yetimhanesi, şahıslar tarafından açılan Bakırköy'deki Bohçacıyan Okulu ve Arnavutköy Yetimhaneleri, Esayan Yetimhanesi ve deniz kıyısında konumlandığından su sporlarına olanak veren Narlıkapı Yetimhanesi sayılabilir (Brown, 1995, 202-203).

Kuleli Askeri Lisesi binası, Ermeni Merkezi Yetimhanesi binası olarak düzenlenmek üzere Ermenilere verilmiş ve yetimhane açılmıştır (The Orient, 27.10.1920). Burası barındırdığı 1000 çocuk ve 99 çalışan ile İstanbul'daki en büyük yetimhane olmuştur. Elektrik, buharlı ısıtma, düzgün sıhhi tesisat mevcuttur. İki geniş eğlence salonuna, geniş oyun salonlarına ve deniz banyosu olanağına sahiptir (Brown, 1995, 203).

'The Orient' gazetesinin 20 Ekim 1920 tarihli sayısı başka bir yetimhaneden bahsetmektedir. İlgili haber Nişantaşı'nda bulunan ve endüstriyel yetimhane olarak adlandırılan yetimhanenin Beylerbeyi'ne taşındığını duyurmaktadır (The Orient, 20.10.1920). Endüstriyel yetimhane denen tipte çocuklara meslek olarak edinebilecekleri çeşitli zanaatler öğretilmektedir. Bu yetimhanedeki yetimlere marangozluk, terzilik ve kunduracılık öğretilmektedir (Brown, 1995, 203). 'Endüstriyel yetimhane' gibi bir kuruluş oluşturma fikri ilk defa 1920 yılının Mayıs ayında ortaya çıkmıştır. Kanada hükümeti tarafından verilen 4000 Türk lirası ile Beylerbeyi'nde inşa edilen yetimhane önceleri 80 çocuğa barınak sağlamaktadır. Çocuklar günün ilk yarısını kunduracılıkla uğraşarak atölyede geçirmekte diper yarısında ise sınıflarda ders görmektedirler. Yetimhane birkaç ay bu şekilde işledikten sonra 260 çocuğu barındırabilecek şekilde genişletilmiştir. Genişletilen

binada kunduracılığın yanı sıra terzilik ve marngozluk atölyeleri de açılmıştır. Yetimhaneden ayrılma yaşı gelen çocukların iş bulmasına da yardım edilirken Amerika'ya gitmek isteyen çocuklara da destek olunduğu bilinmektedir (The Orient, 23.11.1921).

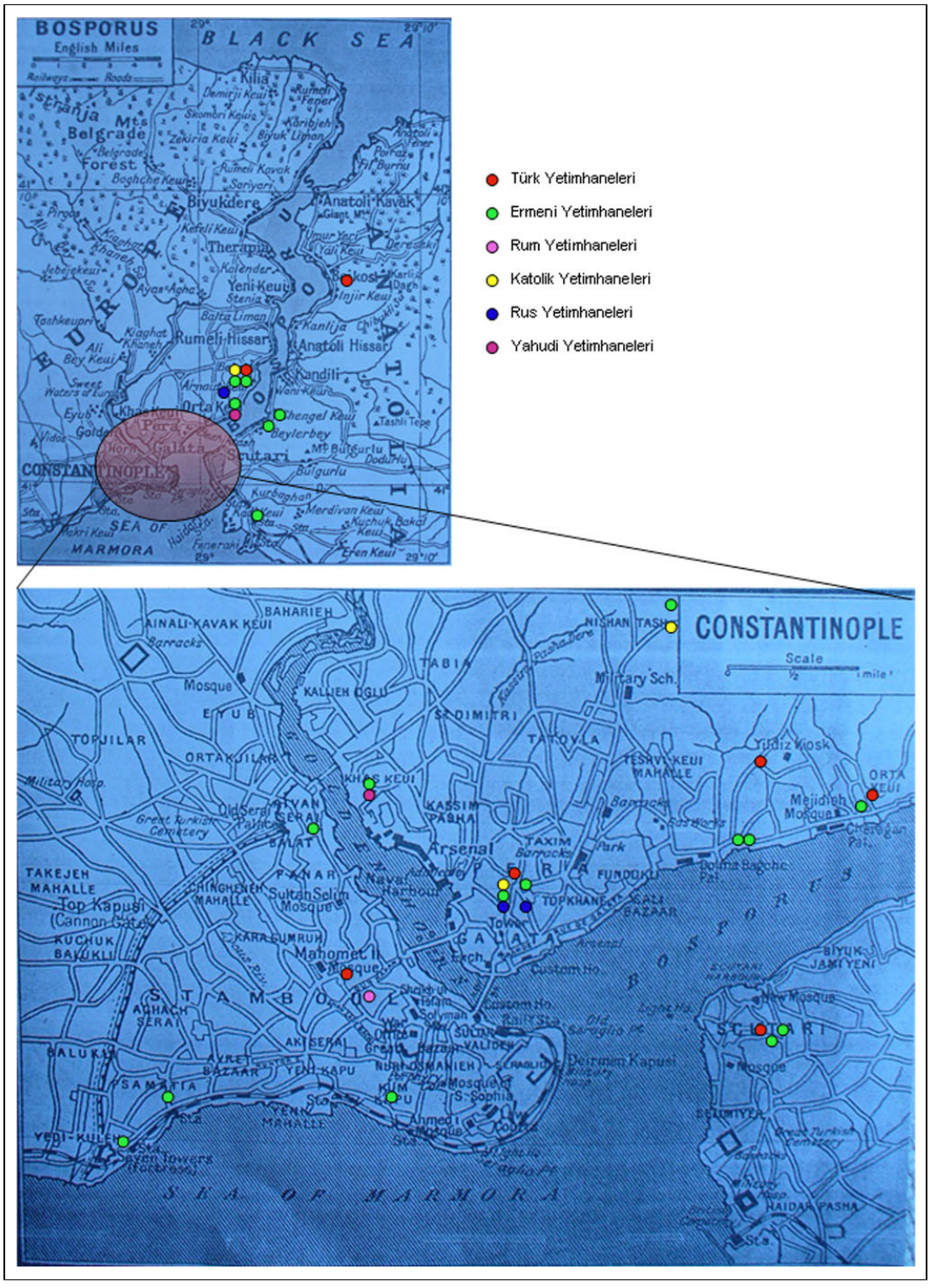
Hasköy ve Yedikule'de trahomlu çocuklar için açılan hastanelerin de yetimhane bölümleri vardır. Bu hastanelerden tezin mülteciler ile ilgili bölümünde söz edilmektedir.

İşgal döneminde İstanbul'da sekiz tane Türk yetimhanesi vardır. Bunlardan Himaye-i Etfal Yetimhanesi dışındakiler Türk Hükümetince finanse edilmektedir. Bunlara örnek Ortaköy Yetimhanesi, Validebağ'da Üsküdar yakınlarında bir tepede konumlanmış olan kız yetimhanesi, Çağlayan'da Kâğıthane yakınlarında yer alan erkek yetimhanesi, Balmumcu Yetimhanesi ve Suriçi'ndeki Dar-üş Şafaka sayılabilir (Brown, 1995, 204-205).

Varlıklı kişilerin konutları yetimhane olarak kulalnılabilmektedir. Bunlardan Bebek Yetimhanesi varlıklı bir Mısırlı'nın konutu olan sarayda konumlanmıştır. Deniz kıyısında yer almaktadır. Büyük oyun ve eğlence salonları, geniş yatakhaneleri vardır. Tavan yükseklikleri 7,5m kadardır. En büyük iki yatakhanede 150şer yatak vardır. Daha alçak tavanlı olan üçüncü katta daha küçük odalar bulunmaktadır. Yetimhanenin reviri de bu kattadır (Brown, 1995, 205). İlgili kaynakta adı belirtilmemiş olmakla birlikte bu yetimhanenin günümüzde Mısır Başkonsolosluğu binası olarak kullanılan Hıdiva Sarayı olabileceği akla gelmektedir.

Şekil 3.3: İşgal dönemindeki Türk yetimhanelerinden Bebek Yetimhanesi olması muhtemel Hıdiva Sarayı

Şekil 3.4: İstanbul'da çeşitli uyruklara ait yetimhanelerin şehir içindeki dağılımları

Büyük konutlarda kurulan bir başka yetimhane de Beykoz'da yer almaktadır. İzmir'den gelen 250 kadar Türk yetimi, İmparatorluk himayesinde Beykoz'da, Hünkâr İskelesi'nde, Hidiv İsmail Paşa'nın Sultan Abdül Aziz'e hediye ettiği Mısır

Sarayı olarak bilinen Beykoz Kasrı'na yerleştirilmiştir (The Orient, 3.12.1919). Beykoz Kasrı'nda açılan yetimhane daha sonra trahom hastanesine dönüştürülmüştür. Burası bir süre de göçmenler için barınak olarak kullanıldıktan sonra ordu emrine verilmiş, 1953'te de sağlık bakanlığı tarafından onarılarak klinik işleviyle kullanılmaya başlanmıştır. Bugün Beykoz Çocuk Göğüs Hastalıkları Hastanesi olarak kullanılmaktadır. (Artan, 1994, 200)

Üçü şehir merkezinin dışında yer alan dört Rum yetimhanesi vardır. Bunlardan şehir içinde yer alan, Ayaspaşa'da konumlanmıştır, ancak buradaki yetimler trahom salgını nedeniyle sadece tedavi ile geçen izole bir hayat hüküm sürmektedir. Diğer üç yetimhane, Heybeliada'da zaten okul olarak tasarlanmış bir binada yer alan kız yetimhanesi, en üst katı hastane olarak kullanılan, kapalı oyun alanlarına ve büyük ortak salonlara sahip Büyükada Yetimhanesi ve Pendik Yetimhanesi'dir (Brown, 1995, 206-208). Büyükada Rum Yetimhanesi 1898-1899 yılları arasında bir Fransız şirketi tarafından otel olarak inşa edilen bir Vallaury yapısıdır (Ceylan, 1994, 354). Otel olarak kullanılması için izin alınamayınca kısa bir süre boş kalmış, 1902 yılında Yedikule Balıklı Rum Hastanesi bünyesinde yer alan Rum yetimhanesi buraya taşınınca otel olarak kullanacağı adı 'Prinkipo Palace' olarak değil 'Büyükada Rum Yetimhanesi' olarak anılmaya başlanmıştır (Anonim, 2005a). I. Dünya Savaşı sırasında Kuleli Askeri Lisesi tarafından kullanılan bina işgal döneminde bir süre işgal kuvvetlerinin buraya yerleştirdiği Rum göçmenleri de barındırmıştır. Yapı günümüzde boş olmakla birlikte Fener Patrikhanesi'nin kontrolü altında bulunmaktadır. (Ceylan, 1994, 354)

Şekil 3.5: 1960'lı yıllardan beri boş olan Büyükada Rum Yetimhanesi

Yahudi yetimhaneleri ise genel olarak karmadır ve birçoğu kötü durumdadır. Rus çocukları için de iki büyük yetimhaneden söz edilmektedir. Bunların biri Beşiktaş'tadır ve Rus Şehirleri Birliği tarafından kurulmuştur. Diğeri ise Rus Çocukların Amerikan Dostları Yetimhanesi (American Friends to Russian Children Orphanage) adı altında hizmet vermektedir (Brown, 1995, 208-209).

3.3. Mülteciler

İşgal döneminde çok sayıda mülteci İstanbul'da kendine sığınak aramıştır. Bunlar içinde Anadolu'dan ve Balkanlar'dan, savaştan kaçan Osmanlı uyruklu gruplar olduğu gibi, Rusya'dan 1917'deki Bolşevik Devrimi'nden kaçan Ruslar da yer almaktadır.

İstanbul'daki yardıma muhtaç mültecilerin büyük çoğunluğunu Ruslar oluşturmaktadır. Bunlar içinde Rus vatandaşı olan Ermeniler, Yahudiler, Rumlar, Türkler, Gürcüler, Ukraynalılar, Tatarlar ve Kalmuklar da dahildir. Ayrıca çok sayıda Türk, Ermeni ve Rum mülteci ile az sayıda Polonyalı, Finlandiyalı, Letonyalı, Litvanyalı, İsveçli, Alman ve İtalyan bulunmaktadır. (Davis, 1995, 178)

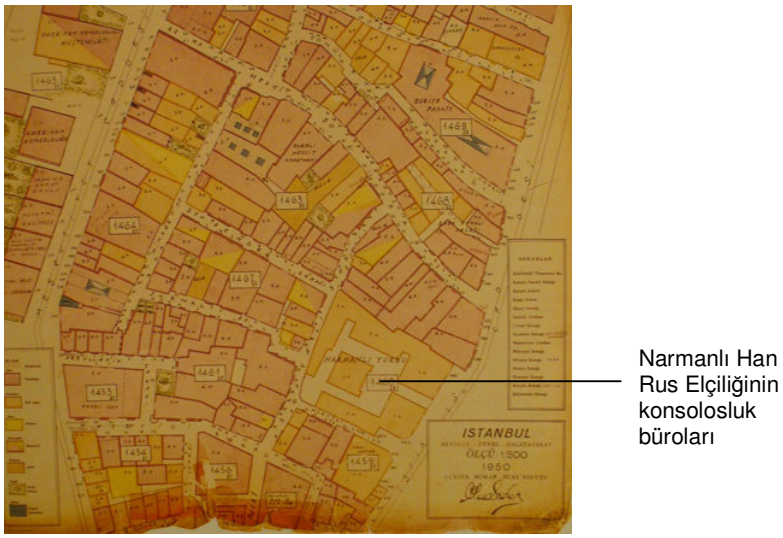
İlgili bir kaynak müttefikler tarafından alınmasından itibaren, İstanbul'un Yakındoğu'nun en sakin ve en güvenli yeri haline geldiği; bu nedenle mültecilerin burada sığınak aramayı sürdürdükleri (Davis, 1995, 177) iddiasında bulunmakta ve müttefiklerin kentin kapılarını mültecilere açtığını söylemektedir.

1918'den beri süregelen ancak 1920'de dalgalar halinde gelen Rus mülteciler kuşkusuz şehir hayatında diğer gruplardan çok daha büyük değişikliklere neden olmuştur. Rus mültecilerin Türkiye'ye üç büyük dalga halinde gelmiştir: Çoğunluğunu Rus aristokratların ve zengin burjuvaların oluşturduğu, 1917 sonrası özellikle 1919'da iltica edenler, 1920 ilkbaharında Kızıl Ordu'ya yenilen Beyaz Ordu subayları, aynı yılın sonbaharında gelen, Beyaz Ordu dağıldıktan sonra yurtta kalan gönüllülerin kurduğu Gönüllüler Ordusu veya Wrangel kuvvetlerinin dalgası (Deleon, 1994, 177). Rusların İstanbul'a getirilmeleri büyük ölçüde itilaf devletlerinin donanmalarını seferber etmeleri ile olmuştur.

Kesin sonuçlara varılamasa da gelen Rus mülteci sayısı ile ilgili tahminler kimi kaynaklara göre 40.000 kimilerinde ise 150.000-200.000 göçmen olarak verilmektedir. Kayıtlara göre 14 Aralık 1920'ye kadar 7.802'si yaralı ve hasta olan tam 118.973 göçmen İstanbul kıyılarına ayak basmıştır. 1920 ilkbaharında ve sonbaharında göçmenleri Türkiye'ye 138 gemi taşımıştır. Mart 1921'de Amiral Dumesnil'in gemileri Güney Kafkasya kıyılarından 60.000 kadar Beyaz Rus'u alarak İstanbul'a getirmişlerdir. Bu göçmen grubunun büyük bölümünü Hıristiyan ve Musevi Gürcüler oluşturmaktadır. (Deleon, 1995, 177)

Şehirde farklı yerlerde birkaç göçmen bürosu oluşturulmuştur. Ruslar için ayrıca Beyoğlu'nda bir Rus Haberleşme Bürosu kurulmuştur. Büronun adresi kaynaklarda Posta Kutusu 29, Cadde-i Kebir, İstanbul olarak geçmektedir. Ayrıca 14 Aralık 1920'de 7.802si yaralı ve hasta olan 118.973 göçmenin aynı anda İstanbul'a ayak bastığında Akdeniz'deki tüm işgal kuvvetlerinin komutanı Amiral Dumesnil'in,

Moda'da bir kurtarma üssü oluşturduğu bilinmektedir (Deleon, 1994, 177). Elçilik büroları daha sonra karşı sıradaki Rus Sefareti'ne taşınmış olmakla beraber, Rus mülteciler geldiğinde, konsolosluk büroları hala yapıldığı günden itibaren Rus elçilik binası olarak kullanılan İstiklal Caddesi üzerindeki Narmanlı Han'da faaliyet göstermektedir (Üsdiken, 1994ç, 47).

Şekil 3.6: Narmanlı Han

Mülteciler için barınaklar oluşturulmuş ve beslenme için geçici strüktürler inşa edilmiş, sağlık hizmetleri için geçici hastaneler kurulmuş, mülteci çocukları için okullar açılmış, ayrıca Rus mülteciler İstanbul hayatında açtıkları barlar, lokantalar ve eğlence yerleri ile büyük değişikliklere yol açmışlardır.

3.3.1. Barınma İhtiyaçlarının Karşılanması

Şehirde yakın zamanda meydana gelen yangınlar ve yerine konamayan yapı stoğu nedeniyle şehir nüfusu sıkışıklık içinde yaşamaktadır. Dışarıdan gelen yüz binlerce mülteciyi barındıracak mekânlar hali hazırda mevcut değildir. Yurt içi ve yurt dışından birçoğu işgal kuvvetleriyle de bağlantılı yardım kurumu bu iş için seferber olmuş, birbirinden bağımsız yardım kurumları arasında koordinasyon sağlanması için de büyük çaba gösterilmiştir.

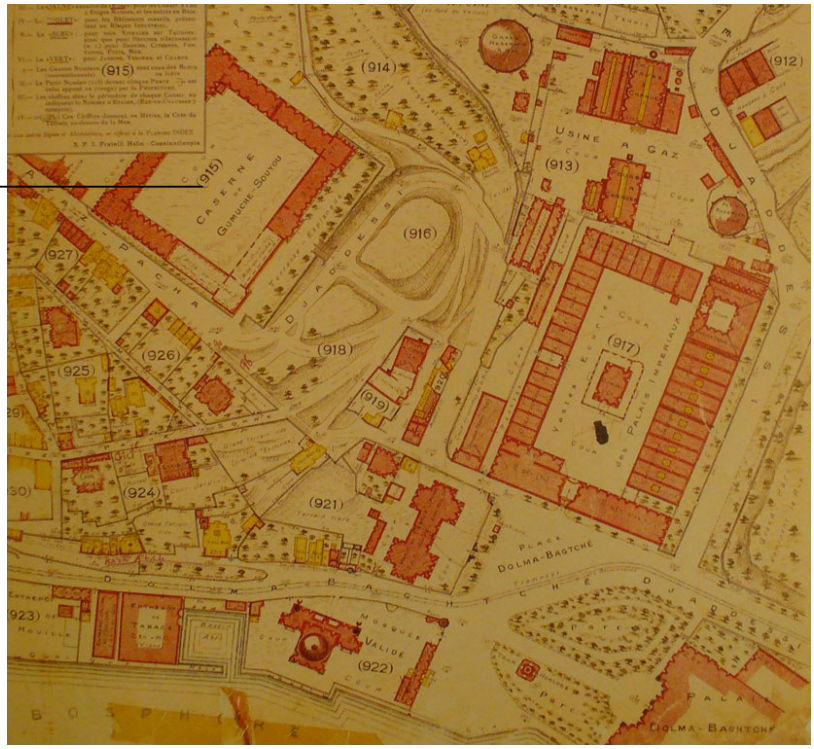
İlk anda gelen mülteciler tahta barakalara, çadırlara, çocuk yuvalarına, ucuz pansiyonlara, geçici hastanelere, menzilhanelere, özel konutlara ve otellere yerleştirilmişlerdir(Davis, 1995, 182). Eylül 1920'de binlerce Rus mültecisi Adalar'daki çadır kamplarına götürülmüştür (The Orient, 29.09.1920). Mart 1920 tarihli gazeteler Haydarpaşa'daki çadır kampından bahsetmektedir (The Orient, 10.03.1920). Tuzla'da 2.000 Rus mültecinin yerleştirildiği Fransız işgal kuvvetleri denetiminde bir kamp oluşturulmuştur. İngilizlerden de yardım görüldüğü

belirtilmektedir. Kampta aileler tahta barakalarda, bekar erkekler çadırlarda barındırılmaktadır (Davis, 1995, 182). Sahip çıkılmayan gruplar içinde sokaklarda barınak arayanlara da rastlanmaktadır. 1921 Temmuzunda 'The Orient' gazetesinde yayınlanan bir haber, Galata ve Pera'da sokaklarda barınacak yer arayan 20 aileden oluşan 96 kişilik bir grubun, Tarlabaşı, Karnavula Caddesi 16 Numara şeklinde belirtilen adreste konumlanmış bir kiliseye sığındığından bahsetmektedir. Habere göre kilise çok küçük olmakla beraber bu durum nedeniyle benzer bölgeden gelen mültecilerin başvurduğu bir kuruma dönüşmüştür (The Orient, 13.07.1921).

Romanlardan yakalanan ipuçlarından Davutpaşa'da da adalardakine ve Tuzla'dakine benzer bir mülteci kampı düzeninin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır (Safa, 1997, 25). Mevcut yapıların işlevlerinin, mülteci barınma işlevine dönüştürülmesi de sık rastlanan bir durumdur. Bunlar içinde öncelikle kışlalardan bahsedilebilir. Padişahın emriyle çeşitli askeri bölgeler ve kışlalar bu iş için tahsis edilmiştir. Bunlar içinde Davutpaşa Kışlası çok sayıda çocuklu kadını ve yetim çocuğu barındırmıştır. Kışlanın etrafında da bina içinde yer bulamayanların yerleştiği, romanda sözü geçen mülteci kampı kurulmuştur. Bu gibi kamplarda ve işlevi değiştirilip barınak yapılan binalarda Trakya ve İzmir'den 65.000, Anadolu köylerinden 400.000, Rusya'dan 150.000 olmak üzere yaklaşık 1.5 milyon muhacir barındırıldığından bahsedilir. (Dumesnil, 1993, 12)

Ermeni mültecilerin de kışlalarda barındırıldıkları bilinmektedir. Ermeni mülteciler esas itibariyle altı "kamp"a, daha doğrusu eskiden kışla veya okul olan büyük binalara yerleştirilmişlerdir; burada sadece barınak sağlanmaktadır ve mülteciler kendi geçimlerini kendileri temin etmektedir. Bu altı binada 2.772 kişi barındırılmıştır. (Davis, 1995, 183)

Rus mülteciler için kişisel girişimle başlayan bir barınak kurma çalışmasından da bahsedilmektedir. İlgili kaynakta bu amaç için İtilaf Devletleri kurmaylarından Dolmabahçe'de, denizi izleyen yolun, Taksim'e döndüğü köşedeki eski Türk kışlasının talep edildiği belirtilmektedir. Bahsi geçen kışla Gümüşsuyu Kışlası'dır. Duvarları ve çatısı yerinde olan kışlanın pencere ve kapılarının çoğu eksiktir. Geniş bir avlusu vardır ve kapalı kısımlar iç bölmelere ayrılmamıştır. Kışlada üç bine yakın insanın barındırılması planlanmıştır. (Dumesnil, 1993, 41)

Şekil 3.7: Gümüşsuyu Kışlası

Kışlalardan başka yapıların da aynı işlev için dönüştürüldüğü görülmektedir. İstanbul'daki İtalyan Kolonisi'nin Beyaz Ruslara 88 konut ayırdığı bilinmektedir. Bu konutların bir bölümü Burgazadası'nda konumlanmıştır. Bu o devirde İstanbul'da bulunan Marki Camillo Garroni'nin girişimleriyle gerçekleşmiştir. (Deleon, 1994, 177) Dönemin raporları, belli kamplarda mültecilere, durumları düzeldiğinde geri ödeme yapacaklarına dair yazılı belgeler imzalatıldığını belirtse de konut olanaklarının çoğu kez geri ödeme koşulu konmadan sağlandığını belirtmektedir (Davis, 1995, 182).

Rumlar da mülteciler için Beşiktaş'ta iki büyük bina tahsis etmişlerdir. Beşiktaş'ta ayrılan binalarda 716 kişinin yaşadığı bilinmektedir (Davis, 1995, 183). Bunun yanında Yahudiler'in kurumları da mültecileri barındırmak için çeşitli yerlerde pansiyonlar işletmektedir. Yahudiler, Savaştan Zarar Gören Yahudilere Amerikan Yardım Fonu Ortak Dağıtım Komitesi (JOINT) aracılığıyla, dört pansiyon işletmektedir: Ortaköy (350 kişilik), Balat (75 kişilik), Üsküdar (100 kişilik) ve Mesila Hadasa Kolonisi (300 kişilik). Ayrıca otellerde ve evlerde pek çok mülteci barındırılmaktadır. 1 Nisan itibariyle, 10.000 dolayında Yahudi mülteci iskân edilmiştir. (Davis, 1995, 183)

Bunlar dışında Yugoslav sefareti 250 Rus mülteciye barınak ve yiyecek sağlamış, Şişli'deki Bulgar Hastanesi'nde 1919-1924 arasında göçmenler ücretsiz tedavi

edilmiş, Başhekim Dr. Lazaroff'un kararıyla Rus göçmenler hastanenin koğuşlarında barındırılmışlardır (Deleon, 1994, 177). 1897'de inşa edilmeye başlanan Bulgar Hastanesi'nin binası Şişli'de Darülaceze Caddesi'nde yer almaktadır. 1902'de faaliyete geçen hastane 50 yataklıdır ve dahiliye ve hariciye servislerine sahiptir. Vakıflar Genel Müdürülüğü'nden İhlas Holding tarafından kiralanan bina günümüzde 1990'dan beri Türkiye Gazetesi Hastanesi olarak çalışmakatadır. Yeşilköy'de de 1000 kişilik bir "Rus Harp Malulleri Evi" oluşturulmuştur. Biri İstanbul diğeri Beyoğlu yakasında iki büyük yurt Beyaz Haç tarafından açılmıştır. Beyaz Haç'ın girişimleri arasında pasta fırınları, kiliseler, sanatoryumlar da yer almakla birlikte maddi yetersizlikler nedeniyle bu girişimlerin çoğu tamamlanamamıştır (Deleon, 1994, 177).

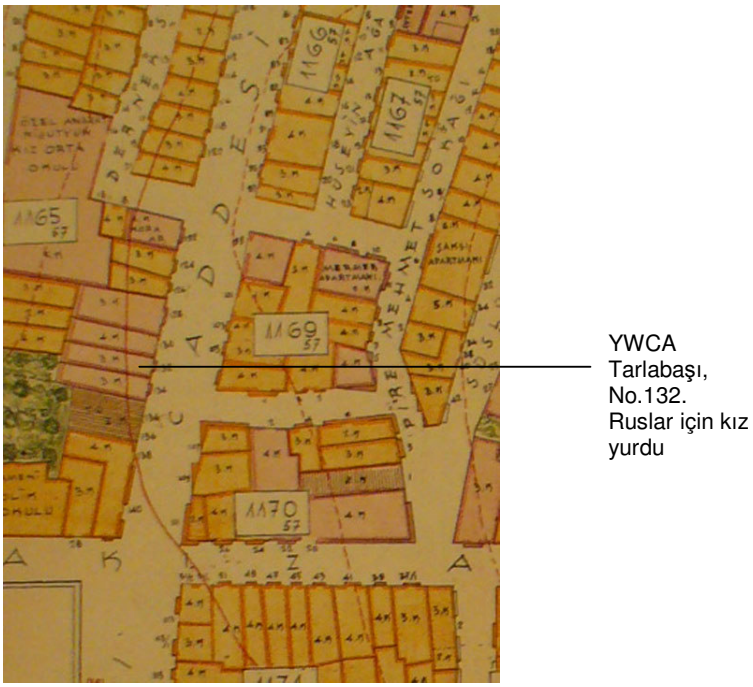

Şekil 3.8: Bulgar Hastanesi

I. Dünya Savaşı'na kadar Karaköy-Tophane arasında, Galata Mumhane Caddesi, 63 numarada bulunan Andrea Hanı da Rus mültecilerinin barındıkları mekanlardan biri olmuştur. Burada kalanlar daha sonra Avrupa ve Amerika'ya geçmişler, İstanbul'da kalanlar da Beyoğlu bölgesinde yaşamaya başlamıştır (Deleon, 1994, 177).

Şekil 3.9: Andrea Hanı

Şekil 3.10: Tarlabaşı'ndaki YWCA binası

YWCA da; Tarlabaşı No.132, Pera'da çoğu Rus, 25-32 kıza yatak ve yemek sağladığı bir kız yurdu işletmektedir (Davis, 1995, 183).

Mültecilerin dini ihtiyaçları da karşılanmaya çalışılmıştır. Bu konuda çoğunlukla mevcut dini kurumlar kullanılmakla birlikte Rus mültecileri için Selimiye ve Bernadotte kamplarında kiliseler kurulmuştur. Ayrıca Tuzla kampında da iki kilise açılmıştır (Davis, 1995, 191).

Mültecilerin barındırıldıkları yerlerde, beslenmeleri ile ilgili çalışmalar da yapılmaktadır. Kızılhaç, Ruslar için başta Sirkeci'de kurduğu dev açıkhava kantini olmak üzere İstanbul'un çeşitli noktalarında 9 beslenme merkezi oluşturmuştur. Sainte Pulchérie Okulu'nun bahçesinde Fransız Kadınlar Birliği, İstanbul Şubesi başkanının denetiminde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin (Kızılay) çorba dağıtımı, "halk çorbası" kampanyası adı altında gerçekleştirilmiştir. İtilaf devletlerinin oluşturduğu ortak komiteler de mültecilerin beslenme ihtiyacını gidermek amacıyla girişimlerde bulunmuştur. Beyaz Rusların bir bölümü Büyükada'ya, Heybeliada'ya, Burgazadası'na ve Kınalıada'ya yerleştirilmişlerdir. Amerikalılar, İtalyanlar, Fransızlar ve İngilizler ortak komiteler oluşturarak adalardaki Rusların konut problemlerini çözmek için uğraşmışlardır. Bu arada Amiral Bristol (yaveri Teğmen Julian Wheeler'in yardımlarıyla) Heybeliada'da dev mutfaklar ve aşevleri oluşturarak yüz binlerce Beyaz Rus'un beslenme sorununa çözüm getirmeye

çalışmıştır. Yarım kavis şeklindeki oluklu sacdan damları ve duvarları olan bu mutfakların kapıları branda bezindendir. (Deleon, 1994, 177)

Başta belirtildiği üzere zor şartlar altında, işgal döneminde, şehrin üzerindeki büyük mülteci yükünün barınma problemi yukarıdaki örneklerin gösterdiği gibi, başta büyük kışlalar ve kurumların sağladığı büyük binalar olmak üzere, çeşitli hastanelerin koğuşları, geçici kurulan barakalar, yardım evleri ve çadır kampları ile çözülmeye çalışılmıştır. Savaşlarda, savaşın neden olduğundan çok salgın hastalıklarda can kaybı olduğundan bu konuda ciddi bir sorunun işgal İstanbul'unda yaşanmamış olması, ilgili kaynaklarda sıkça belirtilmektedir. Bu durumda çok kalabalık da olsa kurulan mülteci kamplarının işleyişinde sağlık hizmetleri konusunda yardım kuruluşlarının oldukça başarılı olduğu görülmektedir.

3.3.2. Okullar

İstanbul'da 1920 yılında hazırlanan raporlarda Rus mültecilerin, çocuklarının eğitimine dikkat ettikleri ve raporun hazırlandığı tarihte binden fazla çocuğun düzenli eğitim görebildiği belirtilmektedir.

Rus Şehirleri Birliği'nin öncülüğünde Ruslar, 316 öğrencinin kaydolduğu bir gündüz lisesi, 217 öğrencilik bir yatakhane, Heybeliada'da 90 öğrencisi olan ve bir çocuk yuvası bulunan bir okul ile Tuzla'da başka bir okulun açılmasına katkıda bulunmuşlardır. Rus Çocuklarının Kurtarılması ve Eğitimi için Amerikan Komitesi'nden Rahip Thomas Whittemore, Bayan Neratoff'un İstinye'deki 150 öğrencisi bulunan okulu ile Bayan Lermontoff'un Burgaz'daki 15 genç erkek öğrencisi olan okuluna yardım etmiştir. Rus Şehirleri Birliği dokuz yerde okuma odaları ve kütüphaneler açmıştır. (Davis, 1995, 186-188)

Fransız Kızıl Haçı, Heybeliada'da bir çocuk yuvası açmıştır, daha sonra bu yuva Rus Konsolosluğu'na devredilmiştir. (Davis, 1995, 187)

Ağustos 1921'de, Heybeliada rıhtımına bağlı bir Amerikan zırhlısında, yine Bristol'un girişimiyle, Rus çocukları için büyük bir dershane açılmış, kamaralar sınıfa çevrilmiştir. 6-12 yaş arasındaki 30 çocuğa eğitim veren dershane daha sonra "Rus Çocuklarını Koruma ve Eğitme Komitesi" yöneticilerinden Grand Düşes Gagarina'nın desteğiyle İstanbul'a (Büyükdere'ye) taşınmış ve Nisan 1922'den Eylül 1923'e kadar etkinlik göstermiştir. (Deleon, 1994, 177)

Tuzla'daki mülteci kampı yakınlarında, Rahip F.F. Komolsky yönetiminde, 6 ile 16 yaş arasında 150 öğrencili bir okul mevcuttur; bu okul daha önceleri Büyükada'da açılmıştır, daha sonra buraya nakledilmiştir. Okul İngilizlerin denetimi altındadır. Tuzla'da, ayrıca, Rus müdür ve öğretmenlerin bulunduğu bir lise mevcuttur. (Davis, 1994, 187)

Bir yardım komitesi oluşturarak Kızıl Haç'la temasa geçen İtalyan kolonisi, Rus çocukları için birçok yuva ve kreş açmıştır. (Deleon, 1994, 177)

Türk mültecilerinin çocukları ya yetimhanelerdeki okullara veya daha önceden mevcut olan mahalle ilkokullarına devam etmektedirler. Sadece iki durumda, hükümetin ilgili umum müdürlüğü Selimiye ve Davut Paşa kışlalarında mülteciler için yeni okullar açmıştır. (Davis, 1994, 187)

Yeni okullar dışında öğrenciler mevcut okulları kullanmış, Ermeni cemaati yetkilileri Ermeni mülteci ailelerin çocuklarının okullarda ücretsiz okumalarını sağlamış, açıkta kalan mülteci çocuklar için ayrıca okullar açmıştır. Çeşitli yardım kuruluşları da özel kurslar hazırlamıştır. İstanbul'daki yabancı okulları burslu mülteci öğrenciler almışlardır. Burslu Rus öğrenci alan okullardan biri de Robert Kolej ve Konstantinopl Kız Koleji'dir. Rus göçlerinden sonra okuldaki Rus öğrenci sayısı üç katına çıkmıştır. Ayrıca okul Rus mültecilere iş imkanı sağlamaya çalışmıştır. Okul savaş dolayısıyla kendi ihtiyaçlarını gidermek için bir bostana sahiptir. Bunun yanında okulda iş verilen Rusların okulun yakınlarındaki terk edilmiş bir tekke binasını kolej çiftliğine çevirip bir ahır oluşturmaları da aktarılan bilgiler arasındadır (Freely, 2000).

Şekil 3.11 : 1920lerin ortalarında Beyaz Rus çalışanların kurduğu Robert Kolej çiftliği (Freely, 2000)

3.3.3. Mülteciler için Kurulan Geçici Hastaneler ve Sağlık Yapıları

İşgal döneminde mülteciler için uygulanan sağlık çalışmalarının nasıl yürütüldüğü oldukça karışıktır. Hastanelerin seyyar üniteleri, çeşitli uyruklu doktorların sorumlu olduğu alanlar, belediye doktorlarının görevi ve benzeri hizmetlerin nasıl uygulandığı açıklanmamakla beraber, mülteciler için yeni kurulan hastaneler ve mevcut hastanelerden sağlık hizmetleri konusunda ön planda olanlar aşağıdaki gibidir.

Mülteciler ile ilgili hastane yapılarını listelemeden önce salgın hastalıkları önlemek için Rus mültecilere yapılan karantina uygulamasından bahsetmek gerekir. Haydarpaşa açıklarındaki bir gemide, bir denetleme istasyonu bulunmaktadır; gelen ve giden her geminin bu istasyona bilgi vermesi zorunludur. Bu istasyonda, gemideki her yolcu görevliler tarafından dikkatle kontrol edilir. Yasalara karşı gelmekten suçlu bulunan herkes hapse atılır veya Müttefik Polisi tarafından cezalandırılır. (Peet, 1995, 106)

1920'de İstanbul'da hazırlanan raporlarda bu gibi hastanelerle ilgili aşağıdaki liste sunulmaktadır:

- Nikolaievski Hastanesi + 1 Mayıs'tan itibaren maluller için yeni bina
- Rus Beyaz Haçı'nın Yeşilköy'deki hastanesi + maluller evi + emzikli anneler evi
- Fransız Kızıl Haçı – Jeanne D'Arc
- Büyükdere – kadınlar için hastaneli nekahat evi
- Yedikule Ermeni Hastanesi
- Tuzla'daki Rus kampında iki hastane
- Tarabya'da sinir hastaları için sanatoryum
- Rusya Zemstvo'lar Birliğinin desteklediği sanatoryum
- Yakındoğu Yardım Örgütü, Boyacıköy – çocuklar için trahom hastanesi
- Yakındoğu Yardım Örgütü, Yedikule çocuklar için tüberküloz hastanesi (Davis, 1995, 190)

Tuzla'daki Rus kampında bulunan hastanelerin biri genel hastalıklar, diğeri bulaşıcı hastalıklar için oluşturulmuştur. Rus Beyaz Haçı'nın Yeşilköy'deki 250 yataklı hastanesinin yanında, yeni doğum yapmış kadınlar için 25 kişilik bir evi ve 120 kişiyi barındıran bir maluller evi bulunmaktadır. Listedeki, Tarabya'da sinir hastaları için oluşturulmuş sanatoryum 60 kişilik kapasiteye sahiptir (Davis, 1995). Amiral Dumesnil, Rus mülteciler için Jeanne d'Arc Hastanesi'nde yer ayırtmıştır. Daha sonra 300 kadar Rus kadın aynı hastanede hemşire olarak çalışmaya başlamıştır. Amerikan Hastanesi'nde de Rus kadınlar için bir doğum kliniği açılmıştır (Deleon, 1994, 177). Büyükdere'de kadınlar için açılan nekahat evinin 138 kişilik yataklı hastanesi vardır. Boyacıköy'deki çocuklar için trahom hastanesi ile Yedikule'de çocuklar için tüberküloz hastanesini Yakındoğu Yardım Örgütü çalıştırmaktaydı. Davutpaşa, Selimiye, İplikhane'deki kışla kamplarında, Beyazıt'taki tahta barakalarda da geçici hastaneler kurulmuştur (Davis, 1995, 190).

Bunların dışında Kızılhaç'ın maddi desteği ile Heybeliada'da bir doğumevi kurulmuştur. 1920 yılının Aralık ayında açılan bu doğumevi 1922 yılının sonlarında, Heybeliada'daki Rusların artık burayı terk etmiş olmaları gerekçesiyle kapatılmıştır. Kızılhaç'ın ayrıca Fransa, İtalya, Amerika, Çekoslovakya, Hollanda, Norveç ve İsveç'teki merkezlerden gelen yardımlarla Kanlıca'da bir sanatoryum açtığı bilinmektedir (Deleon, 1994, 177).

3.3.4. Rusların Şehrin Sosyal Hayatına Etkisi – Açtıkları Lokanta ve Barlarla Gelen Yeni Eğlence Anlayışı

İşgal döneminde İstanbul'a gelen Rus mülteciler buraya geldikten kısa bir süre sonra açtıkları Rus usulü lokanta ve barlarla şehre eğlence mekânlarını getirmiş, şehri farklı türde bir gece hayatı ile tanıştırmışlardır. İzleri günümüze kadar uzanan bu yeni tarzın, Rus mültecilerin burada geçirdikleri dönemden kalan, şehirsel ölçekteki en belirgin işlevsel farklılaşmayı teşkil etmekte olduğu söylenebilir.

Daha çok Büyükada, Heybeliada, Şişli ve Beyoğlu'na yerleşen Beyaz Ruslar geceleri Galata-Taksim arasında açılan Rus lokantalarında buluşmaktadırlar (Deleon, 2002, 32). Beyaz Rusların İstanbul'da açtıkları ilk barın suriçinde, 19. yy'ın son çeyreğinde Divanyolu'nun bugünkü Sağlık Müzesi'nin karşı sırasında yer alan tanınmış kıraathanelerinden biri olan "Arif'in kıraathanesi"nde olduğu bilinmektedir (Anonim, 1994ç, 305).

Adalardaki manastırlara ve evlere yerleştirilen Rus mülteciler ilerleyen yıllarda adalarda açılan plajların, gazinoların, lokantaların bir bölümünü kurup işletmiş ve adaların yeniden canlanmasına katkıda bulunmuşlardır (Anonim, 1994a, 70).

Beyaz Ruslar İstanbul'da farklı işlevli mekânlar açmışlardır. Bunlardan Beyoğlu'nda bulunan Ankara Pastanesi'nden bahsedilebilir. Bu pastane ilk olarak 1918-1920 yılları arasında İstanbul'a gelen Beyaz Ruslardan Nikola İgnatiedis tarafından Petrograd Pastanesi adıyla kurulmuştur. İlk adresi Tepebaşı, Meşrutiyet Caddesi No. 9-11dir. Daha sonra da İstiklal Caddesi'nde Alkazar Sinaması'nın biraz ilerisine taşınmıştır.(Üsdiken, 1994a, 275)

Baylan Pastanesi de yine o yıllarda Ruslar tarafından açılan mekanlar arasındadır. Pastane F. Lenas tarafından, 1923'te L'Orient adıyla İstiklal Caddesi, Deva çıkmazında hizmete açılmıştır. 1925'te Karaköy şubesi açılmış 1933'te İstiklal Caddesi üzerindeki yerine taşınmıştır ve adı Baylan olarak değiştirilmiştir (1934). Bugün sadece, 1961 yılında Kadıköy'de açılan şubesi hizmet vermeye devam etmektedir. (Baylan Pastanesi mönüsü)

Dansingleri ve gece kulüplerini de İstanbul'da Rus mülteciler açmışlardır. 1920 yılında Rusya'dan gelen ve orada sarışın Moskovalı bir kadınla evlenen zenci

Thomas, Beyoğlu'nun yüksek tepelerinde "Hôspital de la Paix" akıl hastalıkları hastanesinin hemen yanında ilk dansingi açmıştır. Şişli'de Stella bahçesindeki dansing işgal kuvvetlerinin subaylarının olduğu kadar şehir kumandanlarının da buluşmak için sıkça tercih ettikleri bir yer olmuştur. (Sperco, 1989, 94)

Son olarak Rus göçmenler tarafından İstanbul'un eğlence hayatına katılan, bugün hala hatırlanan ya da hizmet vermeye devam eden mekânlar kabaca Rejans, çok kısa bir süre hizmet veren Fedor Lokantası, Saray sinemasının karşısındaki Petrograd, Kuloğlu Sokağı'nın köşesindeki Nisuaz, Kumbaracı Yokuşu'nun İstiklal Caddesi'ne bakan köşesinin karşı yakasındaki Markiz, Tepebaşı'ndaki Tilla, Galatasaray'daki Parizyen, Pelit, Baylan, Lebon Pastaneleri, Tepebaşı'ndaki Novonti Bahçe Birahanesi, Balıkpazarı'ndaki (eski Sahne Sokağı) Krepen Pasajı, Çiçek Pasajı'nın yanındaki Degüstasyon, Sıraselviler'deki Normandiya Gazinosu, Beyoğlu Ağa Camii Sokağı'ndaki Baküs Restaurant, Talimhane'de bir Rus Lokantası ve yine Tepebaşı'ndaki Çardaş lokantaları, Tünel'deki Kafe Viyana, pastanesi, barı ve lokantasıyla Tokatlıyan Oteli, yine ve Tünel'deki Fischer Birahanesi olarak sıralanabilir (Deleon, 2002, 18).

Rusların İstanbul'a getirdikleri en somut yenilik şüphesiz şehrin yeni eğlence biçimidir. Ancak büyük gruplar halinde İstanbul'da yaşadıkları dönemde açık alanların kullanımı ile ilgili köklü değişikliklere de neden olmuşlar, kadın hakları, moda gibi konularda sosyal hayatı ciddi şekilde etkilemişlerdir.

İstanbul'da Beyaz Rus olgusu 1918'den 1940'lara kadar yaşanmıştır. Beyaz Rusların varlıklarını en çok duyumsattıkları dönem 1920-1924 arasındaki yıllardır. Beyaz Rusların çoğu İstanbul'u "köprü" olarak kullanmış ve sonuçta Amerika'ya ve Avrupa ülkelerine yerleşmişlerdir. Beyaz Rusların açtıkları Rus lokantaları, müzikleri, yaşam biçimleriyle İstanbul'a değişik bir hava ve bir renk getirdikleri belirtilmektedir. Cumhuriyet sonrasında, çoğu başka ülkelere göç etmiştir. Ancak bir bölümü Türkiye'de kalmıştır. Kalanlar Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğuna geçerek Türkiye'ye özellikle de İstanbul'a yerleşmişlerdir. Beyaz Ruslar İstanbul'un toplumsal yaşamının parçası haline gelmişlerdir. (Deleon, 1994, 177)

İşgal dönemi sırasında İstanbul'da barınan Rus kadınları (ve erkekleri) moda konusunda (giydikleri etekler, Rus tipi şapka, Rus tipi kısa saçlar) belirleyici olmuştur. Rus yaşayış tarzının başka örnekleri şehirsel ölçekte kullanım farklılaşmasına neden olmuştur. Sahillerin kullanımı konusunda Rusların etkisi ilginç ve kalıcıdır. Sperco, kitabında 1920 ve 1921 yıllarında bir Rus Yahudisinin, yaptırdığı ve işlettiği plajdan yüklü bir servet kazandığını belirtmektedir (Sperco, 1989, 80). Daha ilginç bir girişim ise İstanbul'un "Bizans surlarından on iki kilometre ötede" Marmara kıyısında bir koyda 1920 yılında, Wrangel ordusunun

subaylarıyla birlikte Türkiye'ye ulaşan Rus kadınların işlettiği bir plajdır. (Sperco, 1989, 79) Bu plajın Florya sahilinde olduğu anlaşılmaktadır. Rusların Prens Adaları'nda ve Florya'daki kıyılardaki plajlara gittikleri bilinmektedir. Kısa sürede bu etki İstanbul halkına da yayılmış, adalara ve eskiden bir mesire yeri olan Florya'ya yerli halk da denize girmek için gitmeye başlamıştır.

3.4. Yangınlar

İstanbul mahallelerindeki sık ve ahşap doku nedeniyle yangınlar daima şehrin önemli sorunları arasında yer almıştır. Ancak işgal döneminde, savaş sonrası devlet kaynaklarının yetersizliği nedeniyle yangınlarla ortaya çıkan konut sıkıntısı telafi edilemediğinden. 1918-1922 yılları arasında yangınların sebep olduğu barınma sorunu içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

Sorunun bu derece büyük olmasının bir başka nedeni ise savaş sonrası meydana gelen göçlerdir. Balkanlar'dan ve Anadolu'dan kaçan mülteciler ile Bolşevik devriminden kaçıp İstanbul'a sığınan Rus mülteciler nüfusun büyük ölçüde artmasına neden olmuşlardır. Mülteciler ile şehir nüfusunun artması ve hayat pahalılığının da etkisiyle, İstanbul'daki konutların kullanıcı sayısı değişmiştir. Doku genelindeki, müstakil evler artık üç dört aile tarafından aynı anda kullanılmaktadır. Dolayısıyla yangınların sonuçları tahmin edilenden çok daha büyük olmakta, yanan ev sayısına kıyasla açıkta kalan aile sayısı beklenin çok üstünde boyutlara ulaşmaktadır. Konut sorununun yanında, yangınların şehirsel ölçekte de sonuçları olmaktadır. Yangın geçiren yerlerde, şehirde dikkat çekici, geniş boş alanlar oluşmaktadır.

3.4.1. Yangın Sorununa Yönelik Değerlendirmeler

3.4.1.1. Dönemin Yangınları ve Hasarlar

Yarattığı konut sıkıntısı işgal dönemini de etkilediğinden mütarekeden kısa bir süre önce cereyan eden 1918 İshak Paşa yangınından bahsetmek gerekir. 885 evin yandığı İshak Paşa yangını geride (Sultanahmet Camii ve Adliye binası ile demiryolu arasındaki bölge) dikkat çekici büyüklükte bir boşluk bırakmıştır (Kayra, 1990, 41).

Şekil 3.12: Beyazıt-Fatih-Aksaray, 1918 Şehremaneti haritasında İshak Paşa yangınında yok olan bölgeler

The Orient News gazetesinin 17 Ağustos 1919 tarihli sayısı Beşiktaş'ta meydana gelen büyük bir yangını haber vermektedir. Haber, bir önceki gün, akşam sekiz sularında başlayan yangının sabaha karşı dörtte kontrol edilemez hale geldiğinden bahseder. Resmi kaynaklara göre 95 konut bu yangınla yok olmuştur. Bölge, gazeteye göre İstanbul'un zengin muhitleri arasında yer almaktadır ve yanan konutlar arasında konaklar de bulunmaktadır. Su yetersizliği ve rüzgâr nedeniyle yangını kontrol altına almak mümkün olmamış, yangından sadece pek az eşya kurtarılabilmiştir. Yangın sonrasında Sultan, dönemin belediye başkanı Cemil Paşa'ya halk huzurunda şehrin su kaynaklarının artırılması üzerine çalışılması emrini bildirmiştir (The Orient News, 17.08.1919).

Dönemin diğer büyük yangınları arasında 1919'da Kuruçeşme (Seropyan, 1998, 233), yine 1919'da Salmatomruk (Eyice, 1994b, 121) yangınlarından ve Beşiktaş'ta Cihannüma mahallesinde 14 Haziran 1921'de meydana gelen ve 80 binanın yok olmasıyla sonuçlanan yangından bahsedilebilir (Akbayar, 1998, 24).

'The Orient News' gazetesinin 4 Temmuz 1919 tarihli sayısında, son iki gün içinde şehirde meydana gelen üç büyük yangından bahsedilmektedir. Bu yangınların birincisi Nişantaşı'nda meydana gelmiş ve birçok konağı tahrip etmiştir. İkincisi, İstanbul bölgesinin kuzeydoğu ucunda fakir bir bölgede yüzlerce evin yanmasına sebep olmuştur. Bahsedilen üçüncü yangın Kuruçeşme'deki yangındır. Büyük ve küçük yüzlerce yapının, bir açık pazarın yok olduğu ve bir Ermeni kilisesinin yangında zarar gördüğü anlaşılmaktadır (The Orient News, 4.07.1919). Sözü geçen

Ermeni kilisesi Kuruçeşme, Kırbaç Sokağı'ndaki Yerevman Surp Haç Kilisesidir (Seropyan, 1998, 233).

9 Temmuz 1920 tarihine ait gazeteler Beykoz'da büyük bir orman yangınını haber vermektedir (The Orient News, 9.07.1920). Yangının Polonezköy'de meydana geldiği ilgili haberin ormanın içinde bir Polonya kasabası yer aldığını belirtmesiyle anlaşılmıştır.

Son olarak dönemin büyük yangınlarından, Üsküdar yangınından bahsedilebilir. Bu yangın 17 Ağustos 1921 tarihinde, İstanbul'un kuraklıkla geçen yaz döneminden sonra yangın tehlikesinin yüksek olduğu günlerde gerçekleşmiştir. Kuzguncuk'un biraz yukarısında Üsküdar'ın İcadiye bölgesinde başlayan yangın kısa sürede yayılmış, Selamsız ve Dağ Hamam bölgelerini neredeyse tümüyle tahrip etmiştir. Yangınla ilgili haber yayınlayan Amerikan gazetesi 'The Orient' yangının, eski Amerikan Kız Koleji olan ve şu an üzerinde Amerikalıların açtığı dil okulunun ve yeni açılan Kızlar için Yüksek Okul'un (High School for Girls) yer aldığı Amerikan Hükümeti'ne ait araziye çok yaklaştığından bahsetmektedir. Gazete, Amerikan arazisi gibi yakındaki Berberi okulunun ve Gregoryen kilisesinin de zararsız kurtulduğu haberini vermektedir. Bu yapılar dışında 'Nightingale Vadisi' boyunca, Haydarpaşa'ya doğru uzanan mezarlığın kıyısına kadar pek az şey yangından kurtulabilmiştir (The Orient, 17.08.1921). Aynı gazetenin 24 Ağustos tarihli haberinde, bir önceki yazıda 1500-2000 olarak tahmin edilen yanan ev sayısının 684, dükkan sayısının ise 31 olduğu ilan edilmiştir. Fakat bu rakamlara kıyasla açıkta kalan insan sayısı ile ilgili tahminler, evlerin birkaç aile tarafından çok kalabalık bir halde kullanılması nedeniyle, 10,000 kişiyi aştığı yönündedir (The Orient, 24.12.1921).

Gazetelerde rastlanan daha küçük ölçekli yangınlar da bir liste niteliğinde, örneklerle incelenmiştir. Bu örneklere 'The Orient' gazetesinin 24 Aralık 1919 tarihli sayısında duyurulan, can kaybı olmamakla birlikte binanın tümüyle yandığı Fransız Konsolosluğu'nun binasındaki yangınla başlanabilir. (The Orient, 24.12.1921).

Bir başka örnek 1920 Şubat'ında, Gümüşsuyu'nda gerçekleşmiştir. Haber, Alman Elçiliği ve Dolmabahçe arasında kalan ve İngiliz Hastanesi olarak kullanılan binanın bir kanadının yandığından bahsetmektedir (The Orient, 11.02.1920).

Ocak 1921'de Yakın Doğu Yardım Örgütü'nün Yedikule'de çocuklar için açtığı tüberküloz hastanesinde bir yangın çıkmıştır. Habere göre yangın kısa sürede kontrol altına alınmış ve olası ciddi sonuçlar engellenebilmiştir (The Orient, 19.01.1921).

Beşiktaş'ta 13 Haziran 1919'da Fransız kuvvetlerinin, el koydukları Kara Todori Paşa'nın yalısında bir kaza sonucu çıkardıkları yangının büyümesi sonucu binanın kendisiyle birlikte çevredeki birçok yalı yok olmuştur. Yangın Ayvazpaşazadeler Yalısı, Rüstem Paşa Yalısı diye anılan Tarakçızade Yalısı, Ağababa Kapıcıoğlu Yalısı, Muhsinzadeler Yalısı gibi yapıların bulunduğu bölgede çıkmıştır. 1919'daki yangından, bu güne kadar gelebilmiş sekiz yalısı ile, Sarrafburnu kurtulabilmiştir (Akbayar, 1998, 46). Boğaz'da ayrıca II. Abdülhamid döneminde(1876-1909), büyük şölen salonları, İstanbul'un ilk plajlarından olan plajı ve tenis kortlarıyla farklı bir yaşama sahip olduğu bilinen Tarabya'daki Summer Palace da 1918-1920 arasında yangın geçirmiş, 1950'de de yıktırılmıştır (Aykut, 1994b, 71).

4 Mayıs 1921 tarihli 'The Orient' başka bir yangından bahseder. Robert Kolej'in iki kapı güneyindeki, Jacques Bey'in evinde başlayan yangın kısa sürede yayılmış ve eski İçişleri Bakanı Reşit Paşa'nın büyük konağı da dahil olmak üzere çevre yapıları yok etmiştir (The Orient, 4.05.1921).

İşgal döneminde çıkan yangınlardan Boğaziçi'ndeki yalılar çok zarar görmüştür. Asıl işlevleri ile kullanılamayacak durumda olan yalıların bir bölümü kömür deposuna dönüştürülürken ayakta kalabilenlerin birçoğu tütün deposu olarak kullanılmışlardır.

Kuruçeşme'nin sahil şeridinin görünümü zaman içinde çok değişmiştir. Geçen zaman içinde yangında yok olan yalılar yerine 1919'da dönemin sadrazamı Ferit Paşa tarafından verilen emirle kömür depoları inşası başlamış, devrin şehremini Cemil Topuzlu'nun istifasına rağmen yapım önlenememiştir. (Taşçıoğlu, Özgen, 1998, 46)[1]

Sahildeki yalıların depo olarak kullanılması ile ilgili yangın geçirmemiş ancak sahipsiz ve işlevsiz kalmış, 1922 tarihli Pervititch'in kadastral planında tütün deposu olarak gördüğümüz Esma Sultan Yalısı gibi, başka örnekler de vardır.

3.4.1.2. Rapor Bilgileri ve Genel Saptamalar

Kaynaklarda yer alan genel değerlendirmeler şehir ölçeğinde yangınların verdiği zararı kesin verilerle açıklayabilmektedir. 2 Mart 1921 tarihli 'The Orient' gazetesi şehrin yanarak yok olmuş alanları üzerine bir değerlendirme raporu sunmaktadır. Raporda Konstantinopolis'in eski kısmını oluşturan ve hala şehrin kalbi olan İstanbul bölgesinde (tarihi yarımadayı kapsayan, Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu bölge), tüm alanın aşağı yukarı dörtte birinin son on iki sene içerisinde

[1] Sahil uzunca bir zaman bu çevre kirliliği ile kalmış ancak 1988'de Prof. Dr. Günel Akdoğan tarafından çizilmiş bir park projesi 1989'da burada uygulamaya geçirilmiştir (Taşçıoğlu, Özgen, 1998, 46).

gerçekleşen yangınlar tarafından yok edildiği belirtilmektedir. Boş kalan bu alanlar restore edilmemiş, raporun hazırlandığı tarihte hala boş durmaktadır. İstanbul bölgesinin, üzerinde inşa faaliyeti gerçekleşmiş toplam alanı 8.500.000 m2 olarak düşünülürken, küçük yangın alanları dışında yangınlara kurban olan alanlar 2,089,000 m2 olarak belirlenmiştir (The Orient, 02.03.1921).

Açıkta kalan insan sayısıyla ilgili 1921'deki büyük Üsküdar yangını örneği verilebilir. Yanan ev sayısı 694 olarak belirlenen yangında açıkta kalan insan sayısı 10,000'in üzerinde tahmin edilmiştir (The Orient, 24.08.1921). Evlerin, mülteci akınları ve ekonomik durumun kötüleşmesiyle bağlantılı olarak birçok ailenin yaşadığı kalabalık yuvalara dönüşmesi bunun temel sebebidir.

Aynı haberde, Üsküdar yangınından sonra boş alanda halkın hemen inşa faaliyetlerine başladığı belirtilmekte ancak bu girişimin devletin yanmış araziler üzerinde artık ahşap ev yapılmasını istememesi nedeniyle durmuş olduğu söylenmektedir (The Orient, 24.08.1921).

'Vakit' gazetesinden alıntı yapan bir rapor da yanan bina sayıları ile ilgili bilgi vermekte, yeni inşa faaliyetlerine devlet tarafından sekte vurulmasını protesto etmektedir. 20 Ekim 1920'de yayınlanan habere göre, son on sene içinde 17191 bina yangına yenik düşmüştür. Raporun yayın tarihi itibariyle yeni bina inşa etmek üzere devlete 7794 adet başvuruda bulunulduğu halde, sadece 532 inşaatın yapımı gerçekleşmiş ve 16658 tanesinin yeri hala boş durmaktadır. İnşa edilen binaların, yanmış ve boş duran alanlara oranı yüzde üç ila dört kadardır. İstanbul'un nüfusu Mütareke başladıktan sonra çok büyük bir artış göstermiştir. Bu raporla barınma sorununun vahameti gözler önüne serilmektedir. Haberi alıntılayan 'The Orient' gazetesi, boş alanların sadece yüzde yedisi için yeniden inşa izni alınabilmiş olmasını, 'Vakit' gazetesinin yaptığı gibi, yapı malzemelerinin çok yüksek fiyatlı olmalarına bağlamanın yanı sıra başka bir engele daha değinmektedir. Gazete devletin, güzergâhları düzleştirilmiş ve genişletilmiş sokaklara kavuşmak için hazırlattığı şehrin yeni planları tamamlanana kadar yeni inşa izni vermekten çekinmesinin bu konuda önemli bir engel olduğunu iddia etmektedir (The Orient, 20.10.1920).

Gazetenin devletin bu konuyla ilgili icraatlarını eleştirdiği başka bir haber ise 1919'un Temmuz ayında yayınlanmıştır. Bu haberde 1916 ve 1917'de cereyan eden büyük İstanbul yangınlarından sonraki inşa faaliyetleri için dönemin içişleri bakanı Talat Paşa'nın emriyle yerel tüccarlardan yüksek miktarda para toplandığı ancak herhangi bir icraatta bulunulmadığı yer almaktadır (The Orient News, 17.07.1919).

Gazetelerdeki raporlar yangınların şehirsel ölçekteki etkilerini açıkça göstermektedir. Yine bu yayınlarda yer alan eleştiri yazıları da konuyla ilgili

kanunlara değinmekte ve sorumlu makamların tutumlarına göndermeler yapmaktadır. Bu genel çerçeve çizildikten sonra yangınların sonrasında gerçekleşen barınma sorununu çözme, yeni yapı faaliyetleri gibi hareketler daha yakın bir ölçekten incelenmeye başlanabilir.

3.4.1.3. Yapılarla İlgili Çıkarılan Kanunlar ve Yangın Sigortası

Sık, ahşap dokunun tehlikeli sonuçlara el verdiği yangınlar büyük kayıplara neden olmaktadır. Bu nedenle Osmanlı devleti boşalan yangın yerlerinin yerine inşa edilecek yapılarla ilgili kanunlar çıkarmıştır. Dönemin gazetelerinde "Ahşap Evler Yasak" başlığı ile yapılan duyuru belediyenin yapılacak inşaatlarla ilgili yeni kurallarını açıklamaktadır. Yeni kanuna göre ahşap evler inşa etmek yasaklanmıştır. Ana caddelerin kenarlarında tek katlı yapı inşa etmek yasaklanmıştır ve binaların yükseklikleri sokakların genişliklerine göre ayarlanacaktır (The Orient News, 02.09.1920). Yapı malzemelerinin pahalılığı, mevcut imkânsızlıklar nedeniyle farklı yapı teknolojilerini kullanmak oldukça zor olduğundan, küçük ölçekli yerel girişimlerin birçoğu bu kanun nedeniyle geri çevrilmiş ve yeni kararların eleştirildiği de görülmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu'nun batılılaşma hareketleri ile ilintili görülen bir karar, yangın durumları sonucunda sayıca on binadan fazla yapının yok olduğu yerlerde yeni inşaat yapılırken grid sistemli plan uygulanmasıdır. Yangınlarla ilgili olarak ayrıca, bu yerler yeniden düzenlenirken yolların yangın söndürme araçları ile ulaşılabilecek şekilde genişletilmesine dikkat edilmektedir. İşgal dönemi sırasında da bu haller için acil durum planları yapılmaktadır. Çeşitli semtlerin belediyeleri tarafından hazırlanan bu planlar uygulanmaya başlanmadan önce ilgililere duyurulmaktadır. Bunlara bir örnek Yeniköy Belediyesi'nin hazırladığı plan olabilir. Yeniköy'deki yanan alanların yerine yapılacak yapıları ve genişletilmiş cadde ve sokakları içeren bu plan Yeniköy'de boş kalmış alanlarda ve belediyenin kapısında asılmış olarak ilgililere sunulmuştur. Plan ile ilgili itirazı olanlara, şikâyet veya önerilerini Yeniköy belediyesine iletmek için bu duyuru tarihinden sonra on beş gün süre verilmiştir (The Orient News, 29.07.1920).

İşgal dönemi boyunca İstanbul'da yayınlanan yabancı gazetelerde yabancı ticari şirketlerin ve sigorta şirketlerinin reklâmları ve çeşitli bilgileri yer almaktadır. Bunlar içinde 'The Orient News' gazetesinde, gazetenin yayınlanmaya başlanmasından kısa bir süre sonra sigorta şirketlerinin reklâmları sıkça görülmektedir. Sigorta şirketleri İstanbul'da yayınlanan gazetelerde denizcilikle ilgili sigortalar ve yangın sigortalarını öne çıkarmaktadır. Belli bir süreç içinde yangın sigortası reklâmlarının arttığı, şirketlerin sadece bu alandaki şubelerinin reklâmlarını yayınladıkları görülmektedir.

3.4.2. Konut Sorunu ve İnşaat Faaliyetleri

Geçirdiği çeşitli yangın felaketinden sonra oluşan barınma problemini çözmek için, yeni yapılar, şehrin en önemli ihtiyaçlarından biri haline gelmiştir. 'The Orient' gazetesi 1921 Ağustos'unda yayınladığı bir makalede, yeni inşa faaliyetlerinin, öncelikle gerekli olan konut ihtiyacını karşılamanın yanı sıra şehir sokaklarındaki binlerce işsiz mülteciye de iş kaynağı olabileceği görüşünü öne sürmektedir. Devletin yapı faaliyetlerini karşılayacak gücü olmadığından, gazete, özel yatırımcıların harekete geçirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Yapı malzemesiyle ilgili yüzeysel bir saptama ile Boğaziçi'nin tepelerinden taş, Marmara Adası'ndan mermer elde edilebileceği, tuğlanın yakınlarda herhangi bir yerde yapılabileceği, betonarme için gerekli malzeme, Marsilya kiremiti gibi malzemelerin artık denizler açık olduğundan yurt dışından rahatça getirilebileceği öne sürülmektedir. Yeni yapılarda mümkün olduğunca az ahşap kullanılmasının gelecekte yangınlar açısından avantajlı olacağını ancak başka çıkar yol kalmadığında gerekenlerin Romanya'dan getirilebileceği söylenmektedir. Belirtilen tek sorun finansman sorunudur ve bunun için yabancı ticaret odalarına başvurulması gereği üzerinde durulmuştur (The Orient, 24.08.1921).

Yanmış bölgelerle ilgili girişimlere bir başka örnek de yanan bölgelerin arsa sahiplerinin valiliğe yaptığı tekliflere dayanmaktadır. Alemdar gazetesinden yapılmış bir alıntıda arsa sahipleri valilikten yeni yapılar inşa etmesi için bir şirket kurmasını istemektedir. Valilik de böyle bir inşa faaliyetine girebilmek için bu konuda araştırmalar yapmaktadır. Eğer proje gerçekleşirse, yapılar inşa edildikten sonra, arsa sahiplerinin yıllık ödemeler ile valiliğe olan borçlarını tamamlayacakları kararlaştırılmıştır (The Orient News, 01.09.1920). Yanmış bölgelerde ve boş alanlarda arsa sahibi olanların bu girişimine daha sonra çeşitli firmalardan cevap gelmiş, yatırım yapmak isteyen firmalar arasında danışmanlık ve yürütücülük yapmak üzere yine valiliğin yardımı istenmiştir. (The Orient News, 03.09.1920).

3.4.2.1. Yangınzedelerin Mevcut Yapılarda Barındırılması

Geçici konutlar ve yeni inşa edilen yapılardan önce, yangınların hemen ardından açıkta kalan yangınzedeler çeşitli geçici merkezlere yerleştirilmekteydi. Bunlar arasında dini yapılar, boş hanlar, çeşitli sosyal kulüplerin alanları ve benzeri mekânlar kullanılabilmekteydi.

"The Orient" gazetesi 1919 Aralık ayında Topkapı'da Gazi Ahmet Paşa Camisi'nin yangınzedeler tarafından bu amaçla doldurulduğundan bahsetmektedir (The Orient, 17.12.1919). Cağaloğlu'nda Rüstem Paşa ve Hoca Hanı sokaklarının kesiştiği köşede bulunan Rüstem Paşa Medresesi de bu şekilde kullanılan yapılara örnektir.

1914'te harap halde olmasına rağmen hala işler durumda olan medrese 1918'de yangınzedeler tarafından işgal edilmiştir. Cumhuriyet döneminde aynı yapı, kimsesizler yurduna dönüştürülmüştür (Ahunbay, 1994, 333-334).

Büyük Üsküdar yangını da acil barınma ihtiyacı doğurmuştur. Açıkta kalan yangınzedelerin bir kısmı, geçici olarak İcadiye'de bir kulüp binasına yerleştirilmiştir. Bir kısım ise Ermeni Surp Haç Kilisesi ve okuluna yerleştirilmiştir (The Orient, 24.08.1921). Söz konusu dönemde bu gibi kullanımların örneklerine daha pek çok yerde rastlanmaktadır.

3.4.2.2. Geçici ve Hafif Strüktürler

Yangınzedeler için çadır kampları, çeşitli barınaklar kullanıldığı gibi geçici bir süre için mobil barınakların inşası da söz konusu olmuştur. Bazı Amerikalı şirketler bu konuyla ilgili olarak belediyeye başvurmuş, yangınlar nedeniyle boş kalmış alanlar üzerinde sökülüp takılabilir ev inşaatı yapılmasını önermişlerdir. Ancak bu bilginin yer aldığı gazetenin ilerleyen sayılarında bu konunun somutlaştığına dair bir ipucu yakalanmamaktadır (The Orient News, 24.09.1919).

Geçici strüktürler ile ilgili gerçekleştirilmiş örnekler de mevcuttur. Bu örneklerden biri "Bahçeli Banliyö" başlığı ile haberler arasında yer almaktadır. Bebek'in tepelerinde elli kadar Amerikan tipi taşınabilir ev inşa edilmiştir. Bölge siluetinde bu yapıların çevrede büyük, süslü ve birçokları bakımsız hâkim yapı tipi ile belirgin bir karşıtlık oluşturduğu belirtilmektedir. Evlerin kıyıdan biraz uzak olduğu ancak deniz kıyısında olmamakla birlikte, Bebek tepelerinde çok iyi bir manzaraya hâkim oldukları söylenmektedir.

Haberde, şehrin 1908 devriminden beri tutarlı bir dönem geçiremediğini, o yıllardan beri gerçekleşen tüm yangın yerlerinin boş kaldığını ve Bebek'teki taşınabilir evlerin bu alandaki ilk ciddi girişim sayılabileceği belirtilmekte ve bu durumun evlerin -amaçlarından biraz saparak, reklâm amaçlı, hedeflenenden daha farklı bir kitlenin ilgilendiği konutlar haline gelmesine neden olduğu söylenmektedir. Yangınzedeler için hazırlanan bu konutlar, barınak ihtiyacı içinde olmayan daha zengin bazı kişilerin ilgisini çekmiş ve alt yapı sistemleri iyi düzenlenmiş olan bu yerde yaşamayı tercih edip buradan yangınzedeler yerine onların ev aldığı görülmüştür.

Evler Amerika'dan parçalar halinde getirilmiş ve burada kurulmuştur. Basit bir kurulum sistemleri vardır. İlk birkaç örnek Kuruçeşme yangınında yok olan bir mahallenin bıraktığı alana kurulmuştur.

Bebek tepelerinde kurulan evler dört ila yedi odaya ve birer verandaya sahiptir. Evlerin içlerinde farklı kaplamalar kullanılmıştır. Çoğunlukla bağdadi kaplama kullanılmıştır. Hem yaz hem kış konforlu olmaları amaçlanmıştır.

Bu geçici yerleşmenin merkezinde tenis ve çeşitli sporlar için mekânların da yer alacağı bir park alanı tasarlanmıştır. Alt yapı ile ilgili düzenlemeler bu konuyla ilgili haber yayınlandığı tarihte henüz tamamlanmamıştır. Ancak proje dahilinde merkezi elektrik sistemi, hem içme suyunun hem de banyo ve bahçe sulama için suyun dağıtımı için bir su dağıtım sistemi yer almaktadır. Kanalizasyon sistemi ile ilgili planlar ise henüz hazırlanma aşamasındadır. Projenin mevcut halinde bağımsız ocaklar ısıtmayı sağlamaktadır, ancak ilerleyen zamanlar için merkezi bir ısıtma sistemi gibi en modern sistemlerin kullanımı da hedeflenmektedir. Evler haberin hazırlandığı tarihte kiralanabilir durumdadır. Kira bedellerinin uygun olduğu, her yarım saatte şehre bir otobüs servisinin yapılacağı haberde belirtilmiştir (The Orient News, 26.09.1920).

3.4.2.3. İlk Toplu Konutlar – Betonarme Apartmanlar

Şehirdeki irili ufaklı birçok yangının sonunda barınma sorununun en önemli sorunlar arasında yer aldığı bilinmektedir. Bu sorun karşısında işgal kuvvetleri en azından yangınzedelerin konut sorununu çözmek için Osmanlı hükümetine konut inşa edilmesi konusunda baskı yapmışlardır. (Birol, 2006, 106) Barınma sorunu kalıcı sonuçlar gerektirmektedir. Bu girişimler sonucunda belki de İstanbul'un ilk toplu konut uygulamalarından sayılabilecek Yedikule ve Laleli'deki küçük daireli apartmanlar yaptırılmaya başlanmıştır. (Birol, 2006, 106)

'The Orient News' gazetesinin 12 Ağustos 1920 tarihli sayısında bu konuyla ilgili belediyeden verilen bir ilan yer almaktadır:

> Belediyeden Not: Evleri yanan kimseler için Laleli'de inşa edilmesi düşünülen binalar için finansal tetkikler yapılmıştır. Yeni bir ihale açılması kararlaştırılmıştır. Öneriler 31 Ağustos Pazartesi günü saat 1.00-3.30 arası Belediye Komisyonuna ulaştırılacaktır. Belirlenen tarihten önceki veya sonraki başvurular kabul edilmeyecektir. Sorular için en geç 16 Ağustos akşamına kadar Belediyenin Teknik Bürosuna başvurulması gerekmektedir. (The Orient News, 12.08.1920)

Bu ihalenin sonucununda 1920'de Laleli'de yapılmaya başlanan Harikzedegân Apartmanları (Tayyare Apartmanları) oluşmuştur. Bu konutlar İstanbul'da tarihi yarımadadaki ilk apartman binaları olmuşlardır. 1918 yangınında evsiz kalan dar gelirliler için 1920'de bitirilen bu apartmanlar, Batı'daki benzerlerinden izler taşımakla birlikte, Osmanlı mimarisinden alınan biçimsel öğeleri ile I. Ulusal Mimari Akımı'nın örnek yapılarındandır. Harikzedegân Apartmanları, içindeki konut birimi sayısının çokluğu ile de Türkiye'nin ilk toplu konut örneği kabul edilebilir. (Sey, 1994, 281)

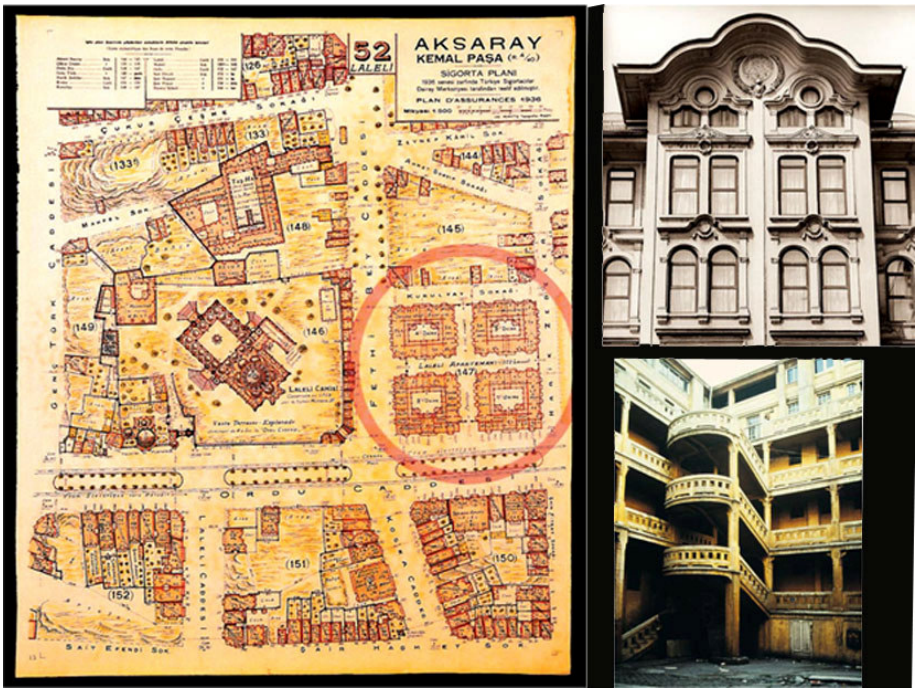
Laleli'deki Tayyare Apartmanları'nın mimarı, Mimar Kemalettin'dir. Laleli Harikzedegân Kat Evleri'nin tasarımına 1919'da başlandığı, evlerin 1922'de tamamlandığı bilinmektedir. (Tekeli, İlkin, 1997, 244)

Şekil 3.13 : Tayyare Apartmanları genel fotoğraf (Sanal Mimarlık Müzesi)

Tayyare Apartmanları bugün Laleli'de, Ordu Caddesi, Fethi Bey Caddesi, Kurultay Sokağı ve Harikzedeler Sokağı'nın çevrelediği alanda bulunmaktadır. Apartmanların yapımı için kent halkından bağış toplanmıştır, arsa ise Evkaf Nezareti'nce sağlanmıştır. Arsa üzerinde daha önceleri Laleli Külliyesi'nin parçalarından Koska Medresesi bulunmaktadır. Ancak bu bina, II. Meşrutiyet'ten önce yörede çıkan çeşitli yangınlar sonucunda tamamen yanarak ortadan kalkmıştır. Harikzedegan Apartmanları Cumhuriyet'in ilanından kısa bir süre sonra gelir sağlamak amacıyla yeni kurulan Türk Hava Kurumu'na devredilmiş, uzun yıllar bu kurumun yönetiminde kaldıktan sonra, 80'li yıllarda, Ramada Oteli olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bugün ise Merit Oteli bu binada faaliyetini sürdürmektedir. (Yavuz, 228-229)

Tayyare Apartmanları, İstanbul'da, betonarme iskelet sistemiyle gerçekleştirilen ilk yapı gruplarından biridir. Tayyare Apartmanları'ndaki plan çözümleri, Batı Avrupa kentlerindeki, çok katlı sosyal konut yapılarının plan çözümlerini anımsatmaktadır (Yavuz, 1994, 228-229).

Şekil 3.14: Pervititch Haritaları üzerinde Tayyare Apartmanları, Tayyare Apartmanlarından detay, günümüzde Tayyare Apartmanlarının avlusundan bir görünüm.(Sanal Mimarlık Müzesi)

Tayyare Apartmanları suriçindeki apartmanlaşmaya öncülük ederek kentin biçimsel evriminde önemli bir rol oynamıştır. Yapıldıkları yıllarda, çağdaş yaşama uygun, ilk kez içinde akarsu donanımı bulunan, elektirikle aydınlanan, konforlu bir konut grubu olarak halkın beğenisini kazanmıştır. 20. yy'ın başlarında Türk toplumunun sosyal yaşamındaki dışa açılmayı simgeleyen en belirgin toplu konut örneği olduğu ileri sürülmektedir (Yavuz, 1994, 228-229)

Kalıcı konutlarla ilgili bir başka haber de 'The Orient News' gazetesinin 28 Eylül 1919 tarihli sayısında yer almaktadır. Haberde yakın zamanlarda meydana gelen yangınlar nedeniyle açıkta kalan yaklaşık 50,000 kişinin 6400 kadarının camilerde, diğer Müslüman dini mekânlarında ve kışlalarda barındırıldığı belirtilmektedir. Bu soruna çözüm için Sultan; İstanbul bölgesinde, şehir surlarının dışında 1500 ailenin barınacağı evler inşa etme kararı almıştır. Haber, bu evlerin kış mevsimine yetiştirilemeyeceği endişesi taşındığını belirtmektedir (The Orient News, 28.09.1919).

3.5. Yardım Kuruluşlarının Sorunların Giderilmesindeki Payı

İşgal dönemi boyunca birçok yardım amaçlı kuruluş İstanbul'da faaliyet göstermiştir. İşgal altındaki şehirde yönetim ile ilgili kısıtlamalar ve işgalci

devletlerin teşkilatlanması sürerken bir yandan da savaş geçirmiş şehrin asal ihtiyaçlarının karşılanmasına önem verilmiştir. Yardım amaçlı kuruluşların faaliyet alanları oldukça geniştir. İşgal dönemi boyunca birçok hastanenin oluşturulmasında ve mevcut hastanelerin mülteciler tarafından kullanılmasında, aş evlerinin ve barınakların kurulmasında, savaş yetimleri için yetimhane ve okulların açılmasında ve benzeri birçok kalkınma planında rol oynamışlardır. Bu yardım çalışmalarının çok azı Müslüman ve Türk mültecileri kapsamaktadır. Bunların yanı sıra bu kurumlar ekonomi, spor, eğlence gibi bir dizi farklı alanda da faaliyet göstermişlerdir. Bu geniş çerçevedeki faaliyetler şehrin sosyal yapısında, işgal sonrası dönemlere de yansıyacak değişikliklere neden olmuştur.

Söz konusu yardım kuruluşlarının başlıcaları ve adresleri şöyle sıralanabilir:

Amerikan Kurumları:

-Amerikan Kızıl Haçı; TepeBaşı 14, Pera

-Amerikan Kızıl Haçı; İstanbul Şubesi, Amerikan Konsolosluğu

-Yakındoğu Yardım Örgütü; Taksim Caddesi 25, Pera

-Rus Çocuklarının Kurtarılması ve Eğitimi için Amerikan Komitesi, Temsilci: Thomas Whittemore; Pir Mehmet Sokağı 25, Pera

-Yabancı Misyonlarla ilgili Amerikan Komisyon Heyeti, Kitab-ı Mukaddes Yayınevi; Suriçi

-Menonit Yardım Birimi; Taksim Caddesi 25, Pera

-YMCA, Pera Şubesi; Kabristan Yolu 40, Pera

-YMCA, Rus Sosyal Merkezi; Bursa Caddesi 40, Pera

-YWCA; Şimal Caddesi 10, Pera

Ermeni Kurumları:

-Ermeni Ulusal Yardım Komitesi; Ermeni Kilisesi, Balık Pazarı, Pera

-Ermeni Kızıl Haç Örgütü; Asmalı Mescit Sokağı 33, Pera

İngiliz Kurumları:

-İngiliz Çalışma Bürosu; Tower House, Galata

-İngiliz Kızıl Haçı; Rus Mültecileri Kampı, Tuzla

Fransız Kurumları:

-Petites soeurs des pauvres (Yoksulların Küçük Rahibeleri) Yaşlılar Evi; Bomonti Bira Fabrikası yanı, Pera

-Fransız Kızıl Haçı (Jeanne d'Arc Hastanesi); Olivo Caddesi, Pera

Rum Kurumları:

-Sürgündeki Rumlara Merkezi Yardım Komisyonu; Büyük Millet Han, No. 61, Pera

Yahudi Kurumları:

-Savaştan Zarar Gören Yahudilere Amerikan Yadım Fonu Ortak Dağıtım Komitesi; Jurnal Sokak No 9, Pera

Rus Kurumları:

-Tüm Rusya Zemstvo'lar Birliği; Cadde-i Kebir 288

-Rus Elçiliği, İstanbul'daki Rus Mültecilere Yardım Bölümü; Pera

-Rus Kızıl Haçı, Rus Konsolosluğu; Pera

-Rus Kayıt Bürosu; Sakız Ağacı Sokak 14, Pera

-Rus Şehirleri Birliği; Pir Mehmed 25, Pera

-Rus Beyaz Haç Örgütü; Küçük Parmak Kapı, Pera

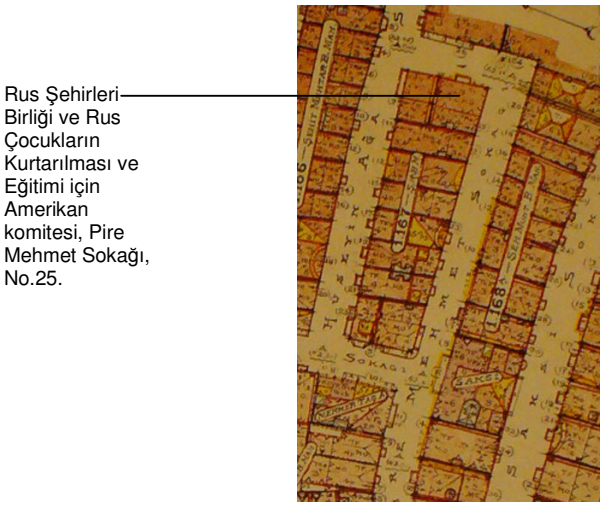
-Rus Hastalar Merkezi Birliği; İstanbul

Türk Kurumları:

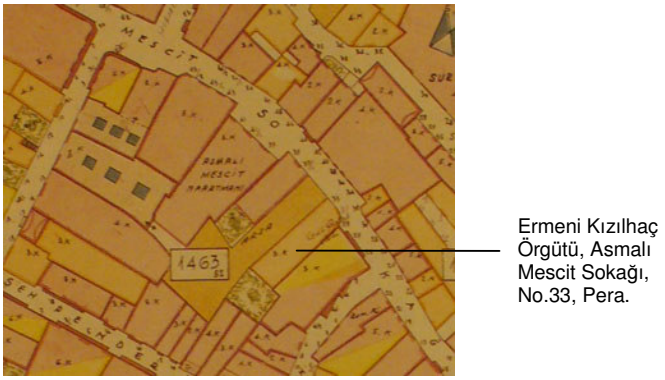
-Türk Hilal-i Ahmer Cemiyeti; Suriçi

-Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi, Dahiliye Nezareti; Suriçi (Davis, 1995, 181)

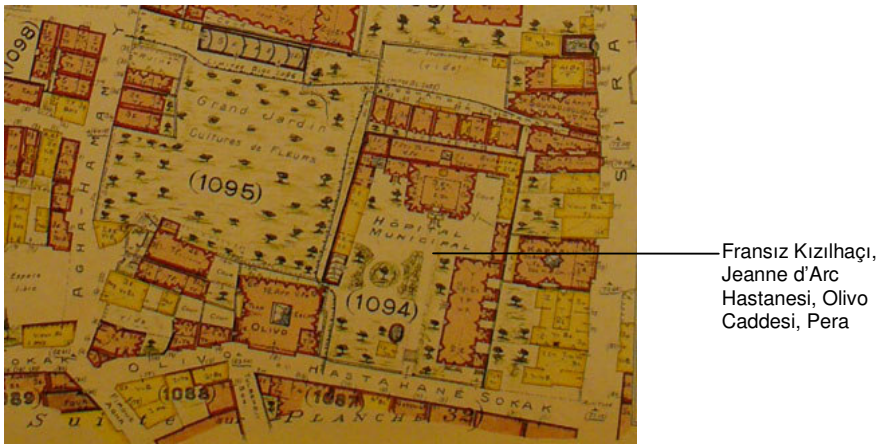
Listedeki yardım kurumlarından bazılarının konumlandıkları yerler aşağıdaki haritalarda gösterilmektedir.

Şekil 3.15: Rus Şehirleri Birliği ve Rus Çocukların Kurtarılması ve Eğitimi için Amerikan Komitesi, Pire Mehmet Sokağı, No.25.

Şekil 3.16: Ermeni Kızılhaç Örgütü, Asmalı Mescit Sokağı, No.33, Pera.

Şekil 3.17: Fransız Kızılhaçı, Jeanne d'Arc Hastanesi, Olivo Caddesi, Pera.

Yardım kurumları alanında, işgalci devletlere ait kurumlar ve farklı milletlerin Kızılhaç ve benzeri oluşumları içinde Amerikan hükümeti baskın bir teşkilatlanma sergilemiştir. Şehrin ilerleyen dönemlerdeki yönetimi ile ilgili kararlar henüz muğlakken karar sürecinde söz sahibi olmak isteyen Amerikan hükümetinin, işgal İstanbul'undaki mevcudiyetinin siyasi bir ağırlıktan çok yardım amaçlı kurumlar yönündeki teşkilatlanma ile kendini gösterdiği söylenebilir.

Amerikan yardım kurumları içinde öncelikle geniş bir coğrafyada faaliyet gösteren Yakın Doğu Yardım Örgütü'nden (N.E.R.- Near East Relief) söz edilebilir. Kurum işgal İstanbul'unda daha çok sağlık, beslenme, barınma ve eğitim alanlarında faaliyet göstermiştir. Yakın Doğu Yardım Örgütü tarafından açılan hastanelere tezin mülteciler ile ilgili bölümlerinde geniş yer verilmiştir. Şehrin savaş sonrası kalkınma planları içinde, birçoğu geçici olan bu hastanelerin Yakın Doğu Yardım Örgütü'nün yönetiminden alınıp kalıcı hale dönüştürülmelerine yönelik taleplere dönemin gazetelerinde sıkça rastlanılmaktadır (The Orient, 03.03.1920). Ancak bu konuda belirgin bir sonuç elde edilmemiştir.

Halide Edip Adıvar anılarına yer verdiği Türkün Ateşle İmtihanı adlı romanında Yakındoğu Yardım Örgütü'nün İstanbul'daki ilk şubesinin açılış nedenini şu şekilde açıklamaktadır:

> …Bütün bu karışık meseleler arasında bir de yetimhanelerdeki Türk çocuları meselesi vardı….Vaktiyle öldürülen Ermenilerin çocukları bazı Türk yetimhanelerine götürülmüş, Müslüman ve Türk olarak kaydedilmişlerdi. Bunun bir örneğini hatıralarımın birinci cildinde Ayintura yetimevinde geçen bir olay münasebetiyle anlatmıştım. Şimdi de Ermeniler aynı şeyi yapıyor, ana babaları öldürülen yahut göçe zorlanan Türk çocuklarını toplayarak Ermeni yetimevlerinde Ermeni çocuğu olarak kaydediyorlardı. Bunlardan birincisi Ermeni kilisesinin Kumkapı'da topladığı Türk çocuklarının bulunduğu yerdir. Bu durum karşısında Amerikalılar da Bebek'te Near East Relief Center (Yakın Doğu Yardım Merkezi) adı altında bir kurum kurmuşlardı. (Adıvar, 1982, 23)

Örgütün İstanbul'da kurulma amacı Adıvar'ın belirttiği üzere Türk çocuklarının asimilasyondan kurtarılması değildir. Ancak örgüt bahsedilen dönemde Bebek'te bir merkez kurmuştur. Örgütün İstanbul'da birçok başka şubesi de olmuştur. 24 Aralık 1919 tarihli The Orient gazetesi Yakındoğu Yardım Örgütü'nün merkezini Bible House'tan Mahmut Paşa'daki Hürriyet Oteli'ne taşıdığından bahsetmektedir (The Orient, 24.12.1919). Örgütün Tepebaşı 13, Pera adresli personel evi ise 12 Ocak 1921 tarihinde sonuçları çok yıkıcı olmayan, personel evinin bacasının yandığı ve can kaybının olmadığı bir yangın haberine konu olmuştur (The Orient, 12.01.1921). 1921 yılında örgütün merkezi tekrar değiştirilmiştir. Bu defa Taksim Caddesi No. 25, Pera adresinden Müslüman nüfusun yoğunlukta olduğu İstanbul mahallesi tarafına, Mengene Caddesi üzerinde Mahmut Paşa yakınından bir meydandaki yeni merkeze taşınmıştır. İlgili haber Yakın Doğu Yardım Örgütü'nün İstanbul'da faaliyetlerine başladığı 1919 Mart'ından beri bu merkezin beşinci olduğu bilgisini vermektedir. Bundan önceki merkezler sırasıyla Galata'daki Minerva Han, Bible House, Tepebaşı No.13, Pera adresli bina ve son olarak Taksim Caddesi No. 25 adresli binadır (The Orient, 01.06.1921).

Şekil 3.18: Yakındoğu Yardım Örgütü, Taksim Sokak, No. 25

Yakın Doğu Yardım Örgütü'nün hayat pahalılığı ve beslenme sorunu ile ilgili kısmi bir çözüm olarak bir dizi dükkân açtığı bilinmektedir. Bu dükkânların ilkinin Topkapı'da sur duvarına bitişik inşa edildiği bilinmektedir. Binanın içi gelenler ve

gidenleri ayırmak için dikenli tel ile ikiye bölünmüş durumdadır. Dükkânın açılışına yer veren gazete haberi bu dikenli telin içerideki izdihamı kontrol etmekte yetersiz olduğunu söylemektedir. Benzer işleyişte bir dükkan Galatasaray yakınlarında açılmıştır. Aksaray'da ekmek satışı için bir istasyon oluşturulmuştur. Dükkânların açılması örgütün merkezinin Mahmut Paşa'daki Hürriyet Oteli'nde konumlandığı döneme rastlamaktadır. Merkezdeki atölyelerde yapılan endüstriyel üretimin de bu dükkânlar çerçevesinde değerlendirilmesi düşünülmüş ve burada üretilen kumaş ve giysilerin satışı için bir de Hürriyet Oteli ile bağlantılı dükkân açılmıştır. Rumeli Hisarı'nda da semt sakinlerinin üretimlerinin değerlendirilmesi amacıyla bir dükkân kurulmuştur. Dükkânlar ile ilgili bu proje kapsamında son olarak Üsküdar'da bir dükkân ve Nişantaşı'nda bir fırın açılmıştır (The Orient, 18.02.1920).

Benzer bir yardım politikasıyla Yakın Doğu için Amerikan Yardımı Komitesi (A.C.R.N.E.-The American Relief Committee for Near East) de dükkânlar açmıştır. Komite yaptığı duyurularda hayat pahalılığına karşı savaş açtığını belirtmektedir. İlk dükkân 1919 Haziran'ında Singer Dikiş Makinaları Şirketi'nin katkılarıyla Grande Rue de Pera, No. 343'te açılmıştır. Mülteci kadınlara iş imkanı sağlamak üzere açılan atölyelerdeki üretimleri değerlendirmek amacı ön plandadır. Dükkânda satılan mallar Türkiye'nin tüm bölgelerinde bu amaçla açılmış atölyelerden gelen el işlemeleri ve el örgüleridir. Bunların yanı sıra yine mülteci kadınların ürettiği erkek pijamaları, çocuk ve kadın giysileri gibi malların bu dükkânlardan çok ucuza temin edilebilmesi amaçlanmıştır (The Orient News, 23.06.1919). Komite 1920 Haziran'ında yine Grande Rue de Pera'da bir dizi dükkân açmıştır. Her gün 9:00-12:00 ve 13:00-16:00 saatleri arasında hizmet veren dükkânlarda ekmek, fasulye, un, süt, pirinç, şeker, battaniye, kumaş gibi mallar satılmıştır (The Orient News, 04.01.1920).

Faaliyetleri şehrin sosyal hayatını etkilemekten çok asal ihtiyaçları karşılamaya yönelik bir başka kurum da Amerikan Kızıl Haç'ıdır. İşgal dönemi sırasında İstanbul'da faaliyet gösteren Amerikan yardım kurumlarının neredeyse hepsi söz konusu dönem sona erene kadar çalışmalarına devam etmiş, bu süre içinde detaylı bir teşkilatlanmaya gitmişlerdir. Bunların bir kısmı işgal sona erdikten sonra da çalışmalarına devam etmiştir. Bütün bu kurumların aksine sadece, özellikle mültecilerin ihtiyaçlarını karşılamada büyük bir yük üstlenen Amerikan Kızıl Haç'ı dönem sona ermeden İstanbul'daki yardımlarını geri çekme kararı almıştır. İlk olarak 20 Eylül 1921'de The Orient gazetesinde yer alan bu haber, ilgili yazılarda protesto edilmiştir. Amerikan Kızıl Haç'ının yardımlarının İstanbul'da mevcut dönemde kesinlikle gerekli olduğunu başlık yapan bir haberde Amerikan Kızıl Haçı'nın İstanbul'a gelirken burada hiçbir yerel işe ve teşkilatlanmaya girmeye niyeti olmadığı, şehri sadece Kırım, Kafkasya ve Güney Rusya'yı kapsayan bölge

üzerindeki hakimiyetinde merkez olarak kullanma amacı güttüğü belirtilmiştir. (The Orient, 20.09.1921). Konuyla ilgili tartışmaların gazetelerin ilerleyen aylardaki sayılarında da sürdüğü görülmektedir.

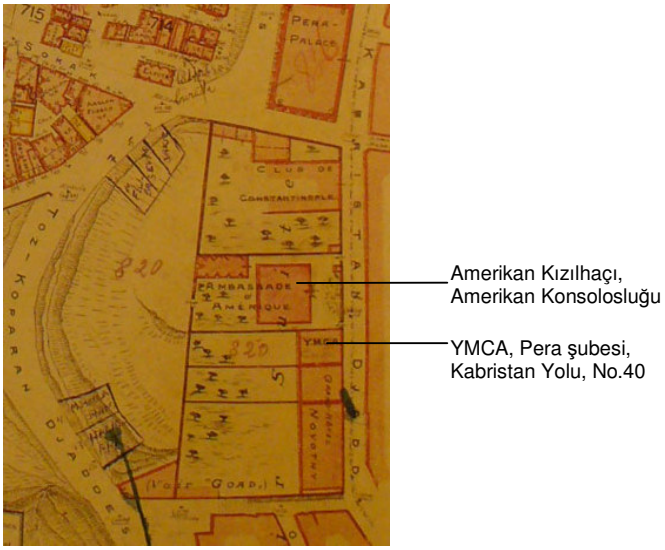
Şehrin asal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çalışmalar yapan bu örneklerden sonra gerek faaliyet gösterdiği, gerekse ilerleyen yıllarda, şehrin sosyal hayatına büyük ölçüde etkisi olmuş olan YMCA'den (Young Men's Christian Association – Hıristiyan Gençlik Örgütü) bahsedilebilir. İşgal döneminde barınma ve eğitim konularında sağladığı olanakların yanı sıra, eğitim ve spor ağırlıklı olmak üzere, çok geniş bir faaliyet alanına sahip olan YMCA, işgal döneminden önce de İstanbul'da aktif olan bir kurumdur. İstanbul'da uzun süre faaliyet göstermiştir.

YMCA 19.yy'ın son çeyreğinde Amerikan misyoner faaliyetlerinin uzantısı olarak faaliyete geçmiştir. 1881'de İstanbul'da sonraları da İzmir, Adana gibi diğer Osmanlı kentlerinde örgütlenmiştir. Osmanlı topraklarında II.Meşrutiyet yıllarında etkinlik kazanmıştır. 1913'te İstanbul'da resmen faaliyete geçmiştir. Tepebaşı'nda Fresko Apartmanı'nı mesken edinmiştir. İşgal yıllarında etkinliklerini artırmıştır. Cumhuriyet döneminde Amerika'dan aldığı mali destek giderek azalmıştır. Bir süre sonra Beyoğlu şubesi kapanarak halkevinin hizmetine verilmiştir. (Toprak, 1994ç, 531-532)

YMCA'nın Türkiye'nin spor tarihinde ayrı bir yeri vardır. Geleneksel sporların çoğu tekkeler bünyesinde örgütlenmiş "modern" sporlar ise Osmanlı topraklarına büyük ölçüde yabancılar tarafından getirilmiştir. YMCA spor ve özellikle beden terbiyesi faaliyetlerine yönelmiştir. İstanbul YMCA Cemiyeti banyo, duş, sıcak, soğuk su, elbise dolapları, uzman hocalar olan iki jimnastikhane açmıştır. (Toprak, 1994ç, 531-532)

YMCA'nın en önemli birimleri Beyoğlu şubesi jimnastikhanesi ve İstanbul şubesi jimnastikhanesi olmuştur. Beyoğlu şubesi, Kabristan Sokağı'nda, İstanbul şubesi Çarşıkapı'da Medrese Sokağı'nda bulunmaktadır. YMCA işgal dönemi sırasında ayrıca Karadeniz sahilinde "Terbiye-i Bedeniye Kampı'nı (Camp Perry) açarak. Türkiye'de gençlik kamplarının ilk örneğini vermiştir. (Toprak, 1994ç, 531-532)

1939 sonlarında YMCA'nın Türkiye faaliyetleri sonlanmış ancak kısa bir süre sonra Amerikan Lisan ve Ticaret Dershanesi adı altında yeniden açılmıştır. Halen, YMCA'nın kardeş kadın örgütü, YWCA'nın da devamı sayılan ve kısa adı American School olan Amerikan Lisan ve Sanat Kursu adı altında Fındıklı'da etkinliğini sürdürüyor sayılabileceği ileri sürülmektedir. (Toprak, 1994ç, 531-532)

Şekil 3.19: Amerikan Kızılhaçı, Amerikan Konsolosluğu – YMCA, Pera şubesi, Kabrsitan Yolu, No. 40

Toprak'ın bahsettiği Müslüman nüfusun yoğunlukta olduğu İstanbul şubesinin açılışı 21 Ocak 1921'dir. Açılış ile ilgili bir gazete haberi şubenin eski şehrin kalbinde, üniversite, Kapalı Çarşı ve Beyazıt Camisi ve Meydanı'na yakın, tramvay yolları ile Fatih'e ve Aksaray'a, köprü üzerinden de Topkapı'ya bağlanan oldukça elverişli bir konuma sahip olduğunu belirtmiştir. Üst katlarından güzel bir Marmara manzarasına hakim olduğu söylenmiştir. Bina geniş odalara sahiptir. Odalar açılış için hazırlandığı gibi binada çalışmalar devam etmektedir. Açılış sırasında bir kütüphane bölümü oluşturulmaya başlanmış durumdadır (The Orient, 26.01.1921).

YMCA bu faaliyetlerinin dışında bir dizi yan kuruluşun oluşumuna da önayak olmuştur. Bunlardan biri YMCA Donanma Kulübü'dür (YMCA Navy Club). Bu kulübün kuruluş amacı işgal kuvvetleri arasında yer alan Amerikan donanması denizcilerinin spor gereksinimlerini karşılamaktır. Bu şubenin önemli faaliyetleri arasında yer aldığını söylenen yaz kamplarından 1922'de Boğaz'da, Yeniköy'de açılan Bristol Kampı (Camp Mark L. Bristol) 1923'te Suadiye'ye taşnmıştır. Tenis, yüzme, balıkçılık ve beysbol kampta en rağbet gören etkinlikler arasındadır. (Toprak, 1994ç, 531-532). Kulüp çevre gezileri organize ettiği gibi çeşitli yardım örgütleri tarafından açılmış hastane, yetimhane gibi kuruluşlara ziyaret günleri de düzenlemiştir (The Orient, 26.10.1921). Şükran günü, Amerikan Bağımsızlık Günü gibi zamanlarda danslar, büyük kutlamalar ve benzeri organizasyonlar gerçekleştirmek de kulübün faaliyetleri arasındadır (The Orient, 16.11.1921).

YMCA'nın bir başka yan kuruluşu ise Rus mülteciler için açılan Maiak'tır (YMCA for the Russians in Constantinople). Maiak Rusçada deniz feneri anlamına

gelmektedir ve Petrograd'daki (bugünkü Petersburg) YMCA'nın adıdır. Bolşevik devrimi ertesi YMCA Rusya'yı terk ederken Rus YMCA'sını da İstanbul'a taşımışlardır. Adresi Bursa Sokağı no.40'tır. 1 Nisan 1920'den itibaren faaliyete geçmiştir. Binada ayrıca bir Rus jimnazyumu açılmış göçmen Rus çocukları eğitilmiştir. (Toprak, 1994ç, 531-532)

Erkekler için kurulan YMCA'in yanı sıra kadınlar için YWCA (Genç Hristiyan Kadınlar Örgütü-Young Women's Christian Association) kurulmuştur. İstanbul'da 1920 yılında Amerikalı bir ekip tarafından yapılan bir araştırmaya göre YWCA'nın merkezleri şu şekilde sıralanabilir:

- Pera'daki hizmet merkezi, Şimal Caddesi 10 Numaradadır. 20 Mart 1921'de açılan büyük bir binadır; çatı katında cimnastik, oyunlar ve büyük toplantılar için uygun büyüklükte bir cimnastikhane yapılmıştır.

- Suriçi bölgesindeki hizmet merkezi Cağaloğlu, 1 numaradadır; 24 Nisan 1921'de açılmıştır. Türk bölgesinde, sekiz odalı bir binadır. (Huntington, 1995, 142)

Aynı kaynakta YWCA yurtları ve adresleri şu şekilde verilmiştir:

- Pera'da Tarlabaşı 132 numarada bulunan yurt Şubat 1921'de açılmıştır; yurtta 34 konut ve bir yurt müdiresi kalabilmektedir.

- Mart 1921'de Pera'da Kuloğlu Caddesi 10 numarada açılan Rus YWCA'sı bir yurt binasından ibarettir. Binada ayrıca bir lokanta bulunmakta, pek çok Rus'un toplantı yeri olarak hizmet vermektedir.

- Taksim'deki personel binasında on iki sekreter için çalışma odaları, ayrıca Yakındoğu Ulusal YWCA bürosu ve ara sıra yapılan toplantılar için yeterli mekân bulunmaktadır. (Huntington, 1995, 142)

25 Haziran 1919 tarihli bir gazete haberi Yemenici Sokak'ta açılan bir YWCA şubesinden bahsetmektedir (The Orient News, 25.06.1919). YWCA 1 Mart 1920'de de Sıraselviler No.19'da bir şube açmıştır (The Orient, 10.03.1920). 1 Şubat 1921'de yatakhane kısmı Tarlabaşı No.132'ye yerleşmiştir. Buradaki evin kuruluş amacı şehirde çeşitli işlerde çalışan farklı uyruklardan genç kadınlar için güvenli ve rahat bir barınak sağlamak olmuştur. Bu yatakhanenin kuruluşuyla aynı zamanlarda Kuloğlu Caddesi No.10 adresinde de Rus genç kadınlar için bir merkez açılmıştır. YWCA'e ait Taksim'deki bir bina da personel barınağı olarak kullanılmaya ayrılmıştır (The Orient, 09.03.1921). Servis Merkezi Kroecker Oteli'nin arkasında Şimal Caddesi 10 numarada konumlanmıştır. Merkez buraya personel binası olarak bırakılan YWCA'nın Taksim'deki binasından taşınmıştır. Jimnastik salonu yeni binada çatıya inşa edilmiştir. Giriş katı kabul salonu, dinlenme ve rekreasyon salonlarına ayrılmıştır. Birinci katta resepsiyon ofisi, iş bulma bürosu, kütüphane ve

yazı odası bulunmaktadır. İkinci kat eğitim programının yürütülmesi için kullanılmaktadır. İngilizce ve ticari dallarda eğitim vermek için sınıflar ve daktilo makinalarının yer aldığı özel bir oda bu kattadır. Genç üyelerin uyum sağlaması için de bir kulüp odası vardır. Çatıda inşa edilen jimnastik salonu çok iyi teşkilatlanmıştır. İstanbul'da her uyruktan kıza açık olan başka hiçbir jimnastik salonu bulunmaması açısından önemlidir. Asıl işlevi dışında 400 kişilik bir toplantı salonu olarak da hizmet verebilmektedir. (The Orient, 06.04.1921). Şimal Caddesi'ndeki merkez dışında Cağaloğlu No.1, Nuru Osmaniye adresinde ikinci bir merkez daha açılmıştır (The Orient, 11.05.1921). Bu merkezlerin yanı sıra YWCA'in Merkez Rıhtım Han içinde bir de göçmen hizmet bürosu vardır (The Orient, 02.11.1921).

Yabancı yardım kurumları içinde merkezlerini Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu İstanbul bölgesinde yoğunlaştıran sadece Amerikan kurumları olmuştur. Amerikan Hastanesi'nin kurulması için de yine bu bölgede bir alan seçilmiştir. İşgal dönemi sırasında Gedikpaşa'da Amerikalılar tarafından bir kilise açılmıştır. Kurumların Gedikpaşa'daki Amerikan okuluna yakın konumlandırılmasına da özen gösterilmiştir. The Orient gazetesinde yayınlanan bir makale bu yerleşme planı ile ilgili yorumlar yapmaktadır. Makale şehir nüfusunun büyük bir bölümünün bu bölgede yoğunlaştığını belirtmektedir. Osmanlı mahkemesi, Rum ve Ermeni patrikhaneleri, Protestan yüksek mahkemesi burada olduğu gibi Bible House, American Board Heyeti'nin merkezi ve Amerikan İncil topluluğu gibi kurumlar da İstanbul bölgesinde yer almaktadır. Amerikalıların düzenlediği Langa Kilisesi'nin açılış törenine bin kişiden fazla katılım olmuştur. Makale İstanbul bölgesinde henüz yeni olan YMCA şubesinin üye sayısının kısa zamanda Pera şubesini geride bırakacağını öngörmüştür. Şehirde Pera dışında başka yerlerde de Hıristiyan faaliyetlerinin yoğunlaşması gerektiği vurgulanmıştır. Gedik Paşa Okulu'nun, kapasitesinin üzerinde öğrencisi olduğu ve burada başka Amerikan okullarına ihtiyaç duyulduğu ileri sürülmüştür. Kilisenin, okulun, YMCA'nın, Bible House'un, yeni açılan ve YMCA'e çok yakın olan Amerikan Hastanesi'nin bir arada olmasının burayı faal bir sosyal merkez haline getirmesi hedeflenmiştir (The Orient, 26.01.1921). Buradaki sosyal etkinliklerle ilgili makalede bahsedilen diğer kurumlar içinde yine Gedik Paşa Okulu'nun kulüplerinden ve Yakın Doğu Yardım Örgütü'nün mülteci kadınlar için açtığı atölyelerden bahsedilmektedir. Makalede etkinlikleri dolayısıyla adı geçen ve Amerikan olmayan tek Hıristiyan kuruluş 'English Friends'dir. Amerikan kurumlarından oluşan bu kompleksin amacı makalede belirtildiği üzere bir Hıristiyan ağırlıklı sosyal faaliyet alanı kurulması değil, eski şehrin merkezinde Amerikan ağırlıklı bir merkez kurulması isteği olmalıdır.

Şekil 3.20: 1914'te inşa edilmiş olan ve açılışını işgal döneminde bin kişiden fazla katılımcı ile Amerikalıların yaptığı kilise. Bugün bir Ermeni kilisesi olarak kullanılmakta, İncil Kilisesi adıyla da bilinmektedir.

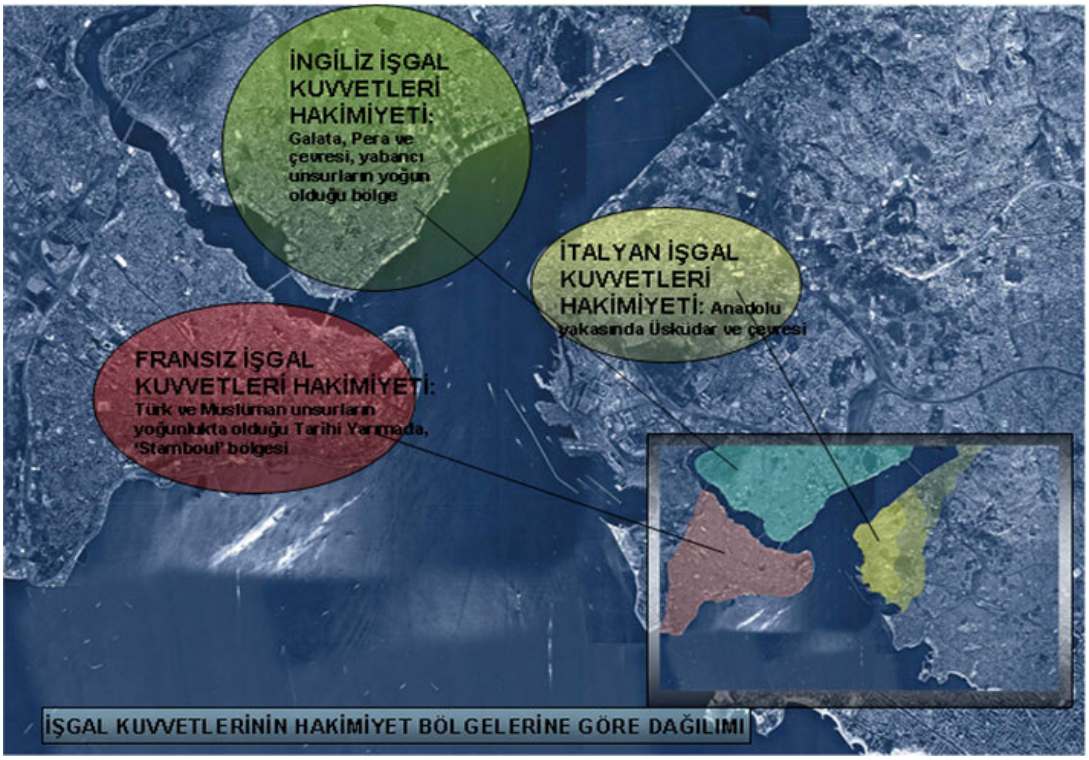
Şekil 3.21: Bugün otel olarak kullanılan Gedikpaşa'daki Amerikan Okulu.

4. İşgal Kuvvetlerinin Teşkilatlanması ve Kullanılan Mekânlar

İstanbul'u resmen işgal eden müttefik kuvvetler İngiliz, Fransız ve İtalyan birliklerinden oluşmaktadır. İşgal kuvvetlerinin kurdukları yüksek komiserliklerin bağlı oldukları ortak karargâhları da olmakla birlikte; İstanbul, birliklerin farklı bölgelerden sorumlu olacağı şekilde bölünmüş, üç ayrı kuvvet kendi hâkimiyet bölgelerinde kendi karargâhlarını kurmuşlardır. Bölgelerdeki limanlar, giriş çıkışlar sorumlu işgal kuvvetinin kontrolü altındadır.

Bu dağılım içinde birçok açıdan ağırlıklı olan İngiliz işgal kuvvetleri; Pera, Galata civarında, Fransızlar; İstanbul olarak anılan tarihi yarımadayı kapsayan bölgede, İtalyanlar ise Üsküdar ve çevresinde hâkim olmuşlardır.

Müttefik kuvvetlerin hükmettikleri alanların bölgelere göre dağılımı aşağıdaki şemada gösterilmektedir.

Şekil 4.1: İşgal kuvvetlerinin hakimiyet bölgelerine göre dağılımları

İstanbul'daki müttefik denetimi İngiliz, Fransız ve İtalyan yüksek komiserliklerinin elindedir. Müttefik denetiminin teşkilatlanması komisyonlar şeklinde olmuştur.

Denetim polis komisyonu, sağlık komisyonu, gıda komisyonu, cezaevi komisyonu, sansür bürosu ve telgrafların denetimi, talep komisyonu, pasaport bürosu, donanma ve ordu komisyonu ve liman denetimi komisyonu olmak üzere dokuz komisyondan oluşmaktadır (Peet, 1995). Komisyonlar hem yerli hem de müttefik organları denetlemektedirler.

4.1. El Koymalar

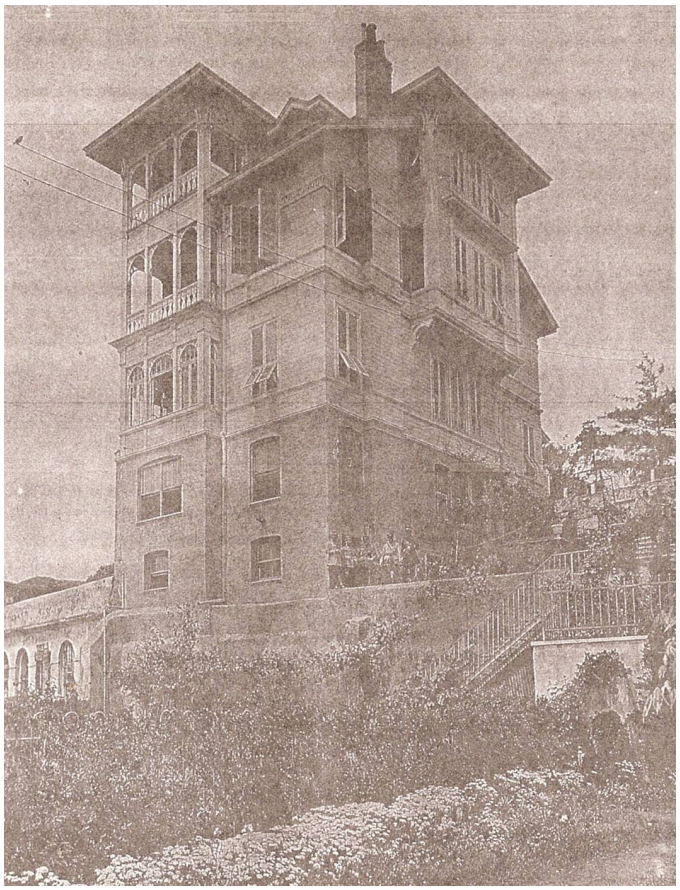
Mütareke öncesi İttihatçıların 'geçici seferberlik' olarak adlandırdıkları dönemde mülklere el konulması sivil nüfusu ekonomik yönden zayıflatmıştır. Bu dönem belirlenen sıkı yönetim politikası savaşın kısa süreceğini öngörmektedir. Ancak hem savaş tahmin edilenden uzun ve yıpratıcı olmuş hem de savaşın hemen ardından mütareke dönemi başlamıştır. Bu durum İstanbul'daki Türk nüfusu ekonomik bir çıkmaza sokmuştur. Birçok kişi bu ekonomik açmazı aşmak için mülklerini satmaya yönelirken durum bazı yabancılar tarafından da bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Türklerden mülklerini satın almak isteyen Rumlar için Atina bankası kredi açmıştır ve Rumlar bu durumdan yararlanarak çok sayıda yer almaya başlamışlardır. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti 28 Mayıs 1919'da Vakıf Nezareti'nin satışa çıkan mülkleri uygun koşullarla almada öncelikli olması için bir kanun çıkarmıştır. Bu konudaki kanuni düzenlemeler sürekli ortaya çıkan beklenmedik gelişmelere göre değişmektedir (Gökbilgin, 1956, 43).

Mülklerin sahip ve işlev değiştirmesini hızlandıran bir başka durum ise müttefik kuvvetlerin ihtiyaç duydukları binaları genel olarak el koyma ve yeniden işlevlendirme yöntemiyle elde etmesi olmuştur. Müttefikler istedikleri yapılara el koymakla ilgili Türk ve yabancı unsurları kapsayan çeşitli kanunlar çıkarmışlardır. El konulan mülklerde Boğaz'daki yalıların hastanelere, bir takım evlerin Müttefik karargâhlarına dönüştürülmesi gibi işlev değişiklikleri yapılmaktadır (Selçuk, 1981).

İşgal kuvvetlerinin genel teşkilatlanması içinde bu el koyma işlemlerini Talep Komisyonu gerçekleştirmektedir. Talep Komisyonu, üç büyük müttefik kuvvetten birer temsilcden oluşmaktadır. Bu temsilciler askeri açıdan gerekli olan bina, askeri depolar, demiryolu malzemesi ve diğer malzemenin el koyularak teminini sağlamaktadır (Peet, 1995, 106).

El koyma işlemleri gazetede çıkan genel bir haberle yapılabilmektedir. Buna örnek olarak The Orient News gazetesinde çıkan bir haber verilebilir. 4 Eylül 1920 tarihli The Orient News gazetesinde Timoni ve Derviş sokaklarına ve bu sokaklarda bulunan, kafeler, lokantalar, barlar, dükkânlar, konutlar dahil, tüm binalara İngiliz ve Hintli askerlerin yerleştirilmesi için el konulduğu, binaların en kısa zamanda boşaltılması gerektiği haberi yer almaktadır (The Orient News, 04.09.1920).

Müze-i Humayun, Süleymaniye Kışlası, Meclis-i Mebusan gibi stratejik öneme sahip kamu binaları ve Ortaköy'deki Feriye Daireleri, Fehime Sultan Yalısı, Naciye Sultan Sahilhanesi gibi sultan ve şehzadelere ait mülkler öncelikli olarak işgal edilmektedir. Osmanlı'yı Almanların tarafında savaşa sürükleyen ve işgal kuvvetlerinin baş düşman saydıkları Enver Paşa gibi isimlerin mal ve mülkleri üzerinde ısrarla durulduğu belirtilmektedir. Kuruçeşme'de Enver Paşa'ya ait konak Fransız komutan Franchet d'Esperey tarafından karargâha dönüştürülmüştür. Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan'ın Kuruçeşme sahilindeki yalısına da el konulmuştur. Şehrin ileri gelenlerinin de evleri işgal kuvvetlerinin hedefleri arasındadır. Bunlar arasında Nişantaşı'ndaki Halil Rıfat Paşa Konağı gibi bazı yapılar işgal kuvvetlerine karşı direnemezken, Mimar Vedat (Tek) Bey'in Valikonağı Caddesi'ndeki evi işgalden son anda kurtulmuştur. Birkaç Fransız subay bir sabah bu evi ziyaret edip beğenince, Vedat Bey odalara acele duvarlar örerek evin küçük görünmesini sağlamış ve ev işgalden kurtulmuştur. (Birol, 2006, 100-103)

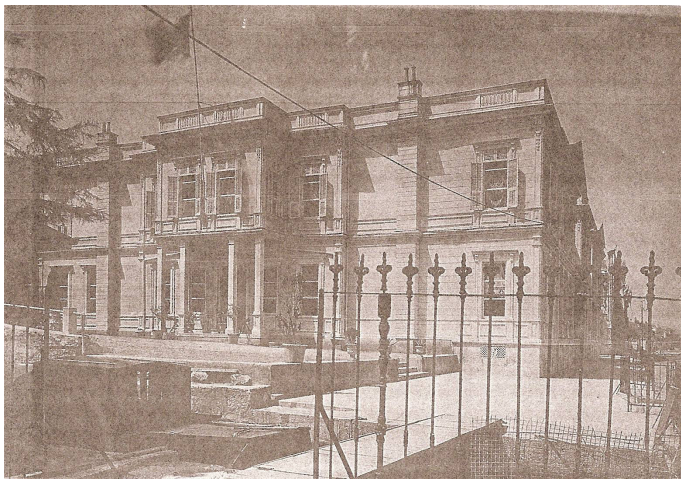
Şekil 4.2: İstanbul Müttefik Orduları Erkânı Harbiye Heyeti'nin yerleştiği Enver Paşa'nın Sarayı, Haziran 1919.

22 Ocak 1919'da Beşiktaş Merkez Polis memuru ile birlikte, İtilaf Devletlerinden bir heyet Beşiktaş'taki Barbaros Zekur Numune Mektebi'nin tahliyesini istemiştir.

Dahiliye Nazırı vekili İzzet Bey, Hariciye Nazırı Reşid Paşa ve İstanbul Valisi Yusuf Ziya Bey arasındaki yazışmalardan bu gibi el koymalara engel olunamadığı sonucu ortaya çıkarılmıştır. Zabit Mektebi binası da boşaltılması istenen binalar arasındadır (Ürekli, 1997, 256).

İşgal kuvvetleri büyük miktarda yapıya el koyma işlemlerini çok kısa sürede yapabilmektedir. İstanbul defterdarlığı binaları ile daha önce İngilizler tarafından işgal edilip sonra boşaltılan Milli Talim ve Terbiye Cemiyetine ait binaları İtalyanlar işgal etmiştir. Bu harekât sırasında Harbiye Nezareti bazı itirazlarda bulunmuş ve bunu Dahiliye Nezaretine bildirmiş de olsa kayda değer bir sonuç elde edilememiştir. Sıhhiye müzesinin nakli için başka bir yer bulunamadığından içindeki eşyalar Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesi binasındaki bir odaya taşınarak yerleştirilmiştir. Daha sonra bu konuda Harbiye Nezaretine Dahiliye Nezareti tarafından bilgi verilmiştir. Bu yazışmaların hepsinin aynı gün içinde yapıldığı ve üzerlerinde acele gitmesi için ibarelerin bulunmasına dikkat edilirse durumun vehametinin daha iyi kavranacağı söylenebilir. (Ürekli, 1997, 258)

Yangınlarda bahsedilen, Fransız işgal kuvvetleri tarafından el konulan ve bu kuvvetlerin bir kaza sonucu çıkardıkları yangın sonucu çevresindeki birçok önemli yapı gibi kendi de yanıp yok olan Todori Paşa yalısı buna örnek olabilir. İşgal kuvvetleri tarafından el konulan ve bu sırada çıkan yangın sonucu yok olan bir başka yapı da Hüseyin Saadettin Arel'in konağıdır. Konakta yanan el yazmaları ilgili kaynakta büyük bir kayıp olarak belirtilmiştir (Salgır, 1994, 299). İstanbul'un yerel halkının konutlara bu şekilde el konulması karşısındaki olumsuz hissiyatı da Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Sodom ve Gomore isimli romanında ayrıntılı biçimde anlatılmaktadır (Karaosmanoğlu, 1997, 35,112).

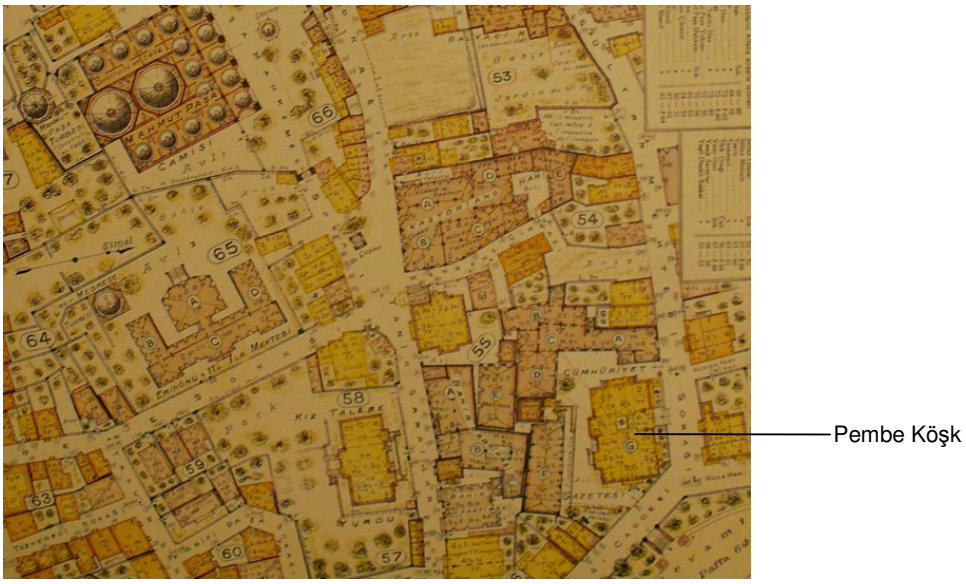

Şekil 4.3: İstanbul Müttefik Orduları Kumandanı General Franchet d'Esperey'in oturduğu ev, Haziran 1919.

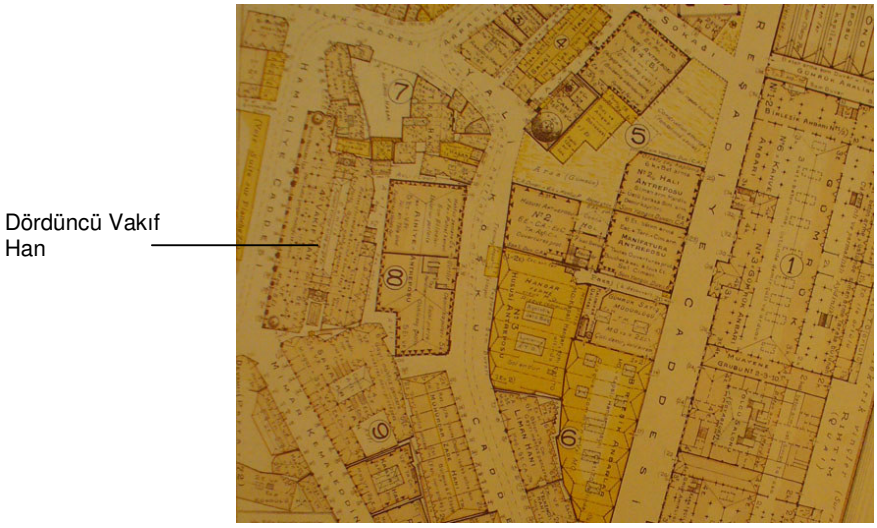
4.2. Karargâhlar

Müttefik kuvvetlerin ortak karargâhlarından biri Pera'da, Cadde-i Kebir'de kurulmuştur. Karargâhın yeri 'The Orient' gazetesinde bir haberde, Tünel tarafından yaklaşıldığında Cadde-i Kebir'de No. 413–415 arasında başlayan Posta Sokağı'ndan sonraki sokak olarak tarif edilmiştir. Burası ya Fransız Çıkmazı ya da Nuri Ziya Sokağı olmalıdır.

Bir başka karargâh, Cağaloğlu'nda İttihat ve Terakki'nin eski genel merkezi olan Pembe Köşk binasıdır. Bina bugün Cumhuriyet Gazetesi'ne aittir. Buraya İngiliz İşgal Kuvvetleri komutanlığına dönüştürülmek üzere el konulmuştur (Radikal Gazetesi, 24.08.2005). İttihat ve Terakki Partisi ile ilişkili bulunanların mülklerine, bu organizasyonun yapılarına işgal kuvvetleri tarafından el konulması hali oldukça yaygındır. İşgal kuvvetlerinin en belirgin düşmanı olarak görülen Enver Paşa ve benzeri isimlerin mal ve mülkleri öncelikle el konulanlar arasında bulunmaktadır. Kuruçeşme'de Enver Paşa'ya ait konak, Fransız komutan Franchet d'Esperey tarafından karargâha çevrilmiştir (Birol, 2006, 156).

Şekil 4.4: Müttefik karargâhı olarak kullanılan Pembe Köşk

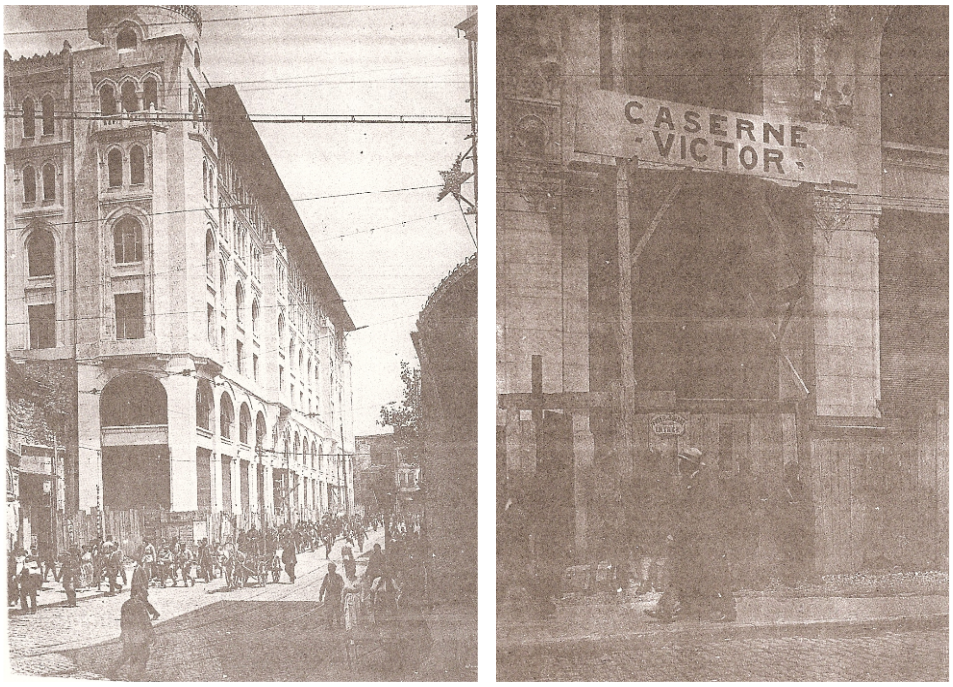

Şekil 4.5: Müttefik karargâhı olarak kullanılan Dördüncü Vakıf Han

Şekil 4.6: İstanbul, Müttefik Orduları Genel Karargâhı, bürolar, 30 Mayıs 1919.

Trakya üzerinden demiryoluyla getirilen, General Topart komutasındaki 122nci Fransız Tümeni de Bahçekapı'da inşaatı henüz tamamlanmamış olan Dördüncü Vakıf Han'ın binasını karargâh yapmıştır. Binanın kapısına Viktor Ordugâhı anlamına gelen "Caserne Victor" tabelası asılmıştır (Birol, 2006).

Şekil 4.7: Birinci fotoğraf Viktor Ordugahı adıyla kullanılan 4. Vakıf Han, Sevk halinde askerler için İstanbul'da konaklama yeri, Haziran 1919. İkinci fotoğraf, henüz inşaat halinde olan karargâhın kapısına asılmış "Caserne Victor" tabelası, Haziran 1919.

İşgal döneminde Fransız ordusunun büyük bir kısmı Bakırköy'de karargâh kurmuştur. Reşadiye Kışlası ve Baruthane tesislerine yerleşilmiştir. Fransız askerlerinin Şükran Çiftliği Caddesi üzerinde, o dönemde inşa ettirmiş oldukları bir karakol binası, bugün Zirai Donatım Şubesi olarak işlevlendirilmiştir. Fransız karargâh merkezi de bugün Crowne Plaza ve Holiday Inn otellerinin buluduğu alanda yer alan baruthane müdürlüğü binalarıdır. O dönemde Fransızlar tarafından inşa edilen yapılardan biri bugün hala ayaktadır. Fransız ordusunun Bakırköy'de yerleşmiş olan bölümünün büyük kısmı Senegalli, Çadlı, Cezayirli ve Faslı askerlerden meydana gelmektedir (Turgay, 2005).

Sodom ve Gomore adlı romanda da, hikâyede geçen "Fransız hava zabitlerinin bir tayyare gezisi" dolayısıyla Yeşilköy'deki hava karargâhına değinilmektedir (Karaosmanoğlu, 1997, 219). Bu bilgiden de Yeşilköy'de bir Fransız hava karargâhı olduğu öğrenilmektedir.

İşgal Kuvvetleri uygun gördükleri başka işlevli binalarla birlikte birçok okul binasını da tahliye ettirerek işgal etmişler ve binaları birer karargâha çevirmişlerdir. Birçok diğer okul gibi bu işgalden Sanayi-i Nefise mektebi de etkilenmiş, 1919

yılında Şehzadebaşı'na taşınmak zorunda kalmıştır (Ürekli, 1997, 256). Sanayi-i Nefise mektebinin boşaltılan binası Cağaloğlu'nda Lisan Mektebi olarak bilinen binadır. Yakın zamana kadar Pratik Kız Meslek Lisesi binası olarak kullanılmıştır.

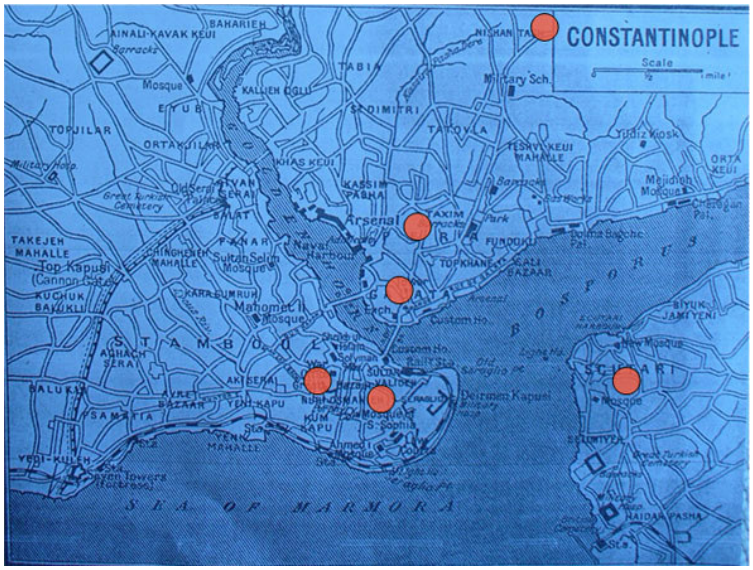
Anadolu yakasında da müttefik karargâhlarından söz edilebilmektedir. Göztepe'de Pansiyonlu İlkokul bu yapılardan biridir. Okulun temeli 1915'te Evkaf Nezareti tarafından atılmıştır. I. Dünya Savaşı nedeniyle inşaat uzun bir süre tamamlanamamıştır. Binaya yarım haliyle İngiliz işgal kuvvetleri tarafından el konulmuş, açık olan çatısı branda bezleriyle kapatılarak İngiliz karargâhı olarak kullanılmıştır. İngiliz kuvvetleri binada bulundukları süre boyunca yapının inşaatını tamamlamamışlar, inşaat ancak Cumhuriyet'ten sonra tamamlanmıştır. (Şehsuvaroğlu, 1969, 39).

Anadolu yakasında karargâh olarak kullanılan yapılara bir başka örnek de Üsküdar'daki hapishane binasıdır. Mütareke'den sonra İngiliz birliklerince bir süre karargâh olarak kullanılmıştır. 1920 yılında yapılan bir araştırmanın hapishaneler ile ilgili bölümünde hapishane görevlisinin İngiliz birliklerinin buradan ayrıldıktan sonra binaya 40.000 liralık ($32.000) zarar verdiklerini söylemiştir. (Riggs, 1995, 301).

4.3. Karakollar

Yabancılar yeni karakollar açarken Osmanlı karakolları da işlevlerini sürdürmektedir. Türk Polisi Müdüriyet-i Umumiyesi Dahiliye Nezareti'ne bağlıdır. Genel Merkezi Suriçi'nde, Sirkeci Şahin Paşa Oteli'ndedir (Riggs, 1995, 285).

Sadece yabancı nüfustan sorumlu olan müttefik polisi (Riggs, 1995, 288) örgütlenmede kenti altı bölgeye ayırmıştır. Bu bölgeler Pera, Galata, Şişli, İstanbul bölgesi I (Ayasofya), İstanbul bölgesi II (Beyazıt) ve Üsküdar'dır. Müttefik polisinin merkez bürosu Pera'da Kabristan Caddesi'ndeki eski Kroecker Oteli'ndedir. Merkez büro dışında Galata bölgesinde Arap Hanı'nda, İstanbul bölgesinde Düyun-u Umumiye Binası karşısında ve Üsküdar bölgesinde üç şube karakolu daha vardır (Riggs, 1995, 289).

CONSTANTINOPLE
Scale
Military Sch.
Arsenal
Custom Ho.
Custom Ho.
Mosque
Mosque
Mosque

karakola dönüştürülmüştür. İngiliz Karakolu'nun işgal dönemi ve yakın tarihlerdeki işlevleri ile ilgili şöyle bir liste çıkarılabilir:

1904-1919: Büyük Britanya İmparatorluğu Sivil Hapisanesi (civil prison)

1919-1923: İngiliz Karakolu (işgal ordularının karakol binası)

1923-1927: İngiliz Mahkemesi memuru için konut

1927-1933: İngiliz Yardım Komitesi üyesi Mrs. Andrews için konut…" (Talay, 2004, 42-45)

Karaköy'de bugün Türkiye Denizcilik İşletmeleri binası olan yapı da İngiliz birliklerince karakol olarak kullanılmıştır (Birol, 2006, 114).

4.4. Hapishaneler – İşkence Merkezleri

Müttefik kuvvetlerin İstanbul'da dört ya da beş tane geçici hapishanesi bulunmaktadır. Bunlardan biri suriçinde Düyun-u Umumiye binası karşısındaki hapishanedir. Bu binanın müttefik polisinin önceki bölümde sözü geçen karakol binası ile aynı bina olduğu düşünülebilir. Bu yapı tüm müttefik kuvvetler tarafından ortak kullanılmaktadır. Bunun dışında Fransızların Kumkapı'da bir hapishaneleri vardır (Riggs, 1995, 303-304). 1922-1923 tarihli Pervititch haritalarında valilik ahırları olarak görünen bu bina bugün Necip Fazıl Kültür Merkezi olarak kullanılmaktadır. İngilizler Galata Kulesi ve Galata gümrüğü yakınındaki Arap Han'da belli yerleri hapishane olarak kullanmaktadırlar. Bunların dışında İngilizlerin daha kalıcı düzende olmasını planladıkları Kroecker Oteli'nden bir hapishane kurdukları bilinmektedir. Müttefik Polisi Komuta Merkezi'nin altında, Pera'daki eski Otel Kroecker'de İngilizler'in daha kalıcı düzende ve uygun bir hapishane hazırlamakta oldukları kaynaklardan öğrenilmektedir. Burada birçok model hücreler yapılmış ve çalışma kısa sürede tamamlanacak şekilde hızlandırılmıştır. Tamamlandığında 100 mahkûm barındırabilecek, sağlıklı, çağdaş, güneşli, geniş avlulu, modern bir hapishane olduğu ileri sürülmektedir (Riggs, 1995, 303-304).

Şekil 4.9: Kumkapı'daki Fransız hapishanesi

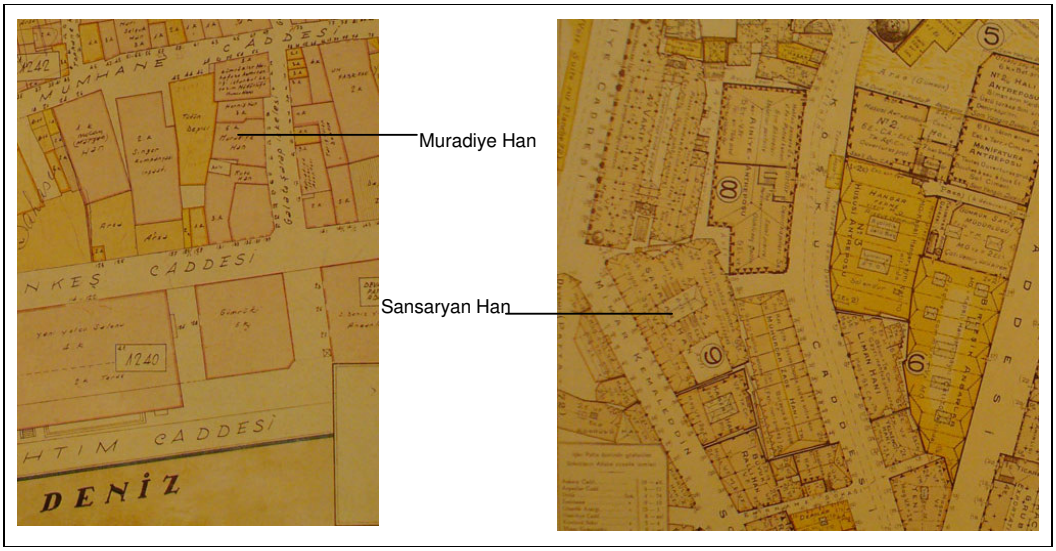
Şekil 4.10: Kumkapı'daki Fransız Hapishanesi, bugünkü görünümü

Şekil 4.11: Düyun-u Umumiye Binası

Sodom ve Gomore adlı roman, kişisel meselesi yüzünden İngiliz işgal kuvvetlerinden bir subaya çıkışan bir Türk gencinden bahsederken, müttefik kuvvetlerinin işkence merkezlerine de değinmektedir. Kitapta değinilen merkezler "Kroecker Oteli'nin mahzenleri" ve "Arapyan Hanı'nın işkence odaları" olarak geçmektedir (Karaosmanoğlu, 1997, 140).

Karaköy'de 1912-1914 arasında inşa edilen Merkez Rıhtım Han önemli bir işkence merkezi haline gelmiştir. Bir diğer işkence merkezi ise Bahçekapı'daki Sansaryan Han'dır (Birol, 2006, 107). İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanlığı da işkence merkezi olarak da kullanılan ve günümüzde Emniyet Müdürlüğü binası olan bu binada konumlanmıştır (Örsan, 1989) Tepebaşı'ndaki Kroeker Oteli (bugünkü Beyoğlu Öğretmenevi) ve Vedat (Tek) Bey tarafından 1915'te Karaköy'de yapılmış Muradiye Han da işkence merkezi olarak kullanılan diğer yapılardır. Buralarda basit suçlardan kişiler bulunurken, bir başka merkez daha ön plandadır. Bu, buhran yıllarında sözü geçen Ali İhsan (Sabis), Ahmet Emin (Yalman), Hüseyin Cahid (Yalçın), Rauf (Orbay) Beyler gibi pek çok aydın ve siyasi mahkûmun anılarını yazarken geniş yer verdikleri Bekirağa Bölüğü'dür. Resmi adı İstanbul Muhafızlığı Dairesi olan, halk arasında ve basında Bekirağa Bölüğü diye ünlenen bu yer 1918-1922 yılları arasında İstanbul'un adını en çok duyuran tutukevidir. (Birol, 2006, 107)

Şekil 4.12: İşkence merkezi olarak kullanılmış olan iki han, Muradiye ve Sansaryan Hanları

Yerel hapishanelerle ilgili olarak, Türk polisinin Pera, Üsküdar ve Suriçi'nde olmak üzere üç tevkifhanesi olduğu bilinmektedir. Bu tevkifhaneler aynı zamanda hapishane olarak da kullanılmaktadır. Bunların dışında Türk hapishaneleri içinde üç ana merkez vardır. Bunlardan birincisi Sultanahmet Merkez Hapishanesi'dir ki bu

eski hapishanedir. Sözü edilen bu hapishane İbrahim Paşa Sarayı'nın bir bölümünde, 1931'de açılan Hapishane-i Umumi'dir. İkincisi Galatasaray Lisesi'nin yanında, Cadde-i Kebir üzerindeki bölge polis karakolunun arkasında bulunan Pera hapishanesidir. 1920 yılında eskidir ve harap durumdadır. Ayrıca şehrin merkezinde yer alması elverişsiz bir durum olarak görülmektedir (Riggs, 1995, 289,299). Bir diğer hapishane bugün otel olarak kullanılan eski Sultanahmet Cezaevi'dir. Tevkifhane Sokağı'na açılan girişin üzerinde bulunan mermer kitabesinde "Dersaadet Cinayet Tevkifhanesi 1337" ibaresi okunmakta, buna göre cezaevi 1918-1919 yıllarına tarihlenmektedir. Gaspare T. Fossati tarafından 1845'te yapımına başlanan, sonradan adliye olarak kullanılan Darülfünun binasının hemen yanında inşa edilen hapishane 1970'li yıllara kadar hizmet vermiştir. (Arlı, 1994, 66)

1920 yılı için İstanbul'da yetişkinlerde suç oranı ile ilgili yapılan bir araştırmada (araştırma 1921 yılında da devam etmiştir) cezaevinin yapımı hala tamamlanmamış olarak görünmektedir. Yapının, cezaevlerine ilişkin çağdaş fikirleri yansıtmakta ve bu bakımdan, en uygun biçimde amacına ulaşmış görünmekte olduğu ileri sürülmektedir. Bina, bodrum katı dışında üç kattan oluşmaktadır; kalın taş duvalı, bütün pencereleri demirlidir. Bütün binayı çevreleyen bir avlu ve avlunun etrafında dış duvarlar bulunmaktadır. Binanın dört köşesine yerleştirilmiş muhafızlar bütün alanı görebilmektedir. Hapishane binasının başka, görevliler için gerekli mekânlar ile bir cami ve bir kilise mevcuttur; kilise henüz tamamlanmamış durumdadır ya da kullanıma hazır değildir. Kadınlar için planlanan tesisler ana binalardan tecrit edilmiştir; ancak görevlilerin bölümünden erişilebilen, ayrı bir bina içinde yer almaktadır; burası yapılana kadar kadınlar, görevlilerin bölümüne yerleştirilmişlerdir; görevlilere ise ana bina içinde odalar verilmiştir. Binanın toplam kapasitesi 400 olarak belirtilmiştir. Zemin katta, yemekhaneler ve yiyecek depoları bulunmaktadır. Mutfak, dışarıda, ayrı bir binadadır. Zindana benzer bir yerlere rastlanmamış, ya da mahkûmların yeraltında karanlık odalarda tutulduğu izlenimi alınmamıştır. Ana katın tam girişinde, doktorun muayenehanesi yer almakta, her mahkûm ilk getirildiğinde sağlık muayenesinden geçmektedir. Herhangi bir hastalık kuşkusu durumunda, söz konusu mahkûm hücreye ya da koğuşlara alınmadan önce, on gün süre ile karantina odalarına konulmaktadır. Binanın sağında, büyük ve havadar bir koğuş hastane için ayrılmıştır, ancak henüz kullanıma açılmamıştır; hastalar şimdilik, asi mahkûmlar için ayrılmış olan odalarda tutulmaktadır; bu odalar, kimileri tek, kimileri iki kişilik hücrelerdir. (Riggs, 1995, 295-296)

Rapor hazırlandığı tarihte hapishane kullanıma açılmış durumdadır. Araştırmada koğuşların durumları, temizlik ve dini inanç ihtiyaçlarının nasıl karşılandığına da değinilmiştir. Bütün odalar yüksek tavanlı ve iyi havalandırılmaktadır. Odalar kömür mangalları ile ısıtılmaktadır. Bina için yapılan planlar arasında sıcak su

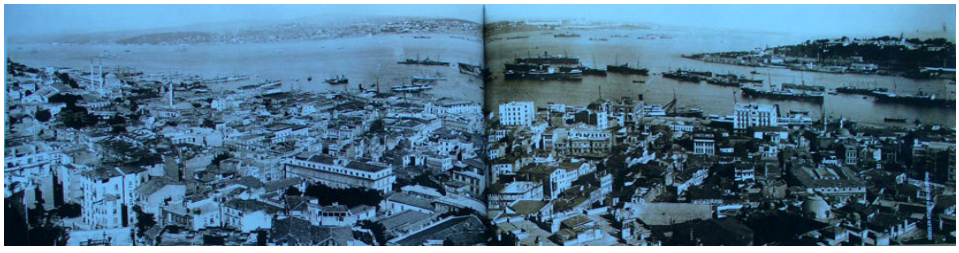
borularını içeren bir merkezi ısıtma tesisi de vardır; ancak, kaynak yetersizliği nedeniyle kurulmamıştır. (Riggs, 1995, 297)

Raporda hapishane hamamı 'türünün güzel bir örneği' olarak nitelenmektedir. Su bağlantıları tamamlanmadığı için araştırma yapıldığı sırada henüz kullanılamamaktadır. Bir defada altı kişinin yıkanabileceği şekilde tasarlanmıştır ve duvarları beyaz mermerle kaplanmıştır (Riggs, 1995, 297). Mahkumlar için bir de mescit vardır. Mescit eskiden bir caminin bulunduğu arsada yapıldığı için yerli halkın da burayı kullanmasına izin verilmesi kararı alınmıştır. Mahkumlar ve halk ayrı zamanlarda mescitten faydalanmaktadır. Yahudi mahkumlar da ayinleri için bu mescidi kullanmaktadır. İçi mavi çini ve beyaz sıva ile kaplanmıştır. Çinilerin üzerinde peygamberlerin ve diğer din büyüklerinin isimleri yazılıdır. Hıristiyan mahkumlar için de bir kilise yapılmaktadır ancak rapor yayınlandığı sırada henüz tamamlanmamıştır (Riggs, 1995, 298).

Türk hapishaneleri içinde değinilecek son hapishane karargâhlar ile ilgili bölümde, İngiliz karargâhı olarak kullanıldığı belirtilen Üsküdar hapishanesidir. Bina Boğaz'ın Asya yakasındaki tek hapishanedir. Savaş sırasında inşa edilmiş ve Belçika'daki hapishaneler örnek alınarak yapılmıştır. Binaya elektrik telleri de döşenmiştir ancak işgal dönemi sırasında kullanılırken bağlantılar tamamlanamamıştır. Hapishane işgal döneminde henüz tamamlanmamıştır (Riggs, 1995, 301).

Raporlarda gelecekte kurulacak hapishanelerle ilgili planlara da rastlanmaktadır. Şehrin içinde kalan hapishaneler de bu yeni yere taşınarak, tarihi yarımada bölgesinde, surların dışında bir hapishane bölgesi inşa edilmesi için arsa sağlanmıştır. Bütün hapishanelerin kent dışına taşınması planlanmaktadır (Riggs, 1995, 305). Ancak bu planlara rağmen işgal döneminde devlet bu projeyi gerçekleştirecek maddi kaynaklara sahip değildir.

4.5. Limanlar

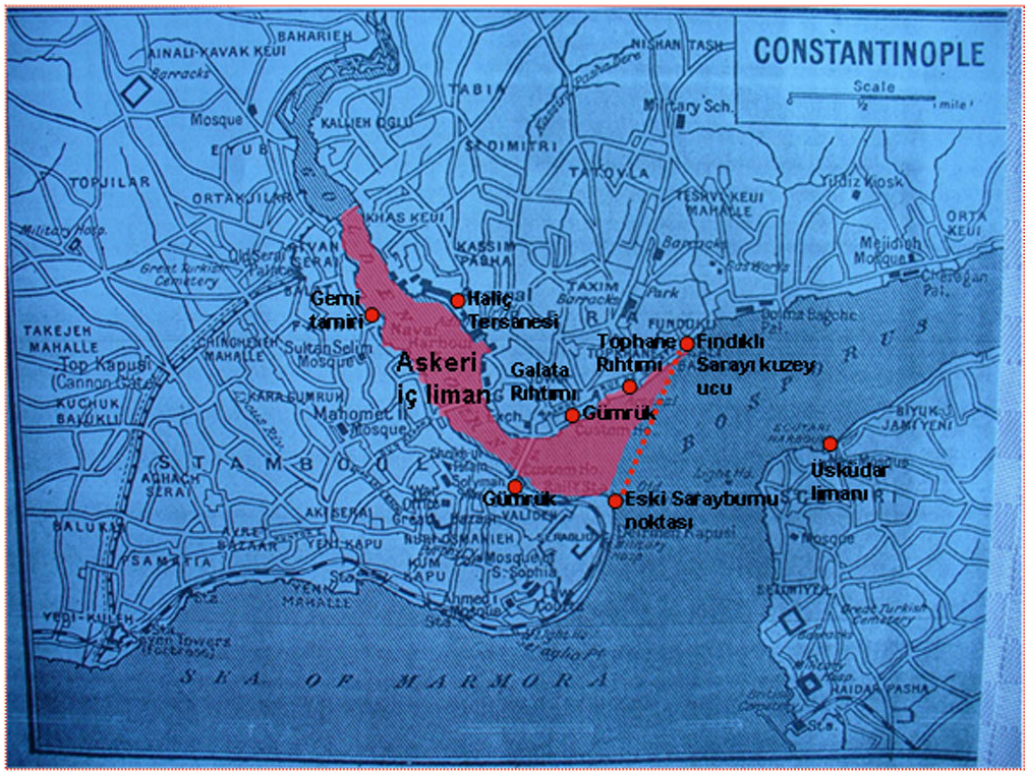
Şekil 4.13: İşgal kuvvetleri gemileri Meclis-i Mebusan önünde demirlemiş. Bulundukları alan askeri iç liman olarak belirlenen eski Sarayburnu noktası ve Fındıklı sarayı kuzey ucu arasındaki çizgiden haliç içine doğru ayrılan alan. (Birol, 2006)

İstanbul'un ana limanı 20. yy başında Galata Rıhtımı'dır. İtilaf devletlerinin savaş gemileri Meclis-i Mebusan önünde demirlerken, amiral gemileri Dolmabahçe Sarayı açıklarında yerlerini almışlardır. (Birol, 2006) Meclis-i Mebusan binası bugün Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin kullandığı Fındıklı Sarayı'dır.

Şekil 4.14: İngiliz zırhlısı Malaya ve İngilizlerin yeni geliştirdiği denizaltı M1 İstanbul sularında. (Birol, 2006)

Yönetimsel açıdan limanın sınırlarıyla ilgili bir bilgiyi müttefik kuvvetlerin koyduğu liman yasalarından öğrenebilmekteyiz. Müttefik Liman Kontrolü Yasası'nın 22 numaralı maddesi iç limana girişlerle ilgili gemilere talimatları sıralarken, bu madde içinde iç limanın sınırı Sarayburnu'ndan Fındıklı Sarayı'nın kuzey ucuna bağlanan güzergâhın oluşturduğu akstan içerisi olarak belirtilmektedir.

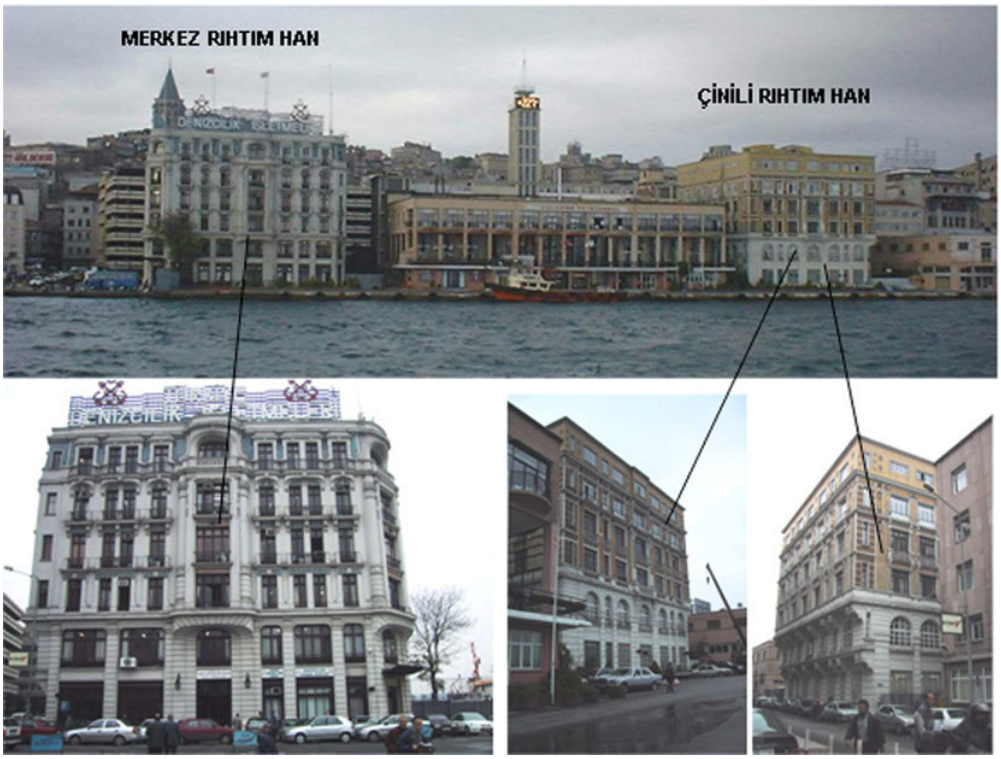

Şekil 4.15: Askeri iç limanın, girişindeki sınırın, gümrük noktalarının, merkezdeki tersane ve rıhtımların gösterimi.

İşgal kuvvetlerinin liman tesislerine etkisi, genel olarak limanlardaki strüktürlere ve mallara el koyma şeklinde olmuştur. Limanların yönetimindeki düzen büyük çapta sarsıldığı gibi, benzer biçimde habersiz gerçekleşen hırsızlıklar da el koymalar yüzünden ortaya çıkan karışıklık nedeniyle önlenememiştir (Bilge, 1949). Yangınlar durumunda olduğu gibi, yabancı sigorta şirketleri İstanbul'daki mevcudiyetlerini denizcilik üzerine hazırlanan sigortalarla da hissettirmişlerdir.

İşgal döneminde İstanbul'un limanlarında genel olarak bir inşaat faaliyeti yoktur. Limanda en son inşa edilen önemli yapılar olan Merkez Rıhtım Han (Kemankeş Caddesi No.50) ve Çinili Rıhtım Han (Kemankeş Caddesi No.54), 1. Dünya Savaşı'ndan önce inşa edilmiştir (Bilge, 1949). Limandaki bu iki yapı, denizcilik ve ticaret üzerine birçok yabancı şirketin bürolarını ve sigortacıları barındırmıştır. Ayrıca Erkân-ı Harbiye Umum Matbaası'nın Bülad-ı Selase (Üçlü Belde) haritasında bu iki han, işgal kuvvetleri karargâhları ve karakolları arasında yer almaktadır.

Dönemin gazeteleri ve turist rehberlerinde, bu iki handa ofisleri olan; denizcilik malzemeleri satıcıları, sigortacılar ve diğer ticari şirketlerin reklâmlarına rastlanmaktadır. Bu ilanlardan birkaç örnek bu bölümün sonunda verilmiştir. Ticari kurumların yanı sıra İngiliz ordusunun soğutma depoları da Merkez Rıhtım Han'da yer almaktadır. The Orient News gazetesinde 1919'da yayınlanmış bir haberde ordunun Avustralya'dan gelmiş, donmuş tavşanlarının Merkez Rıhtım Han'da 1. kattaki ordu soğutma depolarından satışa sunulduğu belirtilmektedir (The Orient News, 13.07.1919).

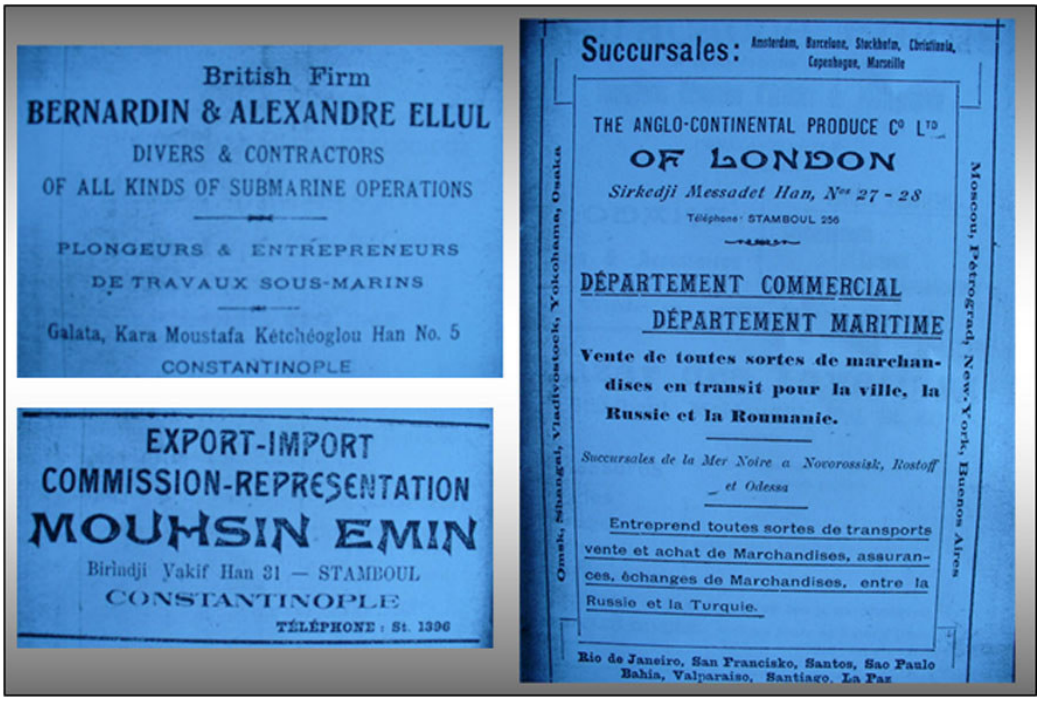
Şekil 4.16: Merkez Rıhtım Han ve Çinili Rıhtım Han'ın fotoğrafları (Tabanlıoğlu arşivi)

Dönemin gazetelerinden, gemilerin bakımı ve tersanelerle ilgili bilgiler de elde edilebilmektedir. The Orient News gazetesinde Fener'de Denizcilik Tamir Alanları'nın yer aldığı belirtilmektedir. Motor üzerine uzman fizikçilerin bulunduğunun üstünde durulmakta ve şirketin Eug. Eugenides & Co. olduğu anlaşılmaktadır (The Orient News, 26.07.1919). Tersane-i Amire ile ilgili; Haliç Tersanesi işgal dönemi sırasında harap durumdadır. 1924'te zorlukla da olsa hala faaldir (Tutel, 1994, 255).

The Orient gazetesinde, 1920'nin Ocak ayında yayınlanan bir haberde Amerikan Ticaret Odası Başkanı, limandaki antrepoların ve gümrüklerin kullanımı üzerine işlev değişiklikleri önerileri getirmektedir. Bunun nedeni, antrepoların ve gümrük bölgesinin kullanımında sorunların belirlenmiş olmasıdır. Gemilerde gümrüklere sığmayan mallar bekletilmek üzere Kız Kulesi yakınlarına ya da Haydarpaşa'ya indirilmektedir. Bu da büyük miktarda maddi kayıplara yol açmaktadır. Limanlar, gümrük ve antrepolarla ilgili bir şirket (Society of Quays, Docks, Warehouses-Quay Company), ithal ve ihraç edilen malların konacağı yeterli strüktürü oluşturmakla yükümlüdür. Ancak, mevcut durumda, limanın İstanbul (tarihi yarımadayı kapsayan bölge) bölgesinde yer alan beş bölümden biri Denizcilik Taşıma Ofisi (D.N.T.O.-Divisional Naval Transportation Office) tarafından biri de Türk gemisi Gül Cemal tarafından kullanılmaktadır. Oysa, bu beş bölgenin ikisi İngilizler ikisi de Fransızlar

için ayrılmış durumdadır ve diğer ülkelerin kullanımı için ayrılması planlanmış olan beşinci bölüm, Gül Cemal'in orada işlevsiz durmasından dolayı kullanılamamaktadır. Ticaret Odası Başkanı'nın çözüm önerileri antrepoların daha verimli kullanılması üzerine hazırlanmıştır (The Orient, 07.01.1920).

Antrepolarla ilgili bu tartışmalardan bir yıl sonra, The Orient News gazetesindeki bir ilanda bağımsız antrepolarla ilgili bilgilere rastlanmaktadır. 'Golden Anchor Warehouses' isimli şirket tarafından verilen ilanda, şirketin Kuruçeşme-Ortaköy arasında yeni inşa edilmiş ve büyük miktarda mal alabilen antrepolarının gümrük sırası, genel depolama ve benzeri için kiraya verilmekte olduğu bildirilmektedir. İlgilenenlerin, şirketin Kuruçeşme'deki yönetimiyle bağlantıya geçmeleri belirtilmektedir (The Orient News, 25.07.1920). Kiraya verilen antrepolarla ilgili bir başka ilan ise Galata Köprüsü'nün yanında "Krassoscala" kıyısı diye belirtilen adreste 775 m2 alana sahip bir depoya aittir. Deponun yükleme için bir iskelesi olduğu ilanda belirtilmektedir. Sahibi Galata'da Çömlekçi Sokağı'nda, Miriofya lokantasının yanında ulaşılabilecek şarap tüccarı Bay Zarzavatsakis'tir (The Orient News, 01.08.1920).

Şekil 4.17: Turist rehberlerinde ve gazetelerde yer alan ilanlardan örnekler: Sol üstteki denizcilik ve dalış malzemeleriyle ilgili bir dükkândan, sol alttaki birinci Vakıf Han'da yer alan bir ticari bürodan, sağ taraftaki ilan ise konuyla ilgili birçok ofis barındıran Messadet Han'da ticari ürünler ve denizcilik ürünleri üzerine bir ofisten bahsetmektedir. (Anonim, 1920)

4.6. Askerlerin Barınması

Müttefik kuvvetlerin askerleri öncelikle Beyoğlu bölgesindeki kışlalara, savaş sonrası kapanmış olan yabancı okullara, bazı hastanelere, otellere ve özel binalara yerleştirilmişlerdir. Tokatlıyan Oteli, Pera Palas Oteli, Kroecker Oteli (işkence merkezi olarak da kullanılmıştır) bunlardan bazılarıdır. Yüksek rütbeli olmayan diğer askerler Rumelikavağı, Yenimahalle ve Büyükdere – Bebek arasında kalan alana yerleştirilmişlerdir. (Birol, 2006, 100)

Şekil 4.18: Harbiye Kışlası'nda İngiliz askerleri (Dumesnil, 1993, 38-39)

Beyoğlu bölgesinde asker barınağı olarak Taksim Topçu Kışlası'ndan bahsedilebilir. Kışlada uzun bir süre I. Topçu Alayı kalmıştır. İşgal döneminde Fransız işgal kuvvetlerine mensup Senegalli askerler burada barındırılmıştır. Senegalli askerlerin barınağı iken kışlanın adı Makmahon Kışlası olmuştur.[2] Kışla daha sonra tezin 'spor' ile ilgili bölümünde ele alındığı üzere futbol stadyumuna dönüştürülmüştür (Atabeyoğlu, 1994e, 199).

Asya yakasında da kurulan Pansiyonlu ilkokul ve Moda spor tesisleri gibi karargâh ve tesislerin yanında müttefik kuvvet askerlerinin toplu halde barınacakları alanlar oluşturulmuştur. Kadıköy'de eski talimhane alanı bunlardan biridir. Alan 1918'de İstanbul Şehremaneti tarafından bastırılan büyük planda boş olarak görülmektedir. Bu tarihlerde giderek yoğun bir yerleşme merkezi haline gelen Yel Değirmeni'nde hâlâ büyük ağaçlık bahçeler, tozlu geniş meydanlar vardır. Bunlardan biri Feridiye Sokağı'nın karşısındaki Talimhane'dir. Burası, XVIII. Yüzyılın sonları ve XIX. Yüzyılın başlarında Nizâm-ı Cedid ve Sekban askerlerinin talim yaptıkları yerlerdir.

[2] Kışla daha sonra tezin 'spor' ile ilgili bölümünde ele alındığı üzere futbol stadyumuna dönüştürülmüştür.

Mütareke yıllarında İngilizler burada askeri bir kamp kurmuş ve büyük kısmı Afrika'dan getirilmiş siyah askerleri yerleştirmişlerdir. Şimdi o zamanlar iki parçalı olan bu meydanda 1930 öncesi yapılmış bir büyük okul ve apartmanlar bulunmaktadır. (Kayra, 1990, 154)

Şekil 4.19: Bahsedilen alanı kapsayan 1918 tarihli Şehremaneti haritası. Kapsanan bölgeler Kadıköy, Haydarpaşa, Harem ve Selimiye

İşgal dönemi ile İstanbul'a gelen büyük sayıda müttefik kuvvetleri askerinin yanında I. Dünya Savaşı sırasında buraya gelmiş olan çok sayıda Alman askeri de vardır. Şehrin işgal edilmesi ile birlikte bu askerler Heybeliada'ya nakledilmişlerdir. Adada Papaz Okulunda ve Bahriye Mektebi'nde barındırılmışlar, barınma masrafları da Alman hükümeti tarafından karşılanmıştır (Birol, 2006, 103).

İtalya'dan İstanbul'a gelecek olan askeri kuvvetlerin yerleştirilmesi için Sultanahmet ve Sirkeci civarındaki bazı binalara el konulmuştur. 27 Nisan 1920 tarihinde İtalya'dan İstanbul'a gelecek olan askeri kuvvetlerin yerleşmeleri için Sultanahmet ve Sirkeci civarında bazı binaların 1 Mayıs tarihine kadar boşaltılması İtalyan kumandanlığı tarafından bildirilmiştir. Bu binalar arasında Sanayi-i Nefise Mektebi ile Sıhhiye Müzesi'nin bulunması okulun bir defa daha taşınmasına sebep olmuştur. (Ürekli, 1997, 586) Boşaltılması istenen bina, o dönemde Gedikler Katibi

Salih Efendi Konağı diye bilinen Sıhhiye Müzesi binasıdır. Okul müze binasını müze ile paylaşır durumdadır. Bina bugün de Sağlık Müzesi olarak kullanılmaktadır.

Askerlerin toplu olarak barındırıldıkları yerler dışında el koymalarla elde edilen konutlar, yüksek rütbeli ordu mensuplarının kaldıkları otel odaları, askerlere ve yanlarında getirdikleri kendi milletlerinden sivillere kiralanan, satılan konutlar ve arsalar da vardır. Bunların bir kısmı el koymalar ile ilgili bölümde bir kısmı da emlak işleri ile ilgili bölümde ele alınmaktadır.

5. ŞEHİRDE İŞLEVSEL DÖNÜŞÜM

İşgalciler ve onların yakınlarından oluşan yabancı grup şehrin mevcut dokusu üzerinde kendi ülkelerindeki alıştıkları hayat tarzlarını gerçekleştirmeye yönelik bir teşkilatlanmaya gitmişlerdir. Bu kapsamda; eğlence, spor, eğitim, ticari konular, emlak işleri gibi başlıklar altında verilen örneklerle, yabancıların bu coğrafyaya ait olmayan günlük hayat kurgularına yönelik geniş çaplı teşkilatlanmanın çerçevesi çizilmeye çalışılmaktadır. Beş seneye varan işgal sürecinde askerleri burada tutmak için bu gibi bir teşkilatlanmaya gidilmesi zorunlu görülebileceği gibi oluşturulan mekânların ve geçirilen işlevsel dönüşümlerin içindeki bazı örneklerin işgalci devletlerin İstanbul'daki kalıcı emellerine işaret de olabilmektedir.

5.1. Eğlence ve Sosyal Faaliyet Mekânları

Yabancıların, İstanbul'da geçirdikleri dönem boyunca eğlence ve sosyal faaliyetler alanında geniş bir teşkilatlanmaya gittikleri söylenebilir. Bu eğlence anlayışının ve İstanbul için alışılmamış faaliyetlerin şehre uygulanış sürecinde yaşanan işlevsel dönüşüm ilginçtir. Dönem içinde İstanbul'da farklı bir eğlence anlayışının gelişmesinde büyük etkisi olmuş olan grup -Beyaz Ruslar- ve onların şehirde kurmuş oldukları yeni mekânlar mülteciler ile ilgili bölümde ele alınmaktadır. İşgal kuvvetlerinin bu alanda kendilerini nasıl gösterdiklerine gelince, eğlence amaçlı kurulan alan ve kulüplerden, farklı milletlerin törenler ve kutlamalar için kullandıkları alanlardan, yabancıların açtığı ya da yabancılara hitaben açılan barlardan ve lokantalardan, dönem içinde tiyatro ve sinemaların durumundan bahsedilebilir.

Eğlence ve spor amaçlı kullanılan alanların başlıcalarından biri İngiliz ordusunun kullandığı 'British Naval and Military Gardens'tir (İngiliz Donanma ve Ordu Bahçeleri). 'The Orient News' gazetesinde sıkça ilanlarına ve etkinliklerine rastlanan bu bahçeler, önceleri 'Osmanbey Bahçeleri' olarak bilinen alanda yer almaktadır. Bahçelerde tiyatro, konser salonu, atış poligonu gibi çeşitli tesisler de yer almaktadır (The Orient News, 11.07.1919). The Orient News gazetesinin 12 Temmuz 1919 tarihli sayısında, bahçelerin İstanbul'daki "en popüler buluşma alanı" olacağı öngörüsünde bulunulmuştur (The Orient News, 12.07.1919). İstanbul Ansiklopedisi'nin Osmanbey semti ile ilgili maddesinden şu açıklamaya ulaşılmaktadır:

> …20.yy'ın ilk çeyreğine gelene kadar, özellikle Halaskârgazi Caddesi'nin doğusunda kalan bölge, köşk ve konaklar arasında bahçe gazinolarının da bulunduğu, oldukça yeşil, hoş manzaralı bir yerdi. Burada Halaskârgazi Caddesi'nin Rumeli Caddesi ile kesiştiği köşede, kapalı ve bahçeli bölümleri olan sazlı-sözlü bir gazino da vardı…" şeklinde bir açıklama bulunmaktadır. 'British Naval and Military Gardens' bu alan üzerinde kurulmuş olabilir (Anonim, 1994e, 165).

'British Naval and Military Gardens'ın bu alan üzerinde kurulduğu düşünülmektedir.

Eğlence için kullanılan bu gibi tesislerden birinin de 'Moda Summer Club' (Moda Yaz Kulübü) olduğu söylenebilir. Burası ile ilgili de İstanbul'un 'en popüler toplanma mekânlarından biri' tanımlaması yapılmıştır. Pazar günleri öğleden sonraları bu kulüpte 'British Naval and Military Gardens' te çalışan Rus şarkıcılar görev almaktadır (The Orient News, 10.07.1919).

'Bebek Gardens' olarak geçen bir alanda da, her Pazar askeri bandonun çaldığı bilinmektedir. (The Orient News, 26.07.1919)

Şehir içinde çeşitli kutlamaların yapıldığı bir başka alan da açık ve kapalı tiyatro salonlarına sahip olan Tepebaşı Bahçeleri'dir (Petits Champs Gardens). Dönemin gazeteleri 'üçüncü Fransız Cumhuriyeti'nin 50. yıl kutlamaları'nın Tepebaşı Bahçeleri'nde yapıldığından bahsetmektedir (The Orient News, 04.09.1920).

İstanbul'da, başta YMCA olmak üzere bir takım kuruluşların şehirde çeşitli yerlerde eğitim amaçlı kurdukları yaz kampları ve bazı okullar, çeşitli özel organizasyonlar için kullanılabilmektedir. 4 Temmuz 1919 tarihli 'The Orient News' gazetesi, Robert Kolej kampüsünde yapılan Amerika'nın bağımsızlık günü kutlamalarından bahsetmektedir (The Orient News, 04.07.1919). 4 Temmuz kutlamalarıyla ilgili 1921 yılında yayınlanan başka bir haber de de Amerikan Denizcileri Kulübü'nün, kutlamaları Büyükdere Vadisi'ndeki kulüp binalarında yaparken, Göztepe'deki Bithynia High School'da da kutlamaların olduğu belirtilmektedir (The Orient, 06.07.1921). 1920 yılında da Suadiye, 'Çamlık'taki YMCA yaz kampında kutlamaların düzenlendiği bilinmektedir (The Orient News, 01.04.1920).

İstanbul için İngilizler tarafından tasarlanan bir diğer kulüp de Otomobil Kulübü'dür. Kulüp Londra'daki Otomobil Kulübü'nün benzeridir. Otomobil kullananlar için sosyal toplanma alanı olmanın yanında, İstanbul'da otomobillere ilgiyi arttırmak, petrol fiyatlarının kontrolü ve otomobiller için burada bulunmayan aksesuarların kolayca getirtilmesi gibi işlevlere de hizmet etmesi düşünülmüştür. Herhangi bir motorlu araç kullanan ve bu araçlara ilgi duyanlar kulübe katılmaya davet edilmektedir (The Orient News, 14.10.1920). İşgal döneminden önce İstanbul'da otomobil markalarının çeşitlilik göstermesine karşılık, bunların yedek parçalarıyla bakımlarının yapılacağı yerler yoktur. Otomobillerin ihtiyaç duyduğu

tüm bakımlar Perşembepazarı'ndaki kalafat yeriyle Robert Kolej'in atölyelerinde yapılmaktadır. İstanbul'un işgali sırasında Amerikalılar Sirkeci rıhtımında American Foreign Trade adlı yarı resmi bir firma kurarak Ford, Chevrolet, Studebaker otomobil ve kamyonlarını birtakım komisyoncular yoluyla piyasaya sürmüşlerdir. Aynı dönemde Fiat doğrudan doğruya Torino'ya bağlı bir büro kurarak Amerikalılarla rekabete girişmiş ve böylece İstanbul'da otomobil adedi artmıştır. (Evren, 1994c, 182)

Şehirdeki motorlu araçlar ile ilgili hazırlanan bir makalede, kayıtlı 650 otomobilin olduğu ve bunların 550sinin kaydının Pera'da olduğu belirtilmektedir (The Orient News, 18.09.1920).

Çeşitli milli bayramlar, işgal ile ilgili kutlamalar ve yardım amaçlı toplantılar bu kulüp ve tesislerde yapılabildiği gibi İstanbul'un çeşitli yerlerindeki bazı açık alanlar da bu amaçla kullanılabilmektedir.
1919 yılının Temmuz ayında, Sarayburnu'nda, şehirdeki uluslardan ve özel herhangi bir gruptan bağımsız, çeşitli yardım kuruluşlarına maddi yardım amacıyla bütün uluslara açık bir bahçe partisi düzenlenmiştir. Parti organizasyonunun "Monseigneur Dolci yürütücülüğünde bir komite tarafından, Madam Defrance, Kontes Storm ve Mrs. Webb'in başkanlığında" yapıldığı söylenmektedir. Organizasyon başkanları da farklı uluslara mensuptur. 6 Temmuz Pazar günü gerçekleşen partide İmparatorluk Orkestrası'nın da dahil olduğu yedi farklı orkestra görev almıştır. Akşam saatlerinde Sarayburnu'nda havai fişek gösterisi yapılmıştır. Organizasyonda İngiliz kadınlardan oluşan bir alt grup, gazetede duyuru yaparak tüm İngiliz ordu mensuplarını da partiye davet etmektedir. Haberin yayınlandığı tarihte iki binden fazla biletin satılmış olduğu belirtilmektedir (The Orient News, 03.07.1919). Sarayburnu'nda bu dönemde bunun gibi çok genel ya da daha küçük gruplara hitap eden başka toplantıların da yapıldığını bildirilmektedir.

İstanbul'daki lokantalar ve barlar gibi yeme içme mekânlarına gelince; lokanta ve barlar içinde, daha çok yeni açılanlar, işgal orduları mensupları ve bu ordu askerlerinin tabiyetindeki sivillere hizmet eden, Avrupai hayat tarzını yansıtan örnekler üzerinde durulmuştur. Bu dönem içinde İstanbul'daki yeme içme mekânları denince akla ilk gelen yerler Beyaz Rus'ların açtıkları olmalıdır. Tezin kapsamında da belirtildiği gibi, bu araştırmanın ana kaynaklarını işgal döneminde İstanbul'da çıkmış İngilizce yayınlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla lokanta ve barlar ile ilgili olan bu parçada, verilen örnekler daha çok İngiliz işgal kuvvetlerine hitap edenler olacaktır. Bu örneklerden bazıları ve adresleri aşağıda verilmektedir.

'Yeni Güney Afrika Barı' (New South African Bar), Galatasaray'da Tiyatro Sokağı 13 numarada açılmıştır. İngiliz usulü 'balık ve patates' sunulmaktadır. Sahibi bir

İngiliz'dir ve on yedi senelik deneyimi olduğunu reklâmlarında belirtmektedir (The Orient News, 01.07.1920). Tiyatro Sokağı'nda açılan bir başka bar da İngiliz müziği yapan ve ucuz bira satan 'Tom's Lancashire Bar'dır (The Orient News, 16.07.1919). Yeni Güney Afrika Barı'nın açıldığı yer 'Red Triangle' kulübünün yakınlarındadır. Bu kulüp İstanbul'da bilardo oynanabilen yerlerden biridir. İstanbul'da halk arasında bilardo yaygın bir uğraşı olmamakla birlikte İstanbul Kulübü, YMCA, Red Triangle Kulübü ve Cercle d'Orient bilardo oynanabilen mekânlardır (Deaver, 1995, 227).

21 Temmuz 1920'de Pera, Hamal başı, 36 numarada, İngiliz Konsolosluğu'nun karşısında Anglo-Amerikan Çay Odaları ve Restaurant'ı (Anglo-American Restaurant and Tea Rooms) açılmıştır (The Orient News, 20.07.1920).

Tepebaşı Bahçeleri'nin karşısında "Restaurant Brasserie d'Europe" yer almaktadır (The Orient News, 07.08.1920). Galata'da, Karaköy'de köprünün yakınında yer alan, birinci sınıf bir Anglo-Amerikan lokantası olan Astoria'nın işletmecisi tarafından açılan "Astor" Restaurant en bilinen İngiliz lokantalarından biridir. Yeri, Galata Rıhtımında Çinili Rıhtım Han'ın yanındadır (The Orient News, 22.08.1920). Çinili Rıhtım Han ve Merkez Rıhtım Han'ın ortasında ayrıca, hem lokanta hem de kahvehane olan 'The Phaleron' yer almaktadır (The Orient News, 05.08.1919). Cadde-i Kebir 141 numarada yeniden açıldığına dair bir reklâm yayınlanan "Restaurant-Zafer-Brasserie" de İngiliz mutfağından yemekler sunan bir lokantadır (The Orient News, 09.01.1920).

Adresi Şişli'deki eski Rossignol Bahçesi'nin yeri olarak geçen Strelna Bahçesi'nin tiyatrosu ve lokantası da İstanbul'da 'batı usulü' hizmet veren yerlerden biridir (The Orient News, 07.07.1920). Şişli'deki bir başka tesis 'Anglo-Amerikan Villa ve Bahçe'dir (Anglo-American Villa and Gardens). Şişli Karakolu, No.312'de tramvay durağı yakınında yer almaktadır. İstanbul'dan önce İngiliz ordusunun sırasıyla Makedonya'da ve Selanik'te bulunduğu bilinmektedir. Bu bölgelerde görev yapan birçok subay işgal döneminde de işgal kuvvetleri içinde yer almaktadır. Ordu diğer yerlerde, özellikle Selanik'te görev yaparken askerler için çeşitli barlar açılmıştır. İngiliz ordusu Selanik'i terk ettiğinde ordu için eğlence mekânlarını açan bir takım işletmeciler de askerlerle birlikte İstanbul'a gelmiş, onların daha önceden tanıdığı bu mekânların bir uzantısını İstanbul'da da açmışlardır. 'Anglo-American Villa and Gardens' bu gibi bir işletmeci tarafından kurulmuştur ve İngiliz ordusunun Selanik'te de birlikte olan subaylarına hizmet vermektedir (The Orient News, 18.07.1919).

İngiliz, Amerikan ya da genel olarak batı usulü hizmet veren genel lokanta ve barların dışında sadece ordu mensuplarına açık olanlar da vardır. Bunlardan bazı örnekler aşağıda verilmektedir.

Tepebaşı YMCA'sında İngiliz askerleri, denizcileri ve onların sivil arkadaşları için bir çay bahçesi açılmıştır. Çay bahçesi gazetedeki tarife göre Tepebaşı Bahçeleri'nde yer alan tiyatro binasının sağ tarafında yer almaktadır. Terasından tarihi İstanbul Bölgesi (suriçi) ve Haliç manzaralarına bakılabilmektedir. Bahçe, her gün saat ikiden sonra hizmet vermektedir (The Orient News, 06.07.1919).

İngiliz YMCA'sı karşısında; Parmak Kapı, Havas Sokağı'nda yer alan The Edinburgh Bar (The Orient News, 13.08.1920) ve The Mafeking Bar (The Orient News, 01.08.1920) sadece İngiliz donanma ve ordu mensuplarına açık olan iki bardır.

Verilen örnekler üzerinden açıkça görüldüğü üzere, burada lokanta ve barlar olarak eğlence amaçlı kurulan teşkilatlanmanın, yalnızca geçici olması düşünülen bir işgalin getirdiği şeyler olmadığı söylenebilir. Fazla yeni yapı olmaması, birden fazla kuvvetin bir arada hâkimiyetinin bir sonucu olabilir. Ancak, yabancı bir günlük hayat kurgusunun getirileri, işlevlerin mevcut mekânlara yerleştirilmesi üzerinden okunabilmektedir.

İşgal döneminde İstanbul'daki sinema ve tiyatroların durumu da tezin bu bölümünde ele alınmaktadır. Sinema ve tiyatrolarla, özellikle sinemalarla ilgili gelişmelerin olduğu bir dönem olduğu göz önünde bulundurularak, bulunan veriler işgal kuvvetleri ve yerel hareketler olarak ayrılmadan, bir arada genel bulgular olarak sunulmaktadır.

Bu dönem içinde yapılan bir araştırmaya göre, 1921 yılının Mayıs ayında İstanbul'da yaklaşık 32 daimi, 12 geçici sinema salonu bulunmaktadır. Son senelerde bu daha da artmıştır ve salon sahipleri genel olarak yabancılardır (Deaver, 1995, 227). İlgili kaynak sinema salonlarındaki aydınlatmanın ve ısıtmanın genel olarak iyi, havalandırma koşullarının ise neredeyse tüm salonlarda kötü olduğunu belirtmektedir. Gösterilen filmler; Fransız, İtalyan, Alman ve Amerikan filmleridir. Yapılan saptamalar sonucunda yangın denetimi yasalarının uygulanmasının ve daha iyi inşa edilmiş sinema salonlarının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Amerikalılar tarafından yapılan araştırma, ayrıca filmlerin içeriği üzerinde durmuş ve siyasi sansür dışında hiçbir sansür yapılmadığını yazmış; kaynak, kendi yargılarına dayanarak ahlâk dışı sahnelerin sansürlerinin de yapılması üzerine bir kurul önermiştir (Deaver, 1995, 228). Araştırmada İstanbul'daki sinema salonları, seyirci kapasiteleri ve sınıfları üzerine aşağıdaki tablo yer almaktadır:

Tablo 5.1: Sinema Salonları Listesi (Deaver, 1995, 227-228)

Adı	Yeri	Seyirci Kapasitesi	Sınıfı
1. Magic	Pera	1.005	1. sınıf
2. Etoile	Pera	541	1. sınıf
3. Cosmograph	Pera	900	2. sınıf
4. Russo-American	Pera	342	2. sınıf
5. Luxembourg	Pera	460	1. sınıf
6. Cine Palace	Pera	482	1. sınıf
7. Eclair	Pera	452	1. sınıf
8. Central	Pera	350	2. sınıf
9. Orientaux	Pera	466	2. sınıf
10. Cine Amphi	Pera	1.030	1. sınıf
11. Pangaltı	Pera	450	2. sınıf
12. Variete	Pera	752	2. sınıf
13. Majestik	Pera	200	3. sınıf
14. Ali Efendi Sineması	Suriçi	280	2. sınıf
15. Kemal Bey Sineması	Suriçi	338	2. sınıf
16. Alemdar	Suriçi	500	1. sınıf
17. Milli Sinema	Suriçi	500	1. sınıf
18. Askeri Müze	Suriçi	300	1. sınıf
19. Ertuğrul Sineması	Suriçi	500	1. sınıf
20. Şark Sineması	Suriçi	500	1. sınıf
21. Kumkapı Sineması	Suriçi	300	2. sınıf
22. Taksim Sineması	Suriçi	300	2. sınıf
23. Apollon Sineması	Üsküdar	400	1. sınıf
24. Taxim Garden	Pera	400	2. sınıf
25. Tepe Sineması	Üsküdar	1.000	2. sınıf
26. Leyla Bahçesi	Suriçi	-	2. sınıf

İstanbul'da sinema olarak tasarlanmış ve özel olarak yapılan ilk bina Majik Sineması'dır. Sinemanın 1920'de Giulio Mongeri tarafından yapıldığı belirtilmekte, daha sonra Türk, Taksim ve Venüs adlarını aldığı söylenmektedir. Sinema daha sonra da Devlet Tiyatroları'na devredilmiştir. Majik Sineması'nın Tablo 5.1in ilk sırasında Magic Sineması olması muhtemeldir. İstanbul'un ve Avrupa'nın en şık sinemalarından biri olan Elhamra'nın da bu dönemde açıldığı bilinmektedir (Evren, 1994d, 9). Elhamra Sineması, bugün Beyoğlu'nda İstiklal Caddesi No.256-258 adresinde yer alan Elhamra Pasajı'nda yer almaktadır. Elhamra Pasajı ve hanı 1920-1922 arasında işadamı Sait Adapazarlı tarafından bitişik nizam olarak yaptırılmıştır. Mimarı kesin olarak bilinmemektedir. Hanın ve pasajın yöneticisi Avukat Nejat Bilkay Turgay, mimarın İtalyan olduğunu söylemektedir. Goad sigorta haritalarına göre şimdiki yapının yerinde daha önceden Kristal Tiyatrosu vardır (Goad, 1905). Salah Birsel aynı binadan bahsederken "Abdülhamit devrinin ünlü şarkılı kahvelerinden (café-chantant) Palais De Cristal burada bulunuyordu" demektedir…" (Gülenaz, 1998, 383).

Yine yakın dönemlerde açılan sinemalar arasında Beşiktaş'tan da birkaç örnek yer almaktadır. 1922'de açılan Park Sineması bunlardan biridir. 1930'larda Suat Park adını alan, 1980'de kapanıp 1984'te de yıkılarak, Beşiktaş'ın en uzun süre işlemiş sineması olan bu yapı, yazlık kısmı da dahil olmak üzere bugün Sinan Paşa

Çarşısı'nın bulunduğu alanda konumlanmıştır. 1922 tarihli Pervititch haritalarında, Beşiktaş Caddesi'nde Sinan Paşa Camisi'nin karşısında, hakkında başka bilgi bulunamayan bir sinema olduğu ifade edilmektedir. Aynı haritada, bugün Balıkçılar Çarşısı'nın kapladığı Köyiçi'nde, hakkında adı dışında bir bilgi bulunmayan Elektra Sineması'nın yer aldığı da aynı kaynakta belirtilmiştir (Akbayar, 1998, 277).

Anadolu yakası ile ilgili olarak, Cahit Kayra, Kadıköy'ün eski haritalarını yorumlarken Bahariye'den Moda Caddesi'ne inen yol üstünde Apollon Tiyatrosu olduğundan bahsetmekte, bu tiyatronun daha sonra Hale sineması'na dönüştüğünü de eklemektedir (Kayra, 1990, 154). Apollon Tiyatrosu'nun yerinde bugün Reks Sineması bulunmaktadır.

1920'de Kuledibi Büyük Hendek Caddesi no.87'de Ünyon Sineması'nın yerine açılan sinema da Apollon adıyla anılmıştır. Ayrıca Millet ve Kuledibi sineması da denilmiştir. Bu sinemaya Apollon Apartmanı'ndan girilmekte, Okçu Musa Caddesi tarafından da çıkılmaktadır. İşletmeciliğini önce S. de Toledo, sonra da Kemal Seden'in yaptığı bina 1923'te Kenesset Sinagogu'na dönüştürülmüştür. (Necipoğlu, 1994, 284)

Şekil 5.1: Apollon Apartmanı'ndan girilen Apollon Sineması

YMCA binasının arkasındaki bahçede, çok iyi konfor koşulları sağlanmış bir sinemada, haftada iki defa en yeni Amerikan filmlerinin gösterileceği duyurulmuştur. Üyeler ve kadınlar gösterimlere ücretsiz katılabilmektedirler. Yiyecek ve içecekler Amerikan stili sunulmaktadır. Yiyecek standının geniş bir kısmı Kızıl Haç'ın verdiği büyük bir çadırda yer almaktadır (The Orient News, 16.07.1920).

Tepebaşı Bahçeleri olarak bilinen alanda hem açık hem de kapalı tiyatrolar yer almaktadır. Yazlık tiyatro binası 1889'da Claudius adlı bir opera emprezaryosu tarafından yaptırılmıştır. Dört localı, üzeri açık bir tiyatrodur. Bahçenin İngiltere

Elçiliği binası tarafındaki yamaç arazisine amfi şeklinde oturtulduğundan, Amphi diye de anılmıştır. Amphi'de o yıllarda genellikle ikinci sınıf artistlerin opera ve temsilleri sergilenirken, bina 1908'de yeni bir işlev kazanmıştır. "Ciné Théatre Pathé" adlı, Pathé kardeşlerin sineması 1915'e kadar burada hizmet vermiştir. 1919-1923 arasında yeniden tiyatro olarak kullanıldıysa da 1924'te sinemaya çevrilmiştir ve Asri Sineması adını almıştır. (Durudoğan, 1994b, 250-251)

İşgal sürecinde, ağırlıklı olarak şehrin yeni kullanıcıları görünümündeki kimselerin kullanımına sunulan alanlara yer verilen bu bölümde, şehrin yabancısı bir hayat kurgusunun İstanbul'da teşkilatlanmasına ilişkin ipuçları verecek örnekler sunulmuştur. Tezin ilerleyen bölümleri farklı dallarda bu gibi örnekler verecek, dönem içindeki sosyolojik değişimlerin, mekânların işlevleri üzerindeki yansımaları verilen örneklerle belirginleştirilecektir.

5.2. Spor Alanları

İşgal dönemi spor faaliyetleri açısından incelendiğinde şehirdeki yabancıların çeşitli mekânlara getirdikleri işlevlerin ilginç sonuçları olduğu görülür. İstanbul'da daha önce yaygın olmayan, ya da zaten hiç bulunmayan çeşitli spor faaliyetleri; gerek müttefik kuvvetlerin ordularının, gerek beraberlerinde getirdikleri müttefik kuvvet ülkelerine mensup sivil halkın, gerekse bu yabancı unsurlar tarafından İstanbul'da kurulan kurumların talep ve teşvikiyle İstanbul'da uygulanmaya başlanmış, çeşitli spor kulüpleri kurulmuş, seçilen uygun mekânlar bu amaçla düzenlenmiştir. İstanbul'da bu süreç içinde adı geçen spor faaliyetlerine örnek olarak voleybol, futbol, basketbol, tenis, boks, binicilik, beyzbol, kriket, polo, hokey, avcılık ve golf sayılabilir.

Sözü edilen sporlar, uygulandıkları mekânlar ve uygulayıcı kurumlar ile birlikte bir liste niteliğinde sunulmaktadır. Bunların yanında, İstanbul'da spor ve gezi amaçlı olarak kullanılan açık alanlara, parklara, kurulan saha ve tesislere de değinilmektedir.

İstanbul'da halkın gezmek ve vakit geçirmek için açık yeşil alan bulmada zorluk çekmediği bilinmektedir. Düzenli parklar içinde önemli ve uygun şekilde düzenlenmiş olan sadece dört parktan söz edilmektedir. Bunlardan birincisi, bünyesinde çocuklar için oyun sahası, bando yeri, kahvehaneler ve şekerci barındıran Gülhane Parkı'dır. İkincisi Üsküdar'da 22 dönümlük bir arazi üzerine kurulmuş Üsküdar Parkı'dır. Üçüncüsü Sultanahmet Meydanı'nda hipodromun olduğu alanda yer alan 10 dönümlük alan, sonuncusu ise geniş bir çayırlıktan meydana gelen, ancak ağaç ve oturmak için banklar içermeyen Fatih Parkı olarak belirlenmiştir (Deaver, 1995, 228-229). 1918 yılında İstanbul Şehremaneti'nin

bastırdığı büyük planda, Kadıköy'de henüz yapılmakta olan bir park göze çarpmaktadır. 1918 yılında bu park (Süreyya Paşa Parkı) Semtin Kurbağalı Dere'ye bakan kıyısında, düzenleme halindedir. Alan da o günlerde şantiye görünümünde bir çayırlıktır (Kayra, 1990, 154). Şehirde boş arsalardan oluşan önemli oyun alanlarından en önde gelenleri de Yeşilköy'de bir plaj; Kağıthâne, Kınalıada, Heybeliada ve Büyükada'daki, futbol oynamak için de düzgün saha teşkil edebilecek olan geniş yeşil alanlar olarak sıralanmıştır (Deaver, 1995).

Spor faaliyetlerini destekleyen kurum ve kuruluşlar bunların yaygınlaştırılması için de çalışmış, yerel girişimlere önayak olmuşlardır. YMCA, Türkiye'deki şubesini faaliyete geçirirken, örgütün spor şubesi de oluşturulmuştur. Amerikan sporlarının tanınması ve yayılması konusunda önemli rol oynamıştır. Basketbolun ve voleybolun geniş kitlelere yayılmasını sağlamıştır (Atabeyoğlu, 1994ç). Voleybol İstanbul'a, YMCA örgütü tarafından getirilmiştir. İstanbul'da ilk voleybol maçları YMCA'nın Çarşıkapı'daki spor salonunda oynanmıştır. (Atabeyoğlu, 1994e, 390)

The Orient News gazetesi, 5 Eylül 1919 tarihli sayısında, 'Maslak Gymkhana Kulübü' tarafından düzenlenen açık tenis turnuvasının sonuçlandığından bahsetmektedir (The Orient News, 05.09.1919). Tenis ile ilgili, Maslak'taki bir diğer alan da 'British United Services Club'dır (The Orient News, 06.07.1920). Şişli'de de; tenis turnuvalarının yapıldığı, aynı zamanda kriket ve futbol oynanabilen bir spor merkezi kurulmuştur (The Orient News, 09.07.1919).

Basketbol için çeşitli kurumlar kendi bünyelerinde sahalar oluşturmuştur. Bunlar içinde Kabristan Sokağı No. 40'ta yer alan YMCA'in basketbol sahasının kullanıma açıldığı, Ocak 1920 tarihli gazetelerde ilan edilmiş, sahayı kullanmak isteyenlerin ikişerli takımlar halinde yazılabilecekleri duyurulmuştur (The Orient News, 09.01.1920).

Kurumların açtıkları yardım amaçlı ya da başvurulup katılınabilen yaz kampları da sporların yaygınlaştırılmasında etkili olmuştur. Bu kamplarda yetim çocukların eğitimi için çalışmalar da yapılmış, çocukların beden eğitimleri üzerinde ağırlıklı olarak durulmuştur. Yine bu alanlar, müttefik kuvvetlerin ve İstanbul'daki Amerikalıların milli bayramları sırasında da kutlama alanları olarak kullanılmıştır. Suadiye'de adı 'Çamlık' olarak geçen alan YMCA yaz kamplarından biridir. 1920 yılında 4 Temmuz (Amerikan kurtuluş günü) kutlamaları bu kampta yapılmıştır. Günün etkinlikleri arasında U.S.S. Scorpion takımı ve Harry Boyde'un siviller takımı arasında bir beyzbol maçı düzenlenmiştir. Alana ulaşım Galata köprüsünden kalkan gemilerle Haydarpaşa tren istasyonuna bağlanarak sağlanmıştır (The Orient News, 01.07.1920). YMCA'nın Suadiye'deki kampının yanı sıra Caddebostan

sahilinde artık yerinde olmayan Hüseyin Avni Paşa Köşkü'nde de bir Amerikan Kız Kampı oluşturulmuştur. (Vassaf, 2000, 107)

Şekil 5.2: Caddebostan Amerikan Kız Kampı – Hüseyin Avni Paşa Köşkü

Taksim meydanının bu dönemde henüz meydan olarak düzenlenmemiştir. Taksim Meydanı olarak anılan alanda geceleri atlı arabaların atlarının bırakıldıkları boş bir alan vardır (Dumesnil, 1993). Alan, her tür spora uygun olarak nitelenmektedir. Hemen tüm çevresinde kahvehaneler, meyhaneler, kumar salonları, sinemalar gibi ticari eğlence yerleri bulunmaktadır. Alanda, kiralanmak üzere at, eşek, bisiklet ve motosiklet de vardır. Ortasında iki beyzbol ve iki futbol sahası vardır. En çok Pazar günleri kullanılmaktadır (Deaver, 1995, 230). Amerikan Denizcileri Kulubü'nün (American Sailor's Club) Taksim'deki bu boş alanda beyzbol müsabakaları düzenlediği bilinmektedir (The Orient, 30.03.1921). Bu müsabakalarla ilgili haberlerde oyunların bazen bir otomobilin sahanın ortasından geçmesiyle bozulduğuna da değinilmektedir.

Taksim alanı gibi, suriçinde benzeri spor aktiviteleri için elverişli olan alanlar; Sultanahmet Sahası, Müze Meydanı ve Fatih'teki Hastane Çayırıdır. Boğaz'ın kıyılarında da böyle alanların spor için en elverişli olanları belirlenmiştir. Bunlardan birincisi futbol sahasına da sahip olan Beykoz Çayırı'dır. İstanbul'da kurulmuş birçok kulübün burada yıllık pikniklerini yaptıkları bilinmektedir. Bir başkası Baltalimanı olarak belirtilmektedir. Buraya ulaşım vapurla ya da Bebek'e kadar tramvayla gelip sonrasında tepelerden yürüyerek yapılmaktadır. Baltalimanı'nda erkek izcilerin kullandığı büyük bir yeşil alan vardır. Kilyos da kumsalı, geniş düzlükleri ve tepelik alanıyla bu alanlar arasında sayılabilir. YMCA İstanbul

Örgütü'nün yazlık kamp yeri Kilyos'ta yer almaktadır. Büyükdere de spor faaliyetlerini gerçekleştirme açısından Boğaz'daki önemli merkezlerden biridir. Boğaz kıyısına yakın bir yerde, spor etkinlikleri için kullanılan geniş düzlük bir alana sahiptir. Amerikan Denizcileri Kulübü kampı Büyükdere yakınında yer almaktadır. At yarışları, Batı'da bilindiği anlamda, Abdülhamit zamanında ilk defa burada gerçekleştirilmiştir. İngilizler bu sahayı kriket, polo ve at yarışları için kullanmaktadır (Deaver, 1995, 230).

Büyükdere'deki alanın yanı sıra at yarışları, Bakırköy'deki Veli Efendi hipodromunda izlenebilmektedir (The Orient News, 02.07.1920). Mütareke yıllarında, İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Harrington'ın girişimiyle İngilizler tarafından İstanbul'da at yarışları yeniden başlatılmıştır. Yarışları İşgal Kuvvetleri'nin kontrolü altındaki "Races Syndicate of Makrikeuy (Makriköy Yarış Sendikası)" düzenlemektedir. Yine aynı sendika tarafından Veliefendi'de ahşap tribünlerin yerine beton bir tribün yaptırılmıştır. Kurtuluş Savaşı'nın ardından İngiliz İşgal Kuvvetleri'nin İstanbul'dan ayrılmasıyla at yarışları yeniden durgun bir döneme girmiştir (Atabeyoğlu, 1994a, 374).

Boks da işgal döneminden önce İstanbul'da birkaç ilgiliden oluşan küçük bir grup dışında bilinmeyen bir spordur. İşgal döneminde İngiliz askerleri dolayısıyla yaygınlaşmıştır. İlk resmi boks müsabakası, futbol sahasına dönüştürülmeden önceki dönemde, Taksim Topçu Kışlası'nın avlusunda yapılmıştır (Atabeyoğlu, 1994ç, 41).

Şekil 5.3: 1921'de Taksim Topçu Kışlası'nda yapılan ilk resmi boks karşılaşması (İstanbul Ansiklopedisi)

Atletizm YMCA'in jimnastikhanelerinde yapılabilmektedir. Maslak'ta Ordu Eğitim Okulları'nda (Army Training Schools) da atletizm ve atıcılık yapılabilmektedir (The Orient News, 12.09.1919).

The Orient News gazetesinin 21 Ocak 1920 tarihli sayısı, Bursa Caddesi 40 numara adresinde bir Jokey Kulübü olduğundan bahsetmektedir (The Orient News,

21.01.1920). Kısa bir süre sonra, başka bir haber, Jokey Kulübünün yerine Kraliyet Dans Kulübü'nün (Royal Dance Club) kurulduğunun haberini vermektedir (The Orient News, 29.01.1920). Binicilikten bahseden bir başka yayın, İstanbul'un işgal döneminde geçen Sodom ve Gomore romanıdır. Romanda, bir İngiliz subayın Büyükdere Caddesi'nde ve Silahtarağa sırtlarında atla gezintiler yaptığı söylenmektedir (Karaosmanoğlu, 1997, 167). Subayın İstanbul'da geçirdiği günlük hayatla ilgili, kitabın bir bölümünde söylenenler, spor olanaklarıyla ilgili ipuçları da içermektedir:

> Jackson Read kendisini tamamen spora verdi. Onun gündelik hayatı sabah vakti at gezintileri, öğleden sonra golf veya tenis oyunları, akşamları briç partileriyle devamlı bir hareket halinde geçip gidiyordu. Nitekim bazen bu hoş meşguliyetlerde kendisine arkadaşlık edecek kimseleri bulamayınca odasında şezlongun üstünde uzanıp saatlerce şahane bir tembelliğin sefasını sürüyordu. (Karaosmanoğlu, 1997, 266)

Bunların yanında; Arnavutköy üstlerinde sahaları bulunan bir Boğaziçi Golf Kulübü'nü (Bosphorus Golf Club) (Deaver, 1995, 244), hokey ve futbolla ilgilenenlerin isimlerini İngiliz Sivil Futbol ve Hokey Kulüpleri'ne (British Civilian Football and Hockey Clubs) katılmak için İmparatorluk Osmanlı Bankası'na yazdırabileceklerini (The Orient News, 26.09.1920), Maslak'ta 'British United Service Club'ın bir kolu olan Maslak Av Kulübü'nün (The Mashlak Hunt Club) avcılık toplantıları düzenlediğini (The Orient News, 02.10.1920), Tatlısu'da (Kâğıthane) İngiliz ordusunun Hokey maçları düzenlediğini (The Orient News, 22.10.1919), Büyükdere'de polo alanlarının mevcut olduğunu (The Orient News, 17.06.1919) kaynaklardan öğrenmekteyiz. Ordunun İstanbul'da bir kriket topluluğu başlatma isteği üzerine, Pera'da müttefik kuvvetlerin ortak ana karargâhında bir toplantı düzenlenmiş (The Orient News, 17.06.1919), bu topluluk için Şişli'de bir tesis kurulmasına karar verilmiştir (The Orient News, 12.07.1919).

Şehirdeki en iyi olanaklara sahip olan spor kulüpleri yabancılar tarafından işletilmektedir. Birçoğu İstanbul'da yaşayan İngilizler tarafından kurulmuştur. İngilizlerin işlettiği kulüpler içinde en iyileri olarak Yeşilköy'de deniz kıyısında görkemli bir binaya sahip olan Ayastefanos Kulübü, Moda Kulübü ve son olarak Büyükada Yat Kulübü sayılabilir. Yeşilköy'deki kulüpte kürek çekme, yatçılık ve yüzme sporları, Moda'daki kulüpte ise her türlü su sporu yapılabilmekte ve tenis oynanabilmektedir (Deaver, 1995, 244).

Şekil 5.4: Fenerbahçeli sporcular işgal kuvvetleriyle Taksim Stadı'nda yapılacak son maça çıkıyorlar. (Avgan, 2006, 116)

İşgal döneminde popülerlik kazanan ve sonraki dönemlerde de etkili olan bir spor dalı, futboldur. İşgal devletlerinin başlarda kendi aralarında 'Mütareke Futbol Kupası'nı düzenledikleri bilinmektedir. İlgili haberde bu kupaya katılmak isteyen ordu mensuplarından ve İstanbul'daki İngiliz sivillerinden oluşan takımların Taşkışla'da yazılmaları gerektiği belirtilmektedir (The Orient News, 07.01.1920). Futbol, kısa sürede yerel halk içinde de yaygınlaşmıştır. Kadıköy'de 'Union Club' tarafından kurulan futbol sahası Türkiye'nin ilk modern spor tesisi olmuştur. 'Union Club', çevresini dolaşan 800 m'lik bir koşu pistine, iki futbol sahasına, bir kulüp binasına ve seyirciler için büyük bir kapalı tribüne sahiptir (Deaver, 1995, 230). Daha sonra da Taksim Topçu kışlasının avlusunda düzenlenen Taksim Stadı gelmiştir (Atabeyoğlu, 1994ç, 42). Topçu Kışlasında uzun yıllar I. Topçu Alayı kalmıştır. Mütareke yıllarında Fransız işgal kuvvetlerine mensup Senegalli askerler burada barındırılırken kışla Makmahon Kışlası adını almıştır. Daha sonra onların ayrılmasıyla boşalan kışlanın avlusunda Beyaz Ruslar at yarışları tertiplemişlerdir. Futbola karşı artan ilgi ve bu kışlanın karşısındaki Talimhane alanında yapılan maçların topladığı büyük kalabalık, o sıralarda Spor Alemi adlı bir spor dergisi yayımlamakta olan Çelebizade Said Tevfik Bey'i (Said Çelebi) boş durumda bulunan Taksim Kışlası'nın avlusunu bir stadyum haline getirmeye teşvik etmiştir. Said Bey 1921'de o dönem için büyük sayılabilecek bir yatırımla burayı güzel bir stadyuma dönüştürmüştür. Ancak bazı Türk kulüpleri idarecilerinin nedense ona karşı giriştikleri boykot kötü sonuçlar vermiştir. Stadyumu maçlar için kiraya veremeyen Said Bey sonunda Bork adında bir Maltalıya devretmek zorunda kalmıştır. Bork, kapısına büyük bir Yunan bayrağı astığı stadyumda çeşitli sportif gösteriler tertiplemiştir. Özellikle Türk takımlarının işgal kuvvetlerine mensup İngiliz ve Fransız asker takımlarıyla yaptıkları maçlar büyük ilgi görmüştür (Atabeyoğlu, 1994d, 199)

Şekil 5.5: Taksim Stadyumu olan Taksim Topçu Kışlası ön cephesi

Dönemin gazeteleri müttefik kuvvetlerin takımları ile Türk takımlar arasında yapılan maçlara sıkça yer vermektedir.

Şekil 5.6: Taksim Topçu Kışlası, Taksim Meydanı düzenlendikten sonra bir görünüm

İşgal dönemi sırasında İstanbul'da gerçekleştirilen spor faaliyetleri, çeşitleri açısından oldukça ilginçtir. Sportif aktiviteler açısından müttefik kuvvet mensuplarının ve yanlarında getirdikleri kendi milliyetlerinden sivillerin, kendi ülkelerindekine kıyasla eksiksiz bir hizmet teşkilatlanmasına sahip oldukları söylenebilir. Yabancılar kendi ülkelerindeki genel günlük hayat kurgusunu bu coğrafyada gerçekleştirmek adına sportif aktiviteler konusunda oldukça başarılı, ilerleyen dönemler için de yer yer kalıcı sonuçlar doğuran bir süreç gerçekleştirmişlerdir.

5.3. Okullar

1918'de mütarekenin başlaması ile birlikte savaşta kapanan birçok yabancı eğitim kurumu tekrar faaliyetlerine başlamıştır. Yabancı unsurlar için yeni okulların da açıldığı görülmektedir. Bunların yanında İstanbul dışında konumlanmış olan, Anadolu'daki bazı misyon okulları savaş nedeniyle İstanbul'a taşınmıştır.

Bütün bu okulların yanında yetişkinler için açılan birçok dil okulu, konsoloslukların açtıkları çeşitli kurslar da vardır. Dönemde yıllar ilerledikçe gazetelerde yabancı dil özel dersleriyle ilgili birçok duyuru da yer almıştır. Yakındoğu Yardım Örgütü'nün savaş yetimleri için kurduğu yardım tesisleri içinde verilen öğretimle ilgili; çocuklara buralarda İngilizceyi ve Amerikan düşünme tarzını öğretmenin onlar için bir avantaj olduğuna, bu çocukların daha sonra Amerika'da ya da buradaki İngiliz ve Amerikalılarla çalışacağı varsayılırsa bu durumun onlar için oldukça iyi olduğuna dair açıklamalar yapılmıştır (The Orient, 23.02.1921).

İstanbul'da 1920 yılı için yapılmış bir araştırmaya göre şehirde hepsi mütarekeden sonra açılmış olan altı tane Arnavut okulu bulunmaktadır. Araştırmada bu okulların hepsinin elverişsiz binalarda yer aldıkları ve en büyüklerinin en fazla üç sınıfı bulunduğu belirtilmektedir (Deaver, 1995, 234). Şehirde üç Bulgar okulu, Çerkez kızları için bir model okul, bir İran okulu vardır. Ermeni Patrikliği'ndeki listede otuz yedi Ermeni okulu, Rum Patrikhane listesinde doksan üç Rum okulu vardır. İtalyan okulları üç tanedir ancak bunların biri devlet biri Katolik rahibeler tarafından yürütülürken üçüncüsü askerlerin kullanımında olduğundan kapalıdır. Araştırmada Fransız okulları, Yahudi okulları ve Türk okulları ile ilgili sayı belirtilmemiş, bunların "çok sayıda" oldukları belirtilmiştir. Rus okullarının sayısı ise araştırma yapıldığı tarihte belirsizdir, çünkü her gün yenileri açılmaktadır (Deaver, 1995, 235-238). Türk okulları dini ve sivil okullar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Black, 1995, 324)

Okul binaları olarak her tür bina kullanılabilmektedir. Bunların birçoğu eski binalar olduğundan okul işlevine elverişli değildir. Okul işleviyle tasarlanmış iyi okullar olarak şu örneklerin adı geçmektedir: Galatasaray Sultanisi, Rum okulları Zoğrafyon ve Zapyon, Ermeni okulu Esayan ve Türk Kız Muallim Mektebi. Okulların çoğu ahşap veya tuğla ile inşa edilmiştir. Savaştan sonra şehirdeki okulların çoğu müttefik kuvvet askerlerince işgal edilmiştir. Müttefik kuvvetler işgal ettikleri okul binalarına büyük zararlar vermişlerdir (Black, 1995, 330).

Yabancı okullarda yurt dışında okutulan müfredatlara uyulmaktadır. Bu konuyla ilgili Robert Kolej'in devlete kabul ettirmek için uğraştığı bazı durumlara rastlanmıştır. Osmanlı devletindeki mühendislik okullarında Alman sistemi

uygulanmaktadır. Robert Kolej, mühendislik okulunun mezunlarının Osmanlı İmparatorluğu içinde çalışabilmesi için Amerikan sistemini kabul ettirmeye çalışmaktadır. Bu konuyla ilgili bir mektup, Robert Kolej arşivlerinde yer almaktadır. Mektupta Amerikan sisteminin, teorik bir sisteme sahip Alman sistemine kıyasla pratik eğitim üzerinde daha çok durduğundan bahsedilmektedir. Osmanlı devleti ise eğitimin süresinin kısalığı nedeniyle bu sistemi bir süre kabul etmemiş olsa da sonunda Amerikan sistemi de mühendislik eğitimde geçerli olmuştur (Freely, 2000, 241-242).

İşgal döneminde İstanbul'da üç İngiliz okulu bulunmaktadır. Bunlar: Nişantaşı'ndaki English High School for Boys, Pera'daki English High School for Girls ve Galata'da erkek ve kız öğrencilerin okuduğu British School'dur. (Black, 1995, 357) British School, Pera'da Sakız Ağacı Sokak'ta 1919 yılının Mart ayında açılmıştır. Savaşta kapanan iki İngiliz lisesi tekrar açılana kadar karma eğitim vermek üzere kurulmuştur. Bunlar içinde erkek lisesi Ekim 1919'da, kız lisesi ise 1920 yılının Eylül ayında yeniden açılmıştır (The Orient News, 22.08.1920). British School daha sonra Sakız Ağacı Sokak'tan Galata'daki St. Peter Kilisesi'ndeki İskoç misyon binasına taşınmıştır (The Orient News, 03.10.1920). Okulun öğrencilerinin çoğu bu liseler açılınca onlara geçtiği için British School'un ilkokula dönüştürülmesine karar verilmiştir. Bu yeni okulla ilgili İngiliz uyruklu ailelerin çocuklarına ucuz eğitim sağlanması planlanmış, yabancı uyruklu öğrenciler daha fazla kayıt parası ödeyerek okula kaydolabilmişlerdir (The Orient News, 22.08.1920). Üç okulun binaları da iyi durumdadır. Okullarda okutulan müfredat İngiliz vatandaşlarına göre düzenlenmiştir (Black, 1995, 357). Kumkapı'daki Friends' English School gündüzlü bir ilkokuldur (Black, 1995, 357). Bu okul da 15 Eylül 1920'de yeniden açılmıştır (The Orient News, 12.09.1920).

İstanbul'da birçok Fransız okulu mevcuttur. Bunların birçoğu Katolik okullarıdır. I. Dünya Savaşı'na girerken 1914'te kapanmış ve 1918'de mütareke ile birlikte açılmıştır. Kadıköy'deki Fransız okulları savaşta çeşitli amaçlarla kullanılmıştır (Kayra, 1990, 154). Bunlar içinde Saint Benoit Fransız Lisesi, kız ve erkek bölümleriyle eğitimini 1919'a kadar sürdürmüştür. Sainte Pulchérie'nin 1919'da Filles de la Charité Cemiyeti rahiplerine devredilmesinden sonra kolejin yatılı ve gündüzlü bölümleri Galata'daki bugünkü binalarında toplanmıştır (Erdoğan, 1993c, 413). 1918'de Mütareke'den sonra yeniden açılan Saint Jean Chrysostome Koleji binası 1921'de yenilenmiştir. Daha büyük ve daha iyi donatılmış olarak inşa edilen okul, adını değiştirerek Sainte Jeanne d'Arc olmuştur. Günümüzdeki Saint Michel Lisesi binası Feriköy'deki bu okulun binasıdır. 1914'te kapanmış olan Beyoğlu Saint Michel Koleji 1918'de yeniden açılmış, 1926'da Türkiye ve Fransa hükümetlerinin

vardıkları bir antlaşma sonucunda lise derecesinde bir okul olarak Türk hükümetince tanınmıştır. (Suner, 1994, 416)

Alman Lisesi, savaştan sonra Alman askerleri İstanbul'dan ayrılırken kapanmıştır. Lise binası da işgal kuvvetlerinin eline geçmiştir (Özgüven, 1994, 212). I. Dünya Savaşı sona erdiğinde İstanbul'daki tüm Avusturya kurumları kapanırken St. Georg Avusturya Lisesi faaliyetlerine devam etmiştir. Ancak İstanbul'da hala Almanca eğitim veren bir okulun bulunmasına karşı çıkan Fransız yönetiminin isteği üzerine okul Cumhuriyet'in ilanına kadar kapalı kalmıştır.

Sanayi-i Nefise Mektebi gerek el koymalar gerek diğer sebepler yüzünden mütareke ve işgal döneminde birçok farklı mekânda eğitim vermek durumunda kalmıştır. Bu mekânlar şu şekilde sıralanabilir: 1916-26 arasında sırasıyla Lisan Mektebi'nde (1916-19; 1921-26), Şehzadebaşı'nda bir evde (Mayıs 1919-Mayıs 1920), Divanyolu'ndaki Gedikler Kâhyası Salih Efendi Konağı'nda (Mayıs 1920-Haziran 1920; Ekim 1920-Ekim 1921) eğitim vermiştir. 1926 yılında Fındıklı'daki eski Meclis-i Mebusan Binası'na taşınmıştır. (Anonim, 2005a, 13)

Birçok farklı mekânda hizmet vermek durumunda kalan başka bir okul da Şişli Terakki Lisesi'dir. 1913'te Selanik'in Yunanistan'a geçmesiyle Terakki Mektebi zor yıllar yaşamış ve öğrenci sayısı çok azalmıştır. 1923'te Lozan Antlaşması'nın hükümleri gereği malların tasfiyesine başlanmış ve okullar kapatılmıştır. Bu arada Terakki Mektebi'nde yetişip de İstanbul'a göç eden ailelerden bir kısmı 3 Eylül 1919'da Şişli'de Mahmud Celaleddin Konağı'nda "Şişli Lisan Mektebi"ni kurarak bir anlamda Selanik'teki mektebin bir şubesi, devamı gibi by okulu yaşatmışlardır (Mülayim, 1998, 262). Okul Haziran 1920'de Pangaltı'daki Nuri Paşa Konağı'na taşınmış ve burada İngilizce öğretim kaldırılınca da okulun adı Şişli Terakki Mektebi'ne dönüşmüştür. 1922'de Nişantaşı'nda Ferid Paşazade Bedri Bey ve validesine ait binada, 1924'te Teşvikiye'deki Şerif Paşa ve Münire Sultan konaklarında, 1927'de Halil Rifat Paşa Konağı'nda, 1928'de de ön cephesi Teşvikiye Caddesi, arka cephesi Akkavak Sokağı'na bakan Başmabeyinci Konağı'nda eğitim-öğretime devam etmiştir. (Mülayim, 1994a, 188)

İşgal döneminde İstanbul'da faaliyet gösteren Protestan/Amerikan okulları ise şu şekilde sıralanabilir: Robert Kolej, Üsküdar'da Selami Ali Efendi Mahallesi'nde İnas (Kız) İdadisi, Arnavutköy'de Amerikan Kız Koleji, Kumkapı'da Musalla Sokağı'nda Misyoner Mektebi, Gedikpaşa'da Esirci Kemalettin Mahallesi'nde Amerikan Mektebi (Sakaoğlu, 1994b, 288)

Bunlara ek olarak The Orient gazetesinin 27 Eylül 1921 tarihli sayısındaki bir haberde Hasköy'de de bir Protestan Okulu olduğu anlaşılmaktadır (The Orient, 27.09.1921).

İstanbul'da 1920 yılı üzerine hazırlanan bir araştırmada İstanbul'da dört Amerikan okulu bulunduğu belirtilmektedir. Bunlar Robert Kolej, Konstantinopl Koleji, Gedikpaşa'daki Amerikan Okulu ve Bowen Okulu olarak sıralanmaktadır. Bunlardan Bowen Okulu 1921 yılının Ocak ayında Pera YMCA'sında açılmıştır. Araştırma yapıldığında henüz açılmamış ancak 1921 yılının Eylül ayında açılacak olan iki okuldan daha bahsedilmektedir. Bunlar, o zamanlar Marmara kıyısında bir banliyö olan Göztepe'deki Bithynia High School for Boys ve Üsküdar Amerikan Kız Koleji'dir. (Black, 1995, 356)

Burada geçen Konstantinopl Koleji'nin (Arnavutköy Amerikan Kız Koleji) I. Dünya Savaşı'ndan önce öğretmen okulu ve tıp okulu olmak üzere iki alana açılması düşünülmektedir. Osmanlı devleti savaşa girince bu planlar ertelenmiştir. Savaşın ardından 1919'da tıp okuluna yönelik girişimler tekrar başlamıştır (Toprak, 1994a, 316-317). Bu tıp okulu ile ilgili bilgi tezin sağlık eğitimi ile ilgili kısmında verilmiştir. Tıp okulu ile ilgili ayrıntılı bilginin yer aldığı Robert Kolej arşivlerinde yer alan bir mektupta Kolej'in diğer yabancı okulların aksine savaş boyunca tek bir gün bile kapanmadığından bahsedilmektedir (Freely, 2000, 233). Bu iki kolejin The Orient gazetesine verdiği bir haber bu kurumların geleceğinden bahsetmektedir. Açılması düşünülen öğretmen okulu üzerine yoğunlaşan haber buradaki okulun Amerikan düşünce sistemini öğrenmiş mezunlarının yine bu coğrafyada öğretmen olacaklarını ve batı ideallerini Yakındoğu'ya yayacaklarını söylemektedir (The Orient, 21.01.1920).

Şekil 5.7: Konstantinopl Koleji, Üsküdar'dan Arnavutköy'e taşınmadan önce sınıflardan ve yemek odasından fotoğraflar

Üsküdar'da işgal döneminde açılan Amerikan Kız Lisesi bugün Üsküdar Amerikan Kız Lisesi olarak varlığını sürdürmektedir. Bağlarbaşı'nda, Selami Ali Mahallesi'nde, Vakıf Sokak'ta konumlanmıştır. 1873'te Laura Farnham adlı bir Amerikalı öğretmenin girişimi sonucunda, American Board Heyeti tarafından İzmit-Gölcük yakınlarındaki Bahçecik'te (Bardezag) yatılı bir kız okulu olarak kurulmuştur. 1885'te Adapazarı'na taşınmıştır. 1892'de resmi açılış izni almıştır. 1921'de de Üsküdar'daki bugünkü yerine taşınmış ve bugünkü adını almıştır (Mülayim, 1994b, 346). Okul açılırken The Orient gazetesi bu habere geniş yer ayırmıştır. Bu haberde Konstantinople Koleji olarak bilinen Arnavutköy Kız

Koleji'nin bugünkü binalarına taşınmadan önce kullandığı Üsküdar'daki eski binalarının yeni okul tarafından hem gündüzlü hem de yatılı öğrenciler için yeni bir okul olarak düzenlediği söylenmektedir. Konstantinopl Koleji'nin Arnavutköy'deki binalara taşınmasından kısa bir süre sonra savaş baş göstermiştir. Üsküdar'daki binalar Türk askerleri tarafından kullanılmış ve binalarda büyük hasarlar olmuştur. Savaş sonrasında 1919 yılının başlarında Bowker Hall adlı binada Yakındoğu Yardım Örgütü ve Ermeni Kızıl Haçı'nın yürütücülüğünde Ermeni kızlar için bir ev açılmıştır. Barton Hall adlı bina bir yetimhaneye çevrilmiştir. Okul binaları içinde yola yakın bir de eski konak vardır. Bu konak da "Dayan Ermeni Kız Okulu"na verilmiştir. Bütün bu binalar yeni okulun kullanımı için boşaltılmıştır. Okul arazisinde kalan ve işgal döneminde kurulmuş olan tek tesis artık Misyon Dil Okulu'dur (The Orient, 30.07.1921). Bu Misyon Dil Okulu American Board Heyeti'nin isteğiyle, Batı Türkiye Misyonu tarafından 1920 yılının Temmuz ayında açılmıştır.

Şekil 5.8: Üsküdar'daki kolej arazisinde yer alan Barton Hall

Amerikalıların kontrolünde açılan bir başka okul bugüne izi kalmayan Bithynia Highs School For Boys'dur. Göztepe'de açılmıştır. Göztepe - Çiftehavuzlar Amerikan Koleji olarak da anılmaktadır. (American Collegiate Institute) ın yardımları ile Rahip John Pierce tarafından Bahçecik'te (Bardezag) 'Bithynia High School' ismiyle kurulan bu okul her ne kadar bir ara kapanmışsa da 1921'de Bahriye Nazırı Hasan Rami Paşa'nın köşkünde yeniden açılmıştır. İlk mezunlarını 1927'de veren okul 1932'de ekonomik sebeplerle bir kere daha ve son olarak kapanmıştır. (Şehsuvaroğlu, 1961, 39)

Şekil 5.9: Bithynia High School'a dönüştürülen Hasan Rami Paşa köşkü.

The Orient gazetesi bu okul ile ilgili de ayrıntılı bilgi vermektedir. Bithynia High School Haziran 1915'te kapanmıştır. 1921 yılının Mart ayında gelecekte genişleme imkânı veren ve gerekli onarımlar ve ekler yapıldıktan sonra okul olmaya uygun olan bir bina, okulun taşınması için ayarlanmıştır. Ayrılan bu bina Bahriye Nazırı Hasan Rami Paşa'ya ait köşktür. Köşk 19. yy'ın son çeyreğinde yapılmıştır. Bahçesinde peyzaj sanatının iyi bir örneği gözlendiği belirtilmektedir. Okulun yeni konumu denize yakınlığı dolayısıyla su sporlarına da olanak vermektedir. 15 dönüm araziye yayılmıştır. 150 meyva ağacı ve birçok farklı cins bitkiyi barındıran bir çiçek bahçesi vardır. Ana bina dörtgen planlıdır. Denize yakın bölümünde geniş balkonlar olmak üzere bina teraslarla yükselmektedir. Okulun toplanma salonları, sınıflar ve öğretmen odaları bu ana binada yer almaktadır. Bu bina dışında her birinde dört büyük oda bulunan ve 70-80 kadar çocuğa yatakhane olabilecek iki daha küçük bina vardır. Ana binadan biraz uzakta, arazi sınırını takip ederek ilerlendiğinde on ve büyükçe yedi odalı iki bölümü olan bir konut yer almaktadır. Bu konuttaki odalar mutfağa, çamaşır odasında, akşam yemekleri için salonlara ve hizmetlilerin odalarına dönüştürülmüştür. Okula, konumu dolayısıyla denizden ve karadan rahat ulaşılabilmektedir. Yürüme hızı ile Feneryolu tren istasyonuna 20 dakika, Kalamış iskelesine 20 dakika ve Cadde Bostan iskelesine 12 dakika mesafededir (The Orient, 25.05.1921).

5.4. Ticaret, Dükkânlar

Savaşta birçok yabancı firma İstanbul'daki ofislerini kapatmak zorunda kalmışlardır. Ancak 1919 yılı boyunca bu firmalar İstanbul'da kapattıkları ofisleri tekrar açmışlar ve buradaki yabancıların ticari etkinliği eskisinden çok daha büyük bir boyut katmıştır. Bu süre içinde daha önce burada mevcut olmayan birçok Amerikan firması da İstanbul'da ilk ofislerini açmışlardır (The Orient, 31.12.1919).

İstanbul'da şubesi bulunan yabancı bankalar da bu dönemde buradaki şube sayılarını çoğaltmışlardır. Yeni açılan bir banka, Amerika'nın en büyük bankalarından biri olan Guaranty Trust Co. adındaki New York merkezli bankadır. Bankanın Londra ofisinin başındaki Mr. Metz İstanbul'da açılan şubenin başına getirilmiştir (The Orient News, 02.08.1920)). Banka Yakındoğudaki ilk Amerikan bankasıdır. Adresi Yıldız Han, Kürekçiler Sokak, Galata'dır (The Orient News).

İngiliz Ticaret Endüstrileri Federasyonu da (British Trade Industries Federation) yakın geçmişte Atina'da açtığı gibi İstanbul'da da bir şube açmıştır. Bu şube üzerinden Yakındoğu'ya yayılmayı planlamaktadır . İstanbul'da açılan bu şube Galata'da Ünyon Han'da yer almaktadır (The Orient News).

Türkiye ve Balkan ülkelerinden sorumlu tek İngiliz Ticaret Odası da Galata'da Tünel Han'da konumlandırılmıştır (The Orient News, 16.07.1919).

Yabancı ticari şirketlerin gazetelerde yer alan reklâmlarında adı sıkça geçen hanların bazıları şunlardır: Sabit Bey Han, Yenizade Han, Çinili Rıhtım Han, Phaleron Han, Kürkçü Han, Celalbey Han, Alalemciyan Han, Hürriyet Han, Ünyon Han, Maritime Han, Petit Lloyd Han, Kenancıyan Han, Topalyan Han, Mehmet Ali Paşa Han…

Bu yabancı şirketlere ait ticari faaliyetlerin yanı sıra bu dönemde İstanbul'da Avrupa'dan ithal edilen malların satıldığı birçok dükkân açılmıştır. Bunlar içinde Avrupa tarzı elbiseler diken terziler, Danimarka peyniri gibi getirtilmiş yiyecek malzemeleri, Avrupai günlük hayat kurgusunun gerektirdiği araç gerecin satıldığı dükkânlar gazetelere sıkça ilan vermektedir. Bunların yanında bu hayat tarzının gerektirdiği çeşitli işlevli mekânlar da açılmıştır. Çamaşırlar genelde evde yıkandığı için daha çok ütücü olarak çalışan İstanbul'daki çamaşırhanelerden farklı olarak Şişli'de İzzet Paşa Sokak'ta açılan çamaşırhane bunlara örnek olabilir (The Orient News, 05.08.1919).

5.5. Emlak İşleri, Oteller

İşgal kuvvetleri, askerleri ve beraberlerinde getirdikleri sivillerle, işgal vesilesiyle İstanbul'da artan yabancı turistlerin barınmaları ile ilgili yabancılara kiralanan ve satılan konutlar artmıştır. Kiralık ve satılık konutların yanı sıra aynı şekilde şehrin yabancılarına sunulan ofisler ve dükkânlar da vardır. Bu dönemde yabancılar için basılan şehir rehberlerinde yer alan yapılar konusunda mimarların, mühendislerin, ahşap ustalarının ve yapı malzemelerinin bulunması ile ilgili bilgiler incelenmektedir. Mevcut yapı stoğunun; yangınlar, mülteciler ve göçlerle ortaya çıkan nüfus artışıyla bağlantılı olarak yetersiz kalması ve bu sebeple kiraların aşırı yükselişi ile ilgili yapılan çalışmalar da tezin bu bölümünün konusu olmaktadır.

Daha çok işgal kuvvetleri askerleri ve ailelerine kiralanan ya da satılan konutlar ve araziler içinde tezde yer alan örnekler yine 'The Orient News'e dayanmaktadır. Kişilerin verdiği ilanlara bu gazetede sıkça rastlanmakla beraber, 'The Orient' adlı Amerikan gazetesinde de yabancılara konut ve arsa satan birçok emlakçının reklâmı bulunmaktadır.

Kiralık veya satılık konut ve arazilerle ilgili haberler, işgalin ilk yıllarında çok yoğun değildir. İlerleyen yıllarda bu duyurular artmıştır. 1920 yılında ordu tarafından alınan bir kararla, İngiliz işgal kuvveti askerlerine eşlerini ve ailelerini İstanbul'a getirme izni çıktıktan sonra da emlak işleri ile ilgili gazete ilanlarında büyük bir artış görülmektedir.

Çok zaman ev sahipleri tarafından verilmekle birlikte, ev arayan İngiliz askerleri tarafından verilen ilanlar da vardır (The Orient News, 16.07.1920). Bu ilanlarda, ev aranan muhitler genelde; Harbiye, Nişantaşı, Galata, Şişli, Tatavla ve civarı bölgeler olarak belirtilmektedir.

Yayınlanan ev ilanlarına bakılarak işgal kuvvetleri mensuplarının ve yabancı sivillerin yerleşmeyi seçtikleri alanlar; öncelikle, ev arayanların da ilanlarında belirtilen bölgeler olan Nişantaşı, Pera ve çevresidir. Bunlardan başka, sıklıkla Boğaz'da konumlanmış evlerin ilanları yer almaktadır. Bebek, Arnavutköy, Yeniköy ve Rumeli Hisarı gibi semtler bu yerlerin başında yer almaktadır. Pera ve çevresinde apartman daireleri ve odalar kiralanırken, Anadolu yakasında Moda ve Kadıköy'de kiralık ve satılık birçok büyük konut vardır. Marmara denizi kıyısında; Feneryolu, Çiftehavuzlar, Göztepe, Bostancı ve Pendik'te de birçok büyük yapı kiralanmakta veya satılmaktadır. Konut ilanlarının yoğunlaştığı bölgeler bu şekildedir.

Evler genellikle mobilyalarıyla birlikte kiraya verilmektedir. Odalar da mobilyalı kiralanmaktadır. Bazen aileler, kendi yaşadıkları ev içinde bazı odaları

kiralamaktadırlar. Ailenin milliyetine ya da evde konuşulan dile göre kiracının milliyeti ile ilgili tercih belirtildiği hallere de rastlanmaktadır. Bazı konutlar ise sadece askerlere ya da askerlerin ailelerine kiralanmaktadır. Örneğin merkezi bir yerde konumlanmış, elektrikle aydınlatma ve mutfağa sahip kiralık üç odanın, iki İngiliz subayı ya da bir İngiliz subayı ve karısı için uygun olacağı ilanda belirtilebilmektedir (The Orient News, 10.01.1920). Aynalıçeşme, Sururi Cami, No.44 adresinde İngiliz Konsolosluğu'nun arkasında bir alanda odalar kiralayan Bayan Kamber'in, odalarının altı İngiliz subayı için kiralık olduğunu belirttiği gazete ilanı da başka bir örnek olabilir (The Orient News, 06.01.1920).

Genel olarak İstanbul'da yaşamakta olan ev sahiplerinin yanı sıra ordunun ya da ilgili kuruluşların ön ayak olduğu alım satım ve kiralama durumları da vardır. İstanbul'da oda kiralamak isteyen subaylar 'İngiliz Subayları Dinlenme Evi'ne (British Officers Rest House) başvurabilmektedirler.

Kiralık ofis ve dükkânlara yönelik ilanlara da sıkça rastlanmakla birlikte ev ilanlarının yanında iş yeri ilanlarının daha seyrek yayınlandıkları görülmektedir. Kiralık ve satılık ofis ve dükkânların büyük çoğunluğuna Galata bölgesinde, rıhtım çevresinde rastlanmaktadır. Bunlar dışında gazetedeki ilanlar arasında; vakıflar ve valiliğe ait ofis ve dükkânların satış ve kiralanmaları ile ilgili haberler yer almaktadır. Bunlara; Eminönü'nde Valide Han'daki kiralık dükkânlar ve ofislerle (The Orient News, 08.01.1920) Galata, Voyvoda Caddesi'nde ve tramvay yolu üstünde maliye bakanlığı, vergi toplama dairesi yakınındaki satılık dükkânlara ait ilanlar (The Orient News, 28.07.1920) örnek verilebilir.

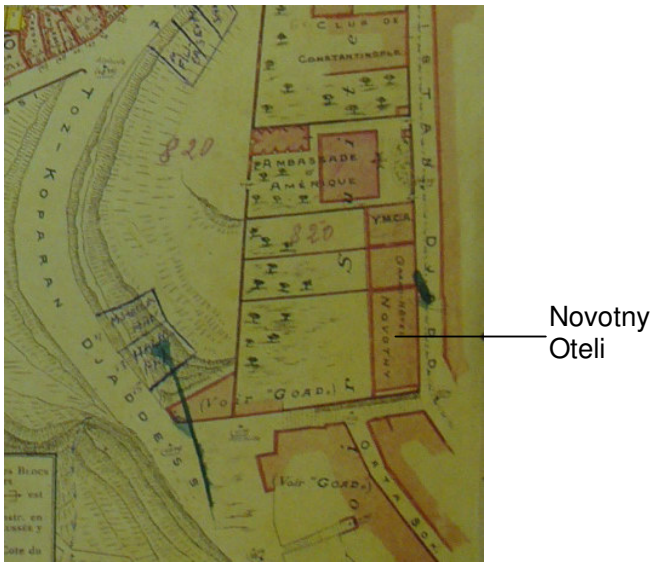
Üzerlerinde, yabancı yatırımla çeşitli tesislerin kurulması istenen, kişisel girişimlerle ilgili satılık arsaların ilanları da gazetelerde yer almaktadır. Bunlara örnek olarak sanatoryum, otel, villa, çiftlik, kuş çiftliği ya da mandıra inşasına uygun olduğu belirtilen Büyük Çamlıca'da 300 dönümlük bir arsa (The Orient News, 07.08.1919), Eyüp'te tuğla fabrikası yapılmaya uygun olduğu ilgili ilana eklenen 2000 dönümlük büyük bir arsa (The Orient News, 30.07.1920), Kuruçeşme'de içinde bir sebze bahçesi ve su kaynağı bulunan, araç ile ulaşım için iki atlı araba girişine sahip bir arazi (The Orient News, 02.08.1920) ve benzeri verilebilir.

Yangınlar ve şehrin nüfusundaki artış nedeniyle kiralarda çok büyük artışlar olmuştur. Bu durum kiracıları zor durumda bırakmıştır. Bu konuyla ilgili İstanbul'daki kiracılar çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Kalabalık bir kiracı grubunun örgütlendiği ve toplantılar yaptıkları bilinmektedir (The Orient News, 03.09.1920). Kiracıların kurduğu bu kurul kendi içinden seçtiği bir temsilci grubunu, konuya ilgisini çekmek üzere padişaha da göndermiştir (The Orient News, 26.09.1920). Kira ödeyenlerinkine karşılık ev sahiplerinin kurduğu ayrı bir grup da mevcuttur. Bu

gruplar bazen ortak sonuçlara varmak üzere birlikte toplantılar da yapmaktadır. Toplantıların başlıca konusu, ödenecek en yüksek kira miktarları için sınırları belirlemek olmuştur (The Orient News, 07.10.1920).

Yüksek rütbeli işgal kuvvetleri mensuplarının ve ilgili sivillerin, işgal zamanı artan turist nüfusunun barındırıldığı otellere de burada değinilmektedir. Pera Palas, Tokatlıyan Oteli, Kroecker Oteli gibi örnekler İstanbul'daki oteller içinde bu kullanıcıların en çok rağbet ettikleri otellerdendir.

Bunlar içinde barınma dışındaki amaçları diğer bölümlerde incelenen Kroecker Oteli, kapandıktan sonra 1923'te Novotny Oteli olarak açılmıştır. Jean Novotny, otelini kurmadan, çok önce, daha 1920'de Kabristan Sokağı'na paralel olan Minare Sokağı'nda Novotny Birahanesi'ni açmış, daha sonra, Hotel Kroecker'in kapanması üzerine, otel binalarından ikisini kiralayıp yeniden dekore ederek 1923 başlarında Grand Hotel Novotny'yi kurmuştur. Dört katlı otel binası Nomico ailesinin ikameti için yapılmıştır. Binanın arka tarafı Haliç'i ve limanı görebilmektedir. Gene arka taraftaki geniş bahçede bir yazlık lokanta bulunmaktadır. Otel genellikle yabancılara hizmet vermektedir. (Üsdiken, 1994d, 95)

Şekil 5.10: Tarlabaşı'nda Novotny Oteli'nin konumlandığı alan

Park Otel'in otele dönüştürülmesi fikri de bu dönemde ortaya çıkmış, ilk projeler bu yıllarda hazırlanmıştır. İstanbul Ansiklopedisi'nde yer alan bilgilere göre Tevfik Paşa'ya ait olan konağın otele dönüştürülmesi fikri, ilk defa İsviçreli eşi Elizabeth Tschumi tarafından ortaya atılmış ve 1922'de ilk otel projesi çizilmiştir (Batur, 1994, 222).

Dönemin adına sıkça rastlanan diğer otellerine burada bir liste niteliğinde değinilecektir. Bunlar arasında Asmalı Mescit, 72 numarada, Pera Palas'ın karşı

sokağında yer alan, aylık ve günlük ödeme yapılabilen Union Oteli (The Orient News, 12.09.1919), Yeni Çarşı Caddesi No.88'de odalarında elektrikli aydınlatma ve banyo bulunan Hotel Bosphorus (The Orient News, 19.09.1919), Tarabya'da Avrupa mutfağından yemekler sunan Spring Palace Oteli (03.07.1920), Büyükdere'deki Florence E. Nightingale Oteli (The Orient News, 28.07.1920), Büyükada'daki Majestik (The Orient News, 23.07.1919) ve Amondia (The Orient News, 25.07.1919) otelleri adlarına ilanlarda sıkça rastlanan örneklerdir. İşgal döneminde basılmış Fransızca bir şehir rehberi, kullanıcılarına aşağıdaki otelleri tavsiye etmektedir:

-Diana (Eski New Hotel) Pera; Rue Venedigue

-Khedival Palace Hotel (1. sınıf); Grand Rue de Péra

-Kohout Voy. Brasserie Restaurant; Rue Asmalı Mescid

-Nouvel Hotel d'Orient; Péra, Petit Champs No.75.

-Pera Palace; Rue Cabristan

-Pétersburg Hotel; Péra, Petits Champs No.39.

-Roma Hotel; Grand Rue de Péra, No.113.

-Royal et d'Angleterre; Petits Champs, No.38.

-Tokatlian Hotel; Grande Rue de Péra.

-Victoria Hotel; Péra, Petits Champs. (Anonim, 1920, 293-294)

Arnavutköy Feride Sultan Sarayı'ndaki Pansiyon ve Villa Svetlana gibi birçok pansiyon da bu ilanlar arasında yerlerini bulmaktadırlar (The Orient News, 04.09.1920). Pansiyon ilanlarının birçoğunda İngilizce, Fransızca ve/veya Rusça konuşulduğu belirtilmektedir. İngiliz ordusu savaşlar sırasında, yakın geçmişte önce Makedonya'da sonra da Selanik'te uzun süreler bulunmuştur. Hem bu işletmeler hem de lokanta ve bar gibi eğlence işlevli mekânların ilanlarında sıkça Selanik'teki bir takım işletmelerin devamları olduklarına ya da bu tesislerin işletmecileri tarafından kurulduklarına dair bilgiler verilmektedir.

Oteller içinde önemli bir tanesi de Tokatlıyan Tarabya Oteli'dir. Boğaz'daki tek birinci sınıf oteldir. Otelin bir farkı, ilanlar bölümünde değil, 'The Orient News' gazetesinin haberler bölümünde propaganda amaçlı makaleler arasında sıkça adının geçmesidir. 31 Temmuz 1920 tarihinde yayınlanan böyle bir makalede, Tarabya'nın ne kadar muhteşem bir semt olduğundan bahsedilmekte, İstanbul'un, Tarabya semti örneği üzerinden; Avustralya ve Sydney limanı, İtalya ve Napoli kenti ve benzeri

yerlerle karşılaştırmalar yapılmakta ve İstanbul İngilizlerin en çok bulunmak istedikleri kent olarak öne çıkarılmaktadır (The Orient News, 31.07.1920).

İşgal döneminde Fransızca yayınlanan bir İstanbul şehir rehberi; yabancılar için mimarların, yapı ustalarının, mühendislerin ve yapı malzemelerinin bulunabilecekleri yerlerle ilgili bilgiler vermektedir. Rehberde yer alan mimar listesi ve adresleri şu şekildedir:

-Amanditis V. – D. Petsilas. – U. Puscullu, mimarlık ve müteahhitlik; Büyük Millet Han 42-43.

-Elmassian Garabed; Galata Adalet Han, İmparatorluk Osmanlı Bankası karşısı, No.23.

-Hassan Remzi, mimar ve müteahhit; Sirkeci, Meymenet Han, No.143.

-Manoussos G. – Devis –, projeler, müteahhitlik ve inşaat işleri; Bereket Han No.4, Galata.

-Salomon Cition, inşaat işleri; Galata, Rue Touloumba, Hamid Bey Han. (Anonim, 1920, 254)

Betonarme üzerine uzman bir mühendis olan, T. Tacvor'un 'Norandoughian Han, No.12, Galata' şeklinde belirtilen bürosuna da değinilmektedir. Rehberde yer alan ahşap ustalarının ve yapı malzemelerinin satıldığı dükkânların büyük çoğunluğu Keresteciler Sokak'ta toplanmıştır (Anonim, 1920, 263-264).

5.6. Muayenehaneler

İstanbul'a işgal ile birlikte gelen ve burada yaşamaya başlayan yabancılar, çoğu Pera'da olan yabancıların kurduğu hastaneleri ve Çarşıkapı'da açılan Amerikan Hastanesini kullanabilmektedir. Ancak, İstanbul'daki bu grupların sağlık konusundaki ihtiyaçlarının karşılanmasının bir belirgin etkisi, özel doktorlar ve İstanbul'un çeşitli yerlerinde açılan özel muayenehanelerdir. İşgalin ilk yıllarında olmasa da ilerleyen yıllar içinde Avrupa'nın bilinen okullarında eğitim görmüş ya da ünlü doktorların yanında staj yapmış birçoğu yabancı olan doktor, çok sayıda muayenehane açmıştır. Muayenehaneler Pera, Şişli, Anadolu yakasında da Kadıköy ve Moda da yoğunlaşmıştır. Gazete ilanlarına bakılırsa aynı gün içinde belirli saatler arasında Anadolu yakasında, belirli saatlerde de Pera'da hizmet veren çok sayıda doktor vardır. 'The Orient News' gazetesi bu doktorların verdikleri ilanlara geniş yer ayırmaktadır. İstanbul'a gelen yabancılar için hazırlanmış Fransızca bir şehir rehberi, şehirdeki çeşitli yeme içme mekânlarının ve İstanbul'da Avrupa tarzı

yaşamın gerektirdiği günlük ithal malzemelerin satıldığı dükkânların yanında bu doktorların muayenehane ve kliniklerinin reklâmlarına çok geniş yer vermiştir.

Şekil 5.11: Şehir rehberlerinde ve gazetelerde yer alan özel doktor ve muayenehane ilanlarından örnekler

5.7. Kazılar, Restorasyonlar, Tamirler

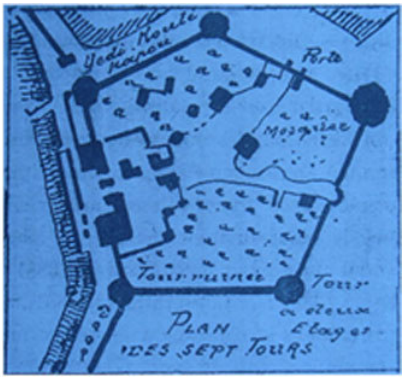
Bu bölümde işgal dönemi sırasında yapılan kazı ve restorasyonlardan ve bazı kişiler tarafından yaptırılan tamirlerden örnekler ele alınacaktır. Bazı tarihi bölgelerin işgal döneminde içinde bulundukları duruma da değinilmektedir. Bulgular ağırlıklı olarak bir liste niteliğinde sunulacaktır ancak bölümde bu dönem gerçekleşmiş bu gibi faaliyetlerin tam bir çerçevesinin çizilmesi konusunda bir iddiada bulunulmamaktadır.

Gazetelerde Ayasofya ile ilgili tartışmalara sıkça rastlanmaktadır. Bu haberler Ayasofya'nın strüktürel açıdan tehlike altında olup olmadığını ve yapılması gerekenleri tartışmaktadır (The Orient, 27.09.1920). The Orient gazetesi Amerikalı bir grubun Eski Bizans Sarayı'nda arkeolojik kazı planları olduğundan bahsetmektedir ancak ilerleyen sayılarda bu konu ile ilgili başka haber yer almamaktadır (The Orient, 13.10.1920). Gazete başka bir sayısında İstanbul Hükümeti'nin para elde edebilmek için Ayvansaray'daki Tekfur Sarayı'nın taşlarını sattığını iddia etmektedir (The Orient, 20.10.1920). Araştırmalar sırasında bu

konuyla ilgili herhangi bir kanıta rastlanmamıştır. Binbirdirek Sarnıcı'nın aydınlatma projesi de bu gazetede yer alan haberlerden biridir. Haber inşa edilmesi düşünülen antrepoların projelerinin hazırlanması sırasında sarnıcın merkez büro olarak kullanılacağını duyurmaktadır (The Orient, 03.03.1920). Cahit Kayra 1918 yangınından sonra boş kalan alanları yorumladığı bir haritada Binbirdirek ve Yerebatan sarnıçlarının yangınla yok olmuş boş alanların altında kaldığından bahsetmektedir. Sarnıçların üzerindeki düzlükte bazı zanaatkârlar iplik bükerek geçimlerini sağlamaktadır (Kayra, 1990, 41).

İşgal döneminde benzer başıboşlukta kalmış bir alan da Yedikule Zindanları'dır. Yedikule'nin durumu ile ilgili Vera Dumesnil, İşgal İstanbul'u adlı kitabında bilgi vermektedir. Dumesnil buranın tüccarlar tarafından halıların eskitilmesi amacıyla kullanıldığını belirtmektedir (Dumesnil, 1993, 13).

Şekil 5.12: Yedikule'nin işgal döneminde çekilmiş bir fotoğrafı ve planı

Yine bu dönem içinde Yunan Arkeolojik Topluluğu (Greek Archeological Society) İstanbul'da Bizans sanatını incelemek adına bir arkeoloji okulu açmayı planlamaktadır (The Orient, 24.12.1919).

6. Sonuç

İstanbul'un işgal dönemindeki mimari ortam başlıklı bu tez yenik düştüğü bir savaşın ardından işgal edilen İstanbul'da yaşanan işlevsel dönüşümü, onu çok özel kılan özellikleri de ortaya çıkararak tartışmaya çalışmıştır. İstanbul'daki işgal durumunun kendine özgü yönleri vardır. Öncelikle işgal tek bir devlet tarafından yapılmamaktadır. Bu da kuvvetlerin herhangi birinin herhangi bir bölgede mutlak hâkimiyet kurmasını engellemektedir.

İşgal kuvvetleri ile gelen yabancıların İstanbul'daki mevcudiyetinin beş yıla varan uzun bir süreci kapsaması burada gündelik yaşam mekânları dahil ayrıntılı bir teşkilatlanmaya gidilmesine neden olmuştur. Bu işlevsel dönüşüm içinde yabancı ticari şirketlerin merkezlerinin, açılan barların ve lokantaların, yabancı doktorların muayenehanelerinin Galata ve Pera bölgesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Yabancılara kiralık veya satılık konut ve arsa ilanlarına bakılarak bu grupların yerleşmek için ağırlıklı olarak Galata ve Pera bölgesini seçtikleri gözlenmektedir. Galata ve Pera işgal öncesi dönemlerde de Avrupalı nüfusun yoğunlukta olduğu bir bölgedir. Dolayısıyla yabancıların bu bölgede yoğunlaşma eğiliminin rastlantı olmadığı söylenebilir.

İstanbul'un işgal edilmesi, mütarekenin imzalanmasının ardından kanunsuz bir harekettir. Resmileştikten sonra işgal, yabancı basında müttefiklerin kendi halklarından da tepkiler almıştır. Bunlarla bağlantılı olarak işgalin geçici olduğu her fırsatta belirtilmektedir. Ancak işgal kuvvetlerinin burada kurdukları ayrıntılı teşkilatlanmış yönetim, pasaport, karakol, el koyma büroları gibi kurumların yanı sıra yardım faaliyetleri ve ekonomik çöküntü içinde bir devletin başkentinde insanların asal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik gösterilen ileri derecede çaba ve yapılan propagandalar yabancıların İstanbul'da kalıcı amaçları olduğunu akla getirmektedir. Özellikle suriçinde Gedikpaşa'daki Amerikan Okulu, Çarşıkapı'daki Amerikan Hastanesi, Langa'daki Amerikan Kilisesi, YMCA ve YWCA'nın Gedikpaşa'daki okulun yakınına taşınan merkezleri ve yine yakın çevrede bulunan Bible House, American Board Heyeti, Amerikan İncil Topluluğu gibi kurumlardan oluşan Amerikan ağırlıklı merkez bu açıdan ilginç bir örnektir. İngilizce eğitim yapan kurumlarla ilgili 'The Orient' gazetesindeki bir makale de bu düşünceyi kuvvetlendirmektedir. Makalede Yakındoğu Yardım Örgütü'nün savaş yetimleri için kurdukları yardım tesisleri içinde verilen öğretimle ilgili; çocuklara buralarda

İngilizceyi ve Amerikan düşünme tarzını öğretmenin onlar için bir avantaj olduğuna, bu çocukların daha sonra Amerika'da ya da buradaki İngiliz ve Amerikalılarla çalışacağı varsayılarak bu durumun onlar için çok iyi olduğuna dair açıklamalar yapılmıştır.

Voleybol, futbol, boks gibi işgal döneminde yaygınlaşan sporların gerçekleştirilmesi için gerekli tesisler daha sonraki dönemlerde teşkilatlanmaya devam ederken, İstanbul'a işgal döneminde gelen beyzbol, kriket ve polo gibi sporlar belirgin bir kalıcılık göstermemiş, işgalin sona ermesiyle bunlar için kurulan tesislerin birçoğu da kapanmıştır. Amerikalıların kurduğu birçok sosyal içerikli kurum da Cumhuriyet'in ilanından sonra bir süre daha faaliyetine devam etmiş ancak bu kurumların faaliyetleri geçen yıllar içinde gitgide azalmıştır.

Osmanlı Devleti'nde zaman içinde kaybolup işgal döneminde yeniden canlandırılan bir takım işlevlere de rastlanmaktadır. 1900lerde başlayıp sonra duraklayan at yarışlarının Mütareke yıllarında İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Harrington'ın girişimiyle yeniden başlatılması bunlara örnek olabilir. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra at yarışları yeniden durgun bir döneme girdiyse de Cumhuriyet'in ilanından sonra bu konu yeniden ele alınmış ve yarışlar kısa sürede yeniden başlatılmıştır.

Osmanlı'da işgal dönemi öncesi eğlence mekânları arasında meyhaneler yoğunluktadır. Tanzimat'tan sonra sayıları büyük ölçüde artan meyhane bölgelerinin Balıkpazarı, Zindankapısı, Asmaaltı, Mahmutpaşa, Tavukpazarı, İskenderboğazı, Gedikpaşa, Yenikapı, Kumkapı, Samatya, Langa, Yedikule, Unkapanı, Keresteciler, Cibali, Hasköy, Haliç Feneri, Balat, Topkapı, Karagümrük, Galata, Beyoğlu, Galatasaray ve Kadıköy'de toplandığı bilinmektedir. Yasak olmasına rağmen Aksaray gibi Müslüman mahalleleri dahil şehrin çeşitli yerlerinde genelevler bulunmaktadır. Gece kulüpleri ve barlara rastlanmakla birlikte bunlar sayıca azdır. Bunun üzerine Rus mültecilerin açtıkları barlar, lokantalar, dansingler, danslı kahveler ve benzeri kuruluşlar İstanbul'a yeni bir eğlence anlayışını tanıtmıştır. Bu yenilikler 1924'te Rusların büyük çoğunluğunun şehirden ayrılması ile sona ermemiş daha sonraki dönemlerdeki eğlence anlayışını ve yeni eğlence mekânlarının gelişimini de büyük ölçüde etkilemiştir.

Tezin mimari anlamda ele alınan yönü gerek savaş sonrası asal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik, gerek idari, gerekse gündelik hayatta, şehrin içinde bulunduğu bu işlevsel dönüşümdür. Tez bu dönüşümü incelerken belli başlı bir takım sorulara cevap aramaktadır. Hangi işlevlerin şehre ilk defa bu dönemle tanıtıldığı, hangilerinin etkilerinin daha sonraki dönemlere uzandığı, hangilerinin

işgalin sona ermesi ile birlikte ortadan kalktığına yönelik sorular araştırmanın yönlendiricileri olmuştur.

KAYNAKLAR

Adıvar, H.E., 1982, Türk'ün Ateşle İmtihanı, Atlas Kitapevi, İstanbul.

Ahunbay, Z., 1994, Rüstem Paşa Medresesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s.374-376.

Akalın, Ş., 1994, Zübeyde Hanım Çeşmesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 567.

Akbayar, N., 1994, Nişantaşı, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 88-90.

Akbayar, N., 1998a, Ekonomik ve Toplumsal Yaşam, Sinemalar, *Dünden Bugüne Beşiktaş*, Beşiktaş Belediye Başkanlığı, İstanbul, s. 277-278.

Akbayar, N., 1998b, Tarih İçinde Beşiktaş, Osmanlı Dönemi, *Dünden Bugüne Beşiktaş* , Beşiktaş Belediye Başkanlığı, İstanbul, s. 17-28.

Akın, G., 2005, Mongeri'nin Komşuları, *Afife Batur'a Armağan Mimarlık ve Sanat Tarihi Yazıları*, Literatür, İstanbul, s. 263-287.

Aksel, A., 1994, Şile İlçesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s.179-180.

Anonim, 1919, King-Crane Commission Report, The Problem of a Separate Constantinopolitan State, , August 28, 1919. http://www.hri.org/docs/king-crane/asiaminor-const.html, 17.08.2005

Anonim, 1920, Guide pratique et indicateur des voises et communications de Constantinople et banlieu 1920-1921. Comtoir Général de Publicité, İstanbul.

Anonim, 1993, Images d'Empire, Aux Origines de la Photographie en Turquie, Türkiye'de Fotoğrafın Öncüleri, Osmanlı Bankası Yayınevi, İstanbul.

Anonim, 1994a, Adalar, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 66-73.

Anonim, 1994b, Alkazar Sineması, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 205.

Anonim, 1994c, Amerikan Bristol Hastanesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 243-244.

Anonim, 1994ç, Ârif'in Kıraathanesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 305.

Anonim, 1994d, Notre Dame De Sion Fransız Kız Lisesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 94-95.

Anonim, 1994e, Osmanbey, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 165.

Anonim, 1994f, Protestan Kiliseleri, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 287.

Anonim, 1994g, PTT, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 289-290.

Anonim, 1994h, Sarayburnu, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 460-461.

Anonim, 1996, Fransız Ordusu Sinema-Fotoğraf Servisi (Romeo Martinez'in arşivinden). İşgal İstanbul'undan Fotoğraflar: Service Photographique et cinematographique de l'Armer (archives de Romeo Martinez), İstanbul 1919, Images d'Occupation, Türk Tarih Vakfı, İstanbul.

Anonim, 2005a, Mimarlık Eğitimine Yön Verenler I, *1883-1928 Sanayi-i Nefise Mektebi*, MSGSÜ, İstanbul.

Anonim, 2005b, Kuvayı Milliyecilerin Gizli Sığınağı Özbekler Tekkesi, http://www.tarihvakfı.org.tr/haberler/haberayrinti.asp?ID=85 17.7.2005

Arlı, H., 1994, Sultanahmet Cezaevi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 65-66.

Artan, T., 1994, Beykoz Kasrı, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 2, s. 199-200.

Atabeyoğlu, C., 1994a, At Yarışları, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 374.

Atabeyoğlu, C., 1994b, Sarıyer Spor Kulübü, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 468.

Atabeyoğlu, C., 1994c, Spor Basını, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 42-43.

Atabeyoğlu, C., 1994ç, Spor, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 40-42.

Atabeyoğlu, C., 1994d, Taksim Stadyumu, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 199-200.

Atabeyoğlu, C., 1994e, Voleybol, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 390-391.

Avcı, S., 1994a, Ağva, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 99-100.

Avcı, S., 1994b, Bakırköy İlçesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 557-558.

Avgan, B., 2006, Fenerbahçe, Emperyalizme Karşı, *Atlas Dergisi*, Sayı.156, s. 116.

Aykut, P., 1994a, Afrika Pasajı, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 89.

Aykut, P., 1994b, Summer Palace, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 71.

Aykut, P., 1994c, Tokatlıyan Oteli, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 272.

Batur, A., 1994, Park Otel, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 222-223.

Baylan Pastanesi Mönüsü, Kadıköy, İstanbul.

Bilge, Z., 1949, İstanbul Rıhtımlarının Tarihçesi, Devlet Denizyolları ve Limanları Matb., İstanbul.

Birol, N., 2006a, 'İstanbul'un İşgali', *Atlas Dergisi*, Sayı.156, s. 92-116.

Birol, N., 2006b, 'Yanan İstanbul', *Atlas Dergisi*, Sayı.156, s. 106.

Black, F.H., 1995, Okullar, *İstanbul 1920*, yay.haz. C. R. Johnson, Türk Tarih Vakfı, İstanbul. s. 317-358.

Brigg, E.W. - Hessenstein, A.A., 1921?, Constantinople Cameos, British Chamber of Commerce / W.Dudawsly, İstanbul.

Brown, A.W., 1995, İstanbul'da Yetimhaneler, *İstanbul 1920*, yay.haz. C. R. Johnson, Türk Tarih Vakfı, İstanbul. s.197-223.

Budak, S., 1994, Atıksu, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 400-401.

Ceylan, O., 1994, Büyükada Rum Yetimhanesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 2, s. 354.

Criss, B., 1993, İşgal Altında İstanbul, İletişim Yayınları, İstanbul.

Davis, C.C., 1995, İstanbul'da Mültecilerin Durumu, *İstanbul 1920*, yay.haz. C. R. Johnson, Türk Tarih Vakfı, İstanbul. s.175-197.

Deaver, G.G., 1995, Eğlence, *İstanbul 1920*, yay.haz. C. R. Johnson, Türk Tarih Vakfı, İstanbul. s. 223-247.

Deleon, J., 1990, Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar (1920-1990), İstanbul Kütüphanesi, İstanbul.

Deleon, J., 1994, Beyaz Ruslar, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 2, s. 177-179.

Deleon, J., 2002, Eski İstanbul'un (Yaşayan) Tadı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Doğan, A., 1994, Polis Okulları, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 277-278.

Dorsay, A., 1994, Abdullah Efendi Lokantası, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 16-17.

Dölen, E., 1994, Yıldız Teknik Üniversitesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 527-528.

Dumesnil, V., 1993, İşgal İstanbul'u: Le Bosphore Tant Aime, İstanbul Kitaplığı, İstanbul.

Durudoğan, S., 1994a, Tepebaşı Bahçesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 249-250.

Durudoğan, S., 1994b, Tepebaşı Kışlık ve Yazlık Tiyatroları, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 250-251.

Elston, R., 1922, Corner of Asia in Europe's Borders. Ed. by J.A. Hammerton, The Amalgamated Press, İstanbul.

Erdoğan, K., 1994a, Amiral Bristol Hemşirelik Okulu, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 246.

Erdoğan, K., 1994b, Sağlık Okulları, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 404-405.

Erdoğan, K., 1994c, Saint Benoit Fransız Lisesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 412-413.

Evren, B., 1994a, Galata Köprüleri Tarihi, Milliyet Yayınları A.Ş., İstanbul.

Evren, B., 1994b, Bahçe Sinemaları, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 540-541.

Evren, B., 1994c, Otomobil, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 182-183.

Evren, B., 1994d, Sinemalar, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 8-9.

Eyice, S., 1994a, Acemağa Mescidi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 60-61.

Eyice, S., 1994b, Odalar Camii, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 120-121.

Eyice, S., 1994c, Papadopulos, İoannis, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 219.

Eyice, S., 1994ç, Sinan Paşa Köşkü, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 2-3.

Freely, J., 2000, A History of Robert College, cilt.1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Giz, A., 1988, Bir Zamanlar Kadıköy (1900-1950), İletişim Yayınları, 1988.

Gökbilgin, T., 1956, Meclis-i Vükelâ Mazbatalarına Göre 1919 Senesinde Ecnebi İşgalleri ve Talepleri Karşısında İstanbul Hükümeti, *II. Türk Tarih Kongresi,* Ankara 12-17 Nisan 1956, Ankara. (Criss, B., 1993, İşgal Altında İstanbul, İletişim Yayınları, İstanbul. kaynağında alıntılandığı gibi)

Gülenaz, N., 1998, İstanbul'daki 19. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Ticaret Han ve Pasajlarının Stil ve Fonksiyon Bakımından İncelenmesi, *Doktora Tezi*, İ.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Güler, A., 2002, Ankara Harp Okulu Binası İnşaatı ve Mekteb-i Harbiye'nin İstanbul'dan Ankara'ya Taşınması, *Ata Dergisi,* Selçuk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâpları Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Konya, sayı 9, s. 47-74.

Huntington, E.D., 1995, Toplumsal Örgütlenme, *İstanbul 1920*, yay.haz. C. R. Johnson, Türk Tarih Vakfı, İstanbul. s. 109-147.

Hür, A., 1994, Telefon, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 241-242.

İşözen, E., 1994, Ortaköy, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 141-143.

Jacques Pervititch., Sigorta Haritalarında İstanbul, İstanbul.

Karaosmanoğlu, Y.K., 1997, Sodom ve Gomore, İletişim Yayınları, İstanbul.

Kayra, C., 1990, 'İstanbul Mekânlar ve Zamanlar' , Ak Yayınları, İstanbul.

Kovanlıkaya, Ç., 1994, Sosyal Hizmetler, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 38-39.

Kozanoğlu, C., 1994, Silivri, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s.555-557.

Kubilay, A. Y., 1994, Topçu Kışlası, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 274.

Kurtcephe, İ., M. Balcıoğlu, 1991, Kara Harp Okulu Tarihi, Kara Harp Okulu Matbaası, Ankara.

Kut, T., 1994, Abanoz Sokağı, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 4-5.

Kutun, B., 1994, Andrea Hanı, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 267-268.

Küçükerman, Ö., 1994, Yıldız Çini Fabrikası, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 515-516.

Mazlum, D., 1994, Üsküdar, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 343-346.

Mintzuri, H., 1994, İstanbul Anıları (1897-1940), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Mülayim, A., 1994a, Şişli Terakki Lisesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 188.

Mülayim, A., 1994b, Üsküdar Amerikan Kız Lisesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 346.

Mülayim, A., 1998, Şişli Terakki Lisesi, *Dünden Bugüne Beşiktaş*, Beşiktaş Belediye Başkanlığı, İstanbul. 262.

Necipoğlu, N., 1994, Apollon Sinemaları, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 284.

Ovadya, S., 1994, Yahudi Mezarlıkları, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 400-401.

Örsan, R., 1989, Kaybolan Bakırköy, Afa Matbaacılık, İstanbul.

Özakman, T., 2005, Şu Çılgın Türkler, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Özgüven, B., 1994, Alman Lisesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 212-213.

Peet, W.W., 1995, Kent Yönetimi, *İstanbul 1920*, yay.haz. C. R. Johnson, Türk Tarih Vakfı, İstanbul. s. 83-109.

Pekin, F., 1994, Türk Ortodoks Patrikhanesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 315.

Radikal Gazetesi, 24.08.2005

Riggs, C.T., 1995, Yetişkinlerde Suç, *İstanbul 1920*, yay.haz. C. R. Johnson, Türk Tarih Vakfı, İstanbul. s. 279-317.

Rüştü, H., yay.haz. Arıkan, Z., 1991, Mütareke ve İşgal Anıları, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Safa, P., 1997, Sözde Kızlar, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Sakaoğlu, N., 1994a, Askeri Okullar, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 351-354.

Sakaoğlu, N., 1994b, Protestan Okulları, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 287-288.

Sakaoğlu, N., 1994c, Rüştiyeler, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 377-378.

Sakaoğlu, N., 1994ç, Sultanahmet Mitingleri, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 66-67.

Sakaoğlu, N., 1994d, Sultaniler, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 69.

Salgır, F., 1994, Arel, Hüseyin Saadettin, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 299.

Salman, Y., 1994, Sütlüce Mezbahası, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 119.

Sanal Mimarlık Müzesi, http://www.mimarlikmuzesi.com 15.9.2005

Selçuk, İ., 1981, Yüzbaşı Selahattin'in Romanı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Seropyan, V., 1998, Dünden Bugüne Beşiktaş , Beşiktaş Belediye Başkanlığı, İstanbul. s. 233-234.

Sevengil, V. A., 1993, İstanbul Nasıl Eğleniyordu, İletişim Yayınları, İstanbul.

Sey, Y., 1994, Apartman, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 281-283.

Sezen, Z. N., 1994, Ayrılık Çeşmesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 488-489.

Sperco, W., 1989, Yüzyılın Başında İstanbul, İstanbul Kütüphanesi, İstanbul.

Sunata, İ. H., 2006, İstanbul'da İşgal Yılları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Suner, Y., 1994, Saint Michel Lisesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 415-416.

Şehsuvaroğlu, B.N., 1969, Göztepe, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.

Şükrü, K., 1930, Mütareke Acıları: İstanbul'da Mütareke Arifesinden İşgale Kadar Geçen Kara Günlerin Acı Hatıraları, Selamet Matbaası, İstanbul.

Tabanlıoğlu arşivi, İstanbul.

Talay, Z., 2004, Galata'daki Eski İngiliz Hapishanesi, İstanbul Dergisi, Ocak, 2004, İstanbul, 42-45.

Tanman, M. B., 1994a, Aşık Paşa Külliyesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 364-368.

Tanman, M. B., 1994b, Nureddin Cerrahî Tekkesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 97-99.

Tanman, M. B., 1994c, Özbekler Tekkesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 199-202.

Tanman, M. B., 1994ç, Raufî Tekkesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 309-310.

Tanman, M. B., 1994d, Üsküdar Mevlevîhanesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 348-349.

Tanman, M. B., 1994e, Zeynep Hanım Konağı, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 549-550.

Taşçıoğlu, T., Özgen, Z.T., 1998, Dünden Bugüne Beşiktaş , Beşiktaş Belediye Başkanlığı, İstanbul. s. 39-47.

Taşkın, F., 1994, Ambarlı, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 235.

Tekeli, İ., S. İlkin, 1997, Mimar Kemalettin'in Yazdıkları, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, Ankara.

The Orient News, 1919-1921 yılları arasındaki sayılar

The Orient, 1919-1921 yılları arasındaki sayılar

Tokay, Z. H., 1994, Venedik Sarayı, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s.379-380.

Toprak, Z., 1994a, Arnavutköy Amerikan Kız Koleji, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 316-318.

Toprak, Z., 1994b, Mütareke Döneminde İstanbul, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s.19-23.

Toprak, Z., 1994c, Şehreminleri, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 149-150.

Toprak, Z., 1994ç, YMCA, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 531-532.

Turgay, T., 2005, Bir Zamanlar Bakırköy, Osmanlı Bankası Voyvoda Caddesi Toplantıları Metinleri, http://www.obmuze.com/volvotop54.asp. 17.12.2005

Tutel, E., 1994, Tersane-i Âmire, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 253-256.

Ünal, T., 2001, Harp Okulu Tarihi, Yay. Haz. A. Güler, S. Akgül, Berikan Yayınları, Ankara.

Ürekli, F., 1997, Sanayi-i Nefise Mektebinin Kuruluşu ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri, Dr Tezi IO-SBE.

Üsdiken, B., 1994a, Ankara Pastanesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 275.

Üsdiken, B., 1994b, Asri Sineması, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 357-358.

Üsdiken, B., 1994c, Baker Mağazaları, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 551-552.

Üsdiken, B., 1994ç, Narmanlı Hanı, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 47-48.

Üsdiken, B., 1994d, Novotny Oteli, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 95.

Üsdiken, B., 1994e, Olivo Geçidi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 6, s. 129.

Vassaf, G., 2000, Annem Belkıs, İletişim Yayınevi, İstanbul.

Yaltırık, F., 1994, Taksim Gezisi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s.197-198.

Yavaş, D., 1994, Ümmügülsüm Çeşmesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 339.

Yavuz, Y., 1994, Tayyare Apartmanları, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 228-229.

Yerasimos, S. (yay.haz.), 1997, İstanbul 1914-1923: Kaybolup Giden Bir Dünyanın Başkenti ya da Yaşlı İmparatorlukların Can Çekişmesi, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yıldırım, N., 1994a, Alman Hastanesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s.211-212.

Yıldırım, N., 1994b, Askeri Hastaneler, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 1, s. 344-349.

Yıldırım, N., 1994c, Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 2, s. 1.

Yıldırım, N., 1994ç, Topuzlu, Cemil, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 296.

Yıldırım, N., 1994d, Zeynep Kâmil Hastanesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, cilt 7, s. 251-252.

Özgeçmiş

Bilge Ar 1981 yılında İstanbul'da doğdu. Ortaokul ve lise eğitimini 1999'da Robert Kolej'de tamamladı. 2003'te İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden mezun oldu. 2005 yılının Ağustos ayından itibaren İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Mimarlık Tarihi Ana Bilimdalı'nda araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.